

Bijzonder onderwijs: nog geaccepteerd?

De acceptatieplicht in het onderwijs in een ontzuilde samenleving

Masterscriptie Politicologie

Auteur: Femke Mariken Lagerveld

Begeleider: dr. O.B.R.C. van Cranenburgh

Tweede lezer: prof. dr. R.A. Koole

Augustus 2012

Universiteit Leiden

INHOUDSOPGAVE

HOOFDSTUK 1 Inleiding	4
§ 1.1 Aanleiding en doel van de scriptie	4
§ 1.2 Historische context van het onderwijsstelsel	5
§ 1.3 Probleemstelling	8
§ 1.4 Maatschappelijke en Wetenschappelijke relevantie	8
§ 1.5 Methode	12
§ 1.6 Vooraf: Artikel 23 Gw	14
HOOFDSTUK 2 Standpunten inzake vrijheid van onderwijs in verkiezingsprogramma's	17
§ 2.1 Inleiding	17
§ 2.2 Liberale stroming	18
§ 2.3 Confessionele stroming	26
§ 2.4 Socialistische stroming	32
§ 2.5 Analyse van het zwaartepunt in standpunten van de stromingen	40
§ 2.6 Analyse en conclusie	45
HOOFDSTUK 3 Parlementaire discussie over vrijheid van onderwijs	47
§ 3.1 Inleiding, keuze debatten	47
§ 3.2 Vrijheid van onderwijs in het parlementaire debat samenwerkingscholen	49
§ 3.3 Deelconclusie debat samenwerkingscholen	54
§ 3.4 Vrijheid van onderwijs in het parlementaire debat “Tijd voor Onderwijs”	55
§ 3.5 Deelconclusie debat “Tijd voor Onderwijs”	60
§ 3.6 Analyse van het zwaartepunt in standpunten van de stromingen	61
§ 3.7 Analyse en conclusie	64
HOOFDSTUK 4 Bevindingen en conclusies	67
§ 4.1 Conclusie deelvragen	67
§ 4.2 Conclusie probleemstelling	71
§ 4.3 Tot slot	73
Bijlage 1 Lijst van Verkiezingsprogramma's 1888-2010	75
Bijlage 2 Tabel woordtelling verkiezingsprogramma's	79
Bijlage 3 Woordtelling “samenwerkingscholen”	84
Bijlage 4 Woordtelling “Tijd voor Onderwijs”	87
Bronnenoverzicht	89

HOOFDSTUK 1 INLEIDING

§ 1.1 Aanleiding en doel van de scriptie

“De bijzondere scholen zijn in trek, maar niet om redenen die in de grondwet genoemd zijn.” (Dronkers, 2009)¹

Deze stelling staat voor de populariteit van het bijzonder onderwijs. Die populariteit heeft niet zozeer met godsdienstige redenen te maken als wel met effectiever onderwijs.

Nederland kent een duaal onderwijsstelsel. Dit houdt in dat er openbaar onderwijs is, dat vanuit de overheid is georganiseerd en bijzonder onderwijs, dat wordt vormgegeven door particulieren en particuliere organisaties. Over dit onderwijsstelsel in Nederland is veel geschreven door zowel voor- als tegenstanders. Critici menen dat door het huidige onderwijsstelsel de verzuiling van de maatschappij in stand wordt gehouden en dat een nieuw onderscheid kan ontstaan langs etnische, culturele en sociaaleconomische lijnen, voor zover deze al niet is ontstaan. Zo valt in 2007 in dagblad Trouw te lezen dat het aantal ‘zwarte’ scholen weer is gestegen, van 502 in 2000 naar 530 in 2007. Middelkoop geeft in 2005 bij de bespreking van een advies van de Onderwijsraad aan dat de toenemende etnische en sociale tweedeling een probleem is. Hij vindt dat het onderwijs één van de weinige plaatsen zou moeten zijn waar mensen met een verschillende achtergrond, afkomst en opleiding regelmatig samenkomen.

Aanleiding voor dit onderzoek is de constatering dat ondanks de ontzuiling in Nederland er in de politiek nooit een meerderheid is geweest voor het invoeren van een acceptatieplicht voor bijzondere scholen. De acceptatieplicht houdt in dat het openbaar onderwijs leerlingen in principe niet mag weigeren² terwijl het bijzonder onderwijs geen acceptatieplicht kent. Scholen uit het bijzonder onderwijs mogen eisen dat de ouders de richting van de school onderschrijven.³ Onderschrijven betekent dat de ouders van de leerling moeten verklaren dat zij de religieuze of levensbeschouwelijke opvattingen waar de school voor staat aanhangen (Zoontjens, 2003). Hoe ver dit ‘onderschrijven’ gaat blijkt uit het arrest van de Hoge Raad uit 1988 (Maimonides-lyceum). Hierin bepaalde de Hoge Raad dat de in art. 23 GW aan het bijzonder onderwijs gewaarborgde ‘vrijheid van richting’ zo zwaar weegt dat:

¹ Uitspraak van Dronkers in een interview met DRSONline

² Het openbaar onderwijs mag leerlingen wel weigeren als de school bijvoorbeeld ‘vol’ zit (Onderwijsraad, 2010)

³ Memorie van Toelichting, initiatiefwetsvoorstel Hamer c.s., Kamerstuk 30 417

“het aan een bijzondere school in beginsel – behoudens bijzondere omstandigheden waarvan hier geen sprake is – vrij staat op grond van religieuze toelatingsnormen een kind als leerling te weigeren, ook al hebben de ouders van dat kind een sterke en op redelijke gronden berustende voorkeur voor het onderwijs dat op die bijzondere school gegeven wordt en ook al is die school de enige die onderwijs van deze richting verzorgt.”

De vrijheid van richting prevaleert boven de wens van ouder (en kind). Een bijzondere school kan volgens de Hoge Raad op grond van de wet leerlingen weigeren, ook al wordt deze school uit de openbare kas bekostigd. Op grond van artikel 48, eerste lid, Wet op het voorgezet onderwijs (WVO) mag dit echter niet wanneer de leerling niet binnen een redelijke afstand de gelegenheid heeft tot het volgen van het onderwijs aan een openbare school. Dit grondrecht is niet absoluut, maar dat geldt voor alle grondrechten (Noorlander, 2011).

Er ligt momenteel een initiatiefwetsvoorstel (Hamer c.s.)⁴ in de Tweede Kamer dat het voldoende maakt als de ouders de grondslag respecteren in plaats van onderschrijven. ‘Respecteren’ betekent hier dat ouders *“zich onthouden van gedrag door henzelf of door de leerling waarbij daadwerkelijk afstand wordt genomen of onheuse bejegening plaatsvindt ten opzichte van de in de statuten vastgelegde richting samenhangende uitgangspunten van de school”* (Zoontjens, 2003: 4). Dit wetsvoorstel staat nog niet op de agenda van de Tweede Kamer en het lijkt er niet op dat het voorstel binnenkort op de agenda zal worden gezet.

§ 1.2 Historische context van het onderwijsstelsel

Hierna wordt kort ingegaan op de geschiedenis om te begrijpen waar de vrijheid van onderwijs vandaan komt. In de middeleeuwen tot aan de Republiek was het onderwijs een zaak van de katholieke kerk. In de periode van de Republiek (1597 – 1795) was het onderwijs versnipperd geregeld over de provincies. Er was nog geen nationaal onderwijs, maar het onderwijs was wel gebaseerd op protestants-christelijke principes. Van vrijheid van onderwijs was nog geen sprake. In de Bataafse republiek (1795 – 1806) werd getracht een nationaal onderwijsstelsel te creëren (Vermeulen, 1999: 13-14). In de onderwijswet van 1806 kregen de openbare scholen bijna een monopoliepositie. Het was lastig een bijzondere school te stichten omdat daar speciale goedkeuring voor moest worden gevraagd en die werd niet vaak verleend (Lijphart, 1968: 100).

⁴ Het initiatiefwetsvoorstel ‘toelatingsrecht bijzonder onderwijs’ is ingediend door de Leden Hamer (PvdA), Van Dijk (SP), Dibi (GL), Van der Ham (D66) en Kranenveldt (PvdA) (Kamerstuk 30 417).

In de door Thorbecke in 1848 geschreven grondwet werd de vrijheid van (bijzonder) onderwijs verankerd. Die vrijheid leek in die tijd relatief omdat er geen (volledige) subsidie voor deze scholen werd verstrekt. “Leek”, omdat uit een door Karsten (1997: 45) aangehaalde tabel blijkt dat rond 1880 al een kwart van de leerlingen bijzonder onderwijs volgde terwijl er nog geen sprake was van overheidssubsidie. De overheidstaak kwam in de loop der jaren wel steeds meer naar voren en de bijzondere scholen moesten zich weliswaar wel aan alle regels houden, maar kregen daar geen (volledige) subsidie voor terug. In 1878 werden de problemen groter doordat een nieuwe schoolwet de openbare scholen sterk bevoordeelde in vergelijking met de bijzondere scholen. Er was sprake van een verbetering die alleen gold voor het openbaar onderwijs waartegenover een verhoging van de kosten stond, die ook van toepassing was op het bijzonder onderwijs. De bijzondere scholen kregen nog steeds geen steun (als zij de neutraliteitsgrondslag aanvaardden, konden zij wel gemeentesubsidie ontvangen), waarna de schoolstrijd 40 jaar lang de boventoon voerde in de Nederlandse politiek (Lijphart, 1968: 81; Vermeulen, 1999: 18).

Vanaf 1889 werd voor het eerst wel enige staatssteun gegeven. De Wet-Mackay⁵ zorgde ervoor dat gedeeltelijke financiering door het rijk mogelijk was indien er aan bepaalde voorwaarden werd voldaan, zoals een minimum aantal leerlingen en onderwijzers, schooltijden en vakken.

In 1900 werd de leerplicht ingevoerd (CBS, 2010). Er moest controle en toezicht op de uitvoering van het onderwijs komen. De aanhangers van de bijzondere school waren principieel tegenstanders van de leerplicht, onder andere vanwege de extra regels waaraan de scholen moesten voldoen. Uiteindelijk verdween de weerstand, ook doordat inmiddels aan de financiële gelijkstelling werd gewerkt en de leerplicht niet de inhoud van het onderwijs raakte (Akkermans, 1980: 147). De spanningen over de financiële gelijkstelling liepen wel steeds verder op en de strijdende partijen hielden voet bij stuk totdat uiteindelijk in 1917 twee kwesties werden opgelost.⁶ De confessionelen kregen de financiële gelijkstelling van openbare en bijzondere scholen en de liberalen en de socialisten kregen het algemeen kiesrecht (vooralsnog alleen voor mannen). Dit compromis werd de ‘Pacificatie’ genoemd, naar de Pacificatie van Gent in 1576. In dat jaar werd besloten dat in de Nederlandse gebieden

⁵ Kabinet Mackay (1888-1891) was het eerste zogenaamde coalitiekabinet, bestaande uit katholieke en antirevolutionaire ministers en twee conservatieve ministers. Bron: parlement & politiek <<http://www.parlement.com/9291000/modulesf/g5uh7626>> (3 mei 2012)

⁶ Naast deze twee kwesties werd ook de evenredige vertegenwoordiging ingevoerd.

religieuze tolerantie zou gelden en men elkaar in oorlogsomstandigheden zou helpen (De Rooy, 2002: 155).

Sinds 1917 is in het grondwetsartikel over vrijheid van onderwijs ook het op gelijke wijze “uit de openbare kas” bekostigen van openbaar en bijzonder onderwijs geregeld. Deze grondwettelijke vastlegging van het bijzonder onderwijs wordt door (o.a.) Lijphart gezien als de “formalisatie” van de verzuiling.

Nederland ontzuilde gedurende de jaren zestig (Kennedy, 1995; Lijphart, 1968) en een consequentie hiervan had kunnen zijn dat artikel 23 Gw zou zijn gewijzigd. Van Kessel en Van Wieringen (1997: 87) noemen het de “paradox van de onderwijsverzuiling” dat het marktaandeel van bijzonder onderwijs gelijk blijft terwijl er sprake is van ontkerkelijking en secularisering. Dat verzuiling een uitzonderlijke eigenschap is van het Nederlandse onderwijsbestel valt volgens Dronkers c.s. (1997: 14) niet alleen “leken en deskundigen” op, maar wordt ook geïllustreerd in een rapportage van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) waarin het volgende staat:

“de bepalende rol van de verzuiling voor de Nederlandse burger is bij het kiezen van vrienden, het deelnemen aan maatschappelijke activiteiten en het aangaan van politieke banden duidelijk aan het afnemen, maar in de sfeer van het onderwijs speelt verzuiling nog steeds een zeer grote rol, omdat zij is ingebed in de Nederlandse Grondwet. (...) Hoewel verzuiling volgens veel waarnemers een minder grote invloed heeft bij het reguleren van alle aspecten van het persoonlijk leven dan twintig of dertig jaar geleden het geval was, blijft het beginsel van ‘vrijheid van onderwijs’ een wezenlijk kenmerk van het politieke compromis tussen de maatschappelijke groepen, krachtig verdedigd door de christendemocraten en rechtzinnig religieuze partijen, en in persoonlijke en in partijpolitieke discussies ook gesteund door liberalen en socialisten.” (Dronkers, 1997: 15)

OESO merkt verder ook een ernstig probleem in het Nederlandse onderwijs op:

“Het huidige beleid wordt ook geconfronteerd met de groeiende scheiding op basis van huidskleur van kinderen van niet-Nederlandse afkomst en Nederlandse kinderen. (...) Hiermee staat Nederland voor een kritisch vraagstuk, aangezien de garantie van vrijheid van schoolkeuze door Nederlandse ouders benut wordt om “zwarte scholen” te verlaten. Dit botst met de evenzeer beleden, maar niet in de Grondwet vastgelegde inzet voor gelijke kansen op maatschappelijk en onderwijsterrein. Wij merkten echter tijdens onze gesprekken dat men er duidelijk voor koos ernstige bezinning op deze strijdigheid te vermijden met de eenvoudige constatering dat “gegeven de Grondwet hier niets aan kan worden gedaan.” (Dronkers, 1997: 15)

Deze scriptie beoogt een aanvulling te zijn op de reeds bekende literatuur over het voortbestaan van de huidige onderwijssituatie. Daartoe worden de gebruikte argumenten van

de belangrijkste politieke partijen vergeleken met de historische standpunten van deze partijen c.q. stromingen. In de literatuur heb ik een dergelijke analyse van de argumenten van politieke partijen die in het politieke debat worden gebruikt niet kunnen vinden.

§ 1.3 Probleemstelling

De centrale vraag in dit onderzoek is:

Welke verschuivingen zijn waar te nemen in standpunten van (stromingen van) politieke partijen ten aanzien van het onderwijsstelsel in het algemeen en ten aanzien van de acceptatieplicht in het bijzonder?

Om deze centrale vraag te beantwoorden, worden antwoorden gezocht op de volgende deelvragen:

1. *Wat waren de oorspronkelijke standpunten van de partijen ten aanzien van bijzonder onderwijs en acceptatieplicht?*
2. *Zijn er sinds de invoering van de gelijke financiering tot en met heden verschuivingen in deze standpunten te constateren?*
3. *Hoe zijn (eventuele) verschuivingen in standpunten te verklaren?*
4. *Welke (eventuele) concessies hebben partijen gedaan bij het sluiten van eventuele compromissen?*

§ 1.4 Maatschappelijke en Wetenschappelijke relevantie

Maatschappelijke relevantie

Zoals in paragraaf 1.1 al genoemd kan door de acceptatieplicht van leerlingen die openbare scholen wel hebben en bijzondere scholen niet (al dan niet theoretisch) een onderscheid langs etnische, culturele en sociaaleconomische lijnen ontstaan terwijl het onderwijs grotendeels uit de algemene middelen wordt betaald.

In de samenleving en politiek zijn geregeld discussies gevoerd of artikel 23 Gw zou moeten worden aanpast. Het mogen weigeren van leerlingen door bijzondere scholen en het ontstaan van islamitische scholen zijn onder andere aanleiding geweest om bepaalde vrijheden van bijzondere scholen die openbare scholen niet hebben ter discussie te stellen. Eén van de discussiepunten is onder andere de constatering dat relatief veel zwakke allochtone leerlingen

(de zogenaamde ‘1.9-leerlingen’⁷) terecht komen in het openbaar onderwijs (Van Kessel en Van Wieringen, 1997: 94). Dit laatste blijkt ook uit cijfers van de Onderwijsraad (2002: 58). Deze cijfers laten zien dat openbare scholen verhoudingsgewijs bijna twee keer zo veel (19,1% tegen 10,2%) 1.9-leerlingen hebben opgenomen dan bijzondere scholen. In dit percentage is niet verdisconteerd dat islamitische en hindoeïstische-scholen – ook bijzondere scholen – overwegend ‘zwart’ zijn. Het percentage 1.9-leerlingen op bijzondere scholen is verhoudingsgewijs nog lager wanneer deze twee soorten (logischerwijs ‘zwarte’) bijzondere scholen buiten beschouwing worden gelaten. Opvallend is hier overigens dat de Onderwijsraad concludeert dat het bijzonder onderwijs (in absolute getallen) meer 1.9-leerlingen opneemt dan het openbaar onderwijs omdat het bijzonder onderwijs nog steeds 53% van het aantal 1.9-leerlingen heeft opgenomen en het openbaar onderwijs 46,5%. De Onderwijsraad nuanceert hierbij niet dat dit te verklaren is doordat er meer bijzondere scholen zijn dan openbare. Vermeulen (1999: 117) geeft aan dat circa 15 jaar geleden twee op de drie leerlingen naar een confessionele school gaan. Uit recente cijfers van het CBS (2010) blijkt dat zeven op de tien (basisschool)leerlingen naar het bijzonder onderwijs gaat.

Dijkstra (1997) heeft getracht een overzicht te geven van de effecten van het verzuilde onderwijsbestel op de verdeling van onderwijskansen. Algemeen bijzondere scholen blijken relatief de beste prestaties te realiseren en openbare scholen de minste. De confessionele scholen zitten er tussenin. Volgens Dijkstra heeft de financiële gelijkstelling in ieder geval niet tot een algehele gelijkstelling geleid. Dit is volgens hem één van de niet beoogde effecten van de onderwijsverzuiling. Aan de verdeling van onderwijskansen van leerlingen kan men niet voorbijgaan. Ouders zouden hun kinderen volgens Dijkstra op basis van betere onderwijskansen naar confessionele scholen sturen en niet meer vanuit een religieus motief. Het symbool van de verzuiling c.q. pacificatiedemocratie - de gelijke financiering van bijzonder en openbaar onderwijs - heeft aldus niet de (beoogde) gelijkheid gebracht en geeft wellicht te veel rechten aan bijzondere scholen, met onwenselijke gevolgen van dien.

De discussies die in de afgelopen jaren zijn gevoerd over de acceptatieplicht heeft tot op heden niet geleid tot een meerderheid in het parlement om een acceptatieplicht voor alle scholen in te voeren. Dit is opvallend genoeg ook niet bewerkstelligd in de periode dat de

⁷ De term ‘1.9-leerling’ heeft betrekking op de leerling met een niet-westerse allochtone ouder met een lage opleiding en hoort bij de oude gewichtenregeling. Tegenwoordig wordt er gesproken over ‘achterstandsleerlingen’.

confessionele partijen niet meeregeerden⁸. Het lijkt bijzonder dat de verschillende niet-confessionele fracties in de Tweede Kamer iets dat symbool staat voor de verzuiling in een tijd van ontzuiling in stand hebben laten houden.

Overigens zijn er ook geluiden die opmerken dat het wel meevalt met de hierboven genoemde problemen in het onderwijs. Hierna worden enkele argumenten van voorstanders van het huidige systeem besproken. Volgens de Onderwijsraad zouden er in Nederland weinig aanknopingspunten zijn dat menging van schoolpopulatie de onderwijskansen van leerlingen vergroot. Wel zou er indirect bewijs zijn dat laagopgeleide kinderen die de Nederlandse taal niet machtig zijn de taal eerder oppikken met kinderen in de klas die wel goed Nederlands spreken. De Onderwijsraad erkent verder dat er schoolbesturen zijn die door het hanteren van neutrale criteria feitelijk wel onderscheid maken op basis van etnische afkomst, maar volgens de raad is het stellen van zulke eisen meestal te goeder trouw (Onderwijsraad, 2002: 73). Joosten (2010) stelt in het Nederlands Dagblad dat een acceptatieplicht niet nodig en zelfs ongewenst is. Het katholiek onderwijs (34% van alle leerlingen) zou niet afwijken van de landelijke situatie wat kinderen betreft met een extra weging. Er worden door Joosten geen cijfers genoemd. Daarnaast zou een acceptatieplicht volgens hem niet werken omdat dit ook zou leiden tot een toelatingsrecht terwijl de rechtspraak heeft bepaald dat dit niet mogelijk is, bijvoorbeeld als de capaciteit van het schoolgebouw ontoereikend is. De huidige (inmiddels demissionaire) minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Van Bijsterveldt van het Christen Democratisch Appèl (CDA), zegt in het NRC-Handelsblad (2011) dat zij niet van bovenaf wil opleggen waar ouders hun kinderen op school doen. Het bestrijden van segregatie is volgens de minister geen speerpunt meer. Zij is van mening dat het probleem bij de onevenwichtige verdeling van de bevolking in de woonbuurten ligt. Dronkers (2011) is het met de minister eens. Hij vindt dat de 'zwartheid' of 'witheid' van een school niet uitmaakt voor het succes van de kinderen, wanneer je maar rekening houdt met het opleidingsniveau van de ouders.

Wetenschappelijke relevantie

Vrijheid van onderwijs omvat zowel een klassiek als een sociaal grondrecht. Akkermans (1980: 72-75) stelt dat het tweede lid van artikel 208 (tegenwoordig art. 23) een klassiek grondrecht is aangezien hier een grens wordt gesteld aan de overheidsbemoedening. De

⁸ PvdA, VVD en D66 hadden in 1994 in totaal 92 zetels en in 1998 97 van de benodigde 100 zetels en zouden met een paar zetels van andere niet-confessionele partijen aan een meerderheid kunnen zijn gekomen.

klassieke grondrechten vertegenwoordigen volgens hem het negentiende-eeuwse individualisme. Om vrij te kunnen leven moet de burger worden beschermd tegen inbreuken van de overheid. Vrijheid is hier ‘negatief’ bedoeld: vrijheid van overheidsmenging. De overheid is echter wel nodig om gelijke behandeling en gelijke kansen voor een ieder te bewerkstelligen. Dit sociale aspect zit ook verweven in dit onderwijsartikel. Bij de sociale grondrechten is de overheid nodig, bijvoorbeeld bij het zekerstellen van voldoende onderwijs of het subsidiëren van het onderwijs. Een sociaal grondrecht verplicht de overheid tot het nemen van positieve maatregelen. Volgens Koekkoek (1976) was het hiermee voor het eerst dat een sociaal grondrecht in de Grondwet is opgenomen. Akkermans (1980: 75) stelt dat één van die soorten grondrechten niet mag overheersen. Hij ziet niets in opgelegde vrijheid of gedicteerde gelijkheid. Hier zit een spanningsveld tussen de verschillende (soorten) grondrechten.

Dit spanningsveld komt ook tot uiting in de actuele discussie rond het (eerder aangestipte) initiatiefwetsvoorstel van Hamer van de Partij van de Arbeid (PvdA) c.s. in de Tweede Kamer. Dit initiatiefwetsvoorstel zou de vrije schoolkeuze voor ouders moeten vergroten door middel van een recht op toelating. Mocht het wetsvoorstel worden aangenomen dan zullen bijzondere scholen zich door een algemene acceptatieplicht voor elke leerling moeten openstellen. De tegenstanders hiervan zijn van mening dat de vrijheid van bijzondere scholen in het geding is. Op dit moment ligt het wetsvoorstel ‘stil’. De Onderwijsraad (2010) gaf in het advies over het recht op toelating aan dat dit wetsvoorstel vanwege het regeerakkoord-Balkenende IV tijdelijk geparkeerd moest worden. Het lid Hamer kon het voorstel weer op de agenda zetten wanneer de PvdA niet meer gebonden was aan het akkoord.

Naast het spanningsveld tussen de verschillende grondrechten wordt het begrip vrijheid in artikel 23 Gw verschillend geïnterpreteerd. De vrijheid van onderwijs richt zich zoals eerder besproken in de eerste plaats tot de onderwijsverstrekker. Noorlander (2007) stelt echter dat uit de memorie van toelichting bij artikel 194 Gw⁹ van 1848 blijkt dat een tweede grondslag van de vrijheid van onderwijs het ouderlijk opvoedingsrecht is:

“het recht voor elk, die naar regelen door de wet te stellen, van zijne bekwaamheid en zedelijkheid kan doen blijken, om vrijelijk zijne kundigheden aan anderen mede te delen”.

⁹ Het huidige artikel 23 Gw

Hij stelt tegelijkertijd wel dat de vrijheid primair bij de onderwijsverstrekker ligt. Hieruit komt naar voren dat er dus niet alleen naar de rechten van de onderwijsverstrekker moet worden gekeken maar ook – zij het in mindere mate - naar die van de ouders. Dit standpunt komt in de literatuur minder nadrukkelijk naar voren dan de stelling dat de onderwijsvrijheid bij de verstrekker ligt.

§ 1.5 Methode

Om de onderzoeksvraag te beantwoorden en inzicht te krijgen in de oorzaak van het voortbestaan van het verschil tussen het openbaar en bijzonder onderwijs¹⁰ in acceptatie van leerlingen, worden (verschuivingen in) de standpunten van de ‘belangrijkste’ politieke partijen ten aanzien van artikel 23 Gw en specifiek de acceptatieplicht onderzocht. Tevens wordt nagegaan of hieruit op te maken valt wat maakt dat deze partijen het systeem in stand willen houden in een inmiddels ontzuilde samenleving.

De historische standpunten over vrijheid van onderwijs worden vergeleken met de argumenten die politieke partijen tijdens twee Tweede Kamerdebatten hebben gebruikt.

De methode om de onderzoeksvragen te beantwoorden is een inhoudsanalyse van standpunten in het politieke debat. Jansen (2007) omschrijft inhoudsanalyse als een techniek om uitspraken te doen over de betekenis van informatie- en communicatieboodschappen op basis van een objectieve en systematische analyse van gespecificeerde kenmerken van die boodschappen. Hout en Pellikaan (1995: 28) definiëren inhoudsanalyse als een strategie van dataverzameling waarin op zeer gestructureerde wijze gezocht wordt naar een regelmaat in teksten of gesproken woord.

Er wordt gebruik gemaakt van kwalitatief en kwantitatief onderzoek. Het kwalitatieve deel richt zich op de inhoud van de inbreng van de verschillende politieke partijen c.q. stromingen op het thema vrijheid van onderwijs. Als aanvulling hierop tracht het kwantitatieve deel antwoord te geven op de vraag hoeveel belang de verschillende politieke

¹⁰ Hierbij dient wel rekening te worden gehouden dat heden ten dage bijzonder onderwijs meer omvat dan de ‘traditionele zuilen’. De volgende richtingen zijn op dit moment erkend: Rooms-Katholieke, Protestants-christelijke, Gereformeerd Vrijgemaakt, Reformatorisch, Evangelisch, Evangelische broedergemeente, Vrije School, Hindoe, Islamitisch, Algemeen Bijzonder. Het is overigens niet mogelijk om alleen op basis van een pedagogisch concept (bijvoorbeeld Jenaplan, Montessori) een school te stichten. Binnen bestaande scholen (ook openbare) kunnen wel de opvattingen van onderwijskundige-pedagogisch aard in de praktijk worden gebracht (Onderwijsraad, 2012). Zo bestaan er dus bijvoorbeeld openbare en bijzondere (Rooms-Katholieke/Protestants-christelijke) Jenaplanscholen.

partijen c.q. stromingen hechten aan dit thema, door dit te kwantificeren in de verkiezingsprogramma's van de politieke partijen. Het kwantitatieve deel verheldert het aantal 'tussenkomen' van politieke partijen door een aantal kernwoorden met betrekking tot het thema vrijheid van onderwijs te tellen. De mate van belangrijkheid binnen het totale verkiezingsprogramma kan hiermee inzichtelijk worden gemaakt.

De bronnen die worden gebruikt zijn de verkiezingsprogramma's vanaf 1888 tot en met 2010, alsmede twee relevante parlementaire debatten en aanvullende literatuur. De verslagen van de debatten worden opgezocht in de parlementaire Handelingen/Kamerstukken en betreffen (onder andere) nota's naar aanleiding van het verslag, verslagen van algemeen overleggen en parlementaire behandelingen. In de eerste plaats is gekozen voor het debat over de samenwerkingsscholen in de 'Paarse' periode. In 2006 is artikel 23 Gw hiervoor gewijzigd. Gekozen wordt voor de Paarse periode omdat dit het 'toppunt' van de ontzuiling was. Voor het eerst in tachtig jaar nam geen confessionele partij deel aan het kabinet. Deze periode van samenwerking tussen de PvdA en de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD) in de Paarse kabinetten duurde van 1994 tot 2002. Daarnaast is gekozen voor een debat dat een aantal jaar later heeft gespeeld en dat gaat over het parlementaire onderzoek van de commissie Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen ("Tijd voor Onderwijs").

Voor de verkiezingsprogramma's is gekozen als bron, vanwege de lange periode waarover deze consequent beschikbaar zijn en vanwege het politiek-strategische karakter dat de verkiezingsprogramma's innemen binnen elk der politieke partijen. Er wordt gesproken over verkiezingsprogramma's, hoewel in de tijd verschillende benamingen voorkomen, zoals "urgentieprogramma", "program van actie", "verkiezingsmanifest", "hervormingsprogramma" etcetera. Voor de leesbaarheid wordt de term "verkiezingsprogramma" gebruikt aangezien het steeds over programma's gaat die voorafgaand aan de Tweede Kamerverkiezingen zijn uitgebracht.

De kanttekening die bij de onderzochte bronnen moet worden gemaakt is dat de verkiezingsprogramma's en de twee debatten weliswaar een beeld geven van de (ontwikkeling van de) standpunten van de partijen op dit terrein, maar dat dit ook een beperkte weergave is. De parlementaire werkzaamheden en discussies omvatten meer dan deze twee (soorten) bronnen en daarnaast zijn er coalitieakkoorden of andere afspraken (al dan niet op schrift) die niet (direct) uit de hier besproken bronnen naar boven komen. De bestudering van dit specifieke thema aan de hand van de betreffende bronnen kan dan niet ook niet worden beschouwd als een volledige historische analyse maar geeft een weergave van

meer dan 100 jaar intentie beschreven in verkiezingsprogramma's en geeft twee fragmenten uit het politieke debat weer.

Gezien de beperkte grootte van deze scriptie is gekozen om alleen de standpunten van de 'relevante' politieke partijen te analyseren. De relevante partijen zijn in dit onderzoek gedefinieerd als de partijen die bij de meest recente Tweede Kamerverkiezingen (2010) minimaal 5% van de stemmen hebben gehaald. Dit zijn: VVD, PvdA, (Partij voor de Vrijheid (PVV)¹¹), CDA, de Socialistische Partij (SP), D66 en GroenLinks dan wel hun voorlopers. De geselecteerde partijen worden ingedeeld in drie stromingen: liberale, confessionele¹² en socialistische¹³. Het analyseren gebeurt door vast te stellen of de historische standpunten tot en met heden van deze politieke partijen passen binnen de stroming van de betreffende politieke partij.

§ 1.6 Vooraf: Artikel 23 Gw

Voordat de standpunten van de partijen over het onderwijsstelsel worden onderzocht, bespreken we in deze paragraaf eerst het artikel dat in deze scriptie zo centraal staat: Artikel 23 Gw. In artikel 23 Gw zitten meerdere rechten besloten. Enerzijds omvat het zoals besproken zowel een sociaal als een klassiek grondrecht en daarnaast zal blijken dat het artikel voor verschillende uitleg vatbaar is. In het huidige artikel 23 Gw staat het volgende:

- 1 *Het onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der regering.*
- 2 *Het geven van onderwijs is vrij, behoudens het toezicht van de overheid en, voor wat bij de wet aangewezen vormen van onderwijs betreft, het onderzoek naar de bekwaamheid en de zedelijkheid van hen die onderwijs geven, een en ander bij de wet te regelen.*
- 3 *Het openbaar onderwijs wordt, met eerbiediging van ieders godsdienst of levensovertuiging, bij de wet geregeld.*
- 4 *In elke gemeente wordt van overheidswege voldoende [sic] openbaar algemeen vormend lager onderwijs gegeven in een genoegzaam aantal **openbare** scholen. Volgens bij de wet te stellen regels kan afwijking van deze bepaling worden toegelaten, mits tot het ontvangen van zodanig onderwijs gelegenheid wordt gegeven, **al dan niet in een openbare school.** (NB: de vetgedrukte passages zijn opgenomen sinds 2006: fml)*

¹¹ Deze relatief nieuwe partij wordt niet besproken omdat deze partij niet goed in te delen is in de drie stromingen en ook geen 'voorlopers' heeft.

¹² De confessionele stroming kan ook gelezen worden als: christendemocratische stroming. Voor de leesbaarheid is gekozen voor de term 'confessionele' stroming.

¹³ De socialistische stroming kan ook gelezen worden als: sociaaldemocratische stroming. Voor de leesbaarheid is gekozen voor de term 'socialistische' stroming.

- 5 De eisen van deugdelijkheid, aan het geheel of ten dele uit de openbare kas te bekostigen onderwijs te stellen, worden bij de wet geregeld, met inachtneming, voor zover het bijzonder onderwijs betreft, van de vrijheid van richting.
- 6 Deze eisen worden voor het algemeen vormend lager onderwijs zodanig geregeld dat de deugdelijkheid van het geheel uit de openbare kas bekostigd bijzonder onderwijs en van het openbaar onderwijs even afdoende wordt gewaarborgd. Bij die regeling wordt met name de vrijheid van het bijzonder onderwijs betreffende de keuze der leermiddelen en de aanstelling der onderwijzers geëerbiedigd.
- 7 Het bijzonder algemeen vormend lager onderwijs, dat aan de bij de wet te stellen voorwaarden voldoet, wordt naar dezelfde maatstaf als het openbaar onderwijs uit de openbare kas bekostigd. De wet stelt de voorwaarden vast waarop voor het bijzonder algemeen vormend middelbaar en voorbereidend hoger onderwijs bijdragen uit de openbare kas worden verleend.
- 8 De regering doet jaarlijks van de staat van het onderwijs verslag aan de Staten-Generaal.

Het voldoende beschikbaar zijn van openbaar onderwijs is geregeld in het derde en vierde lid van artikel 23 Gw. Het kenmerk hier is het neutrale karakter. Volgens Vermeulen (1999: 63) houdt de vrijheid van inrichting bij het bijzonder onderwijs in dat de school de inhoud en organisatie van het onderwijs en de instelling naar eigen inzicht mag inrichten. Dit staat in het zesde lid van artikel 23 Gw. Volgens Akkermans (1992: 369) is de vrijheid van inrichting onontbeerlijk om vorm en inhoud te kunnen geven aan de richting. De vrijheid van richting betekent volgens Vermeulen (1999: 51) de godsdienstige of levensbeschouwelijke grondslag van de school. Akkermans (1992: 366) noemt dit de vrijheid om in het bijzonder onderwijs een eigen visie op mens en samenleving tot uitdrukking te brengen. Hij stelt verder dat het begrip richting gekoppeld is aan een levensbeschouwelijke, meestal confessionele grondslag. Akkermans (1980: 55) stelt in zijn proefschrift een aantal jaar eerder dat niet duidelijk is wat de in de grondwet genoemde vrijheid van richting precies inhoudt. Hij is van mening dat een nieuw onderwijsartikel in de grondwet moet worden geformuleerd. Naast de op confessie gebaseerde richtingen bestaat de algemeen bijzondere richting. Algemeen bijzondere scholen profileren zichzelf als onderwijs met een pedagogische identiteit (Onderwijsraad, 2012: 35). De vrijheid van inrichting houdt verder in dat leerkrachten kunnen worden geselecteerd op grond van de richting van de school. Volgens Vermeulen (1999: 58-59) gaat het zesde lid van artikel 23 verder dan de tekst lijkt te bedoelen en betekent dit ook dat de school leerkrachten kan ontslaan wanneer zij zich niet gedragen conform de grondslag van de school. Hierbij wordt vaak gerefereerd aan de homoseksuele leraar. Uit jurisprudentie blijkt niet dat er vaak ontslag van leraren op bijzondere scholen vanwege de geaardheid voorkomen. Op de website rechtspraak.nl is één uitspraak gevonden uit 2011. Dit kan ook bekekenen dat leraren in het

verleden een eventueel ontslag om deze reden niet eerder hebben aangevochten. In de betreffende zaak oordeelde de kantonrechter uit Den Haag:

“Het op voorhand en zonder behoorlijk inhoudelijk overleg in twijfel trekken van de geschiktheid van de leraar vanwege het enkele feit van zijn homoseksuele gerichtheid en het samenwonen met een homoseksuele relatie is strijdig met het in de Algemene Wet Gelijke Behandeling neergelegde verbod van onderscheid.”

Volgens Noorlander (2007) is bij de toelating van leerlingen de vrijheid van richting en de vrijheid van inrichting van de instelling van belang (Noorlander, 2007).

HOOFDSTUK 2 STANDPUNTEN INZAKE VRIJHEID VAN ONDERWIJS IN VERKIEZINGSPROGRAMMA'S

§ 2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk worden de standpunten van de politieke partijen in de verkiezingsprogramma's over het bijzonder/openbaar onderwijs geanalyseerd en dan in het bijzonder over de vrijheid van onderwijs. Zoals in het eerste hoofdstuk aangegeven is de volgende selectie van partijen gemaakt: VVD, PvdA, PVV, CDA, SP, D66 en GroenLinks, dan wel hun voorlopers. De politieke partijen worden ingedeeld in een drietal stromingen: liberale, confessionele en socialistische. De (individualistische) liberalen waren van oudsher minder goed georganiseerd. Van deze stroming, althans van de partijen die betrokken waren bij de Pacificatie, zijn voor de oorlog minder partijprogramma's te vinden. Een uitzondering is de Liberale Unie (LU) en haar opvolgster, De Liberale Staats Partij 'De Vrijheidsbond' die later kortweg Liberale Staats Partij (LSP) ging heten. Na de oorlog worden de partijprogramma's van de Partij van de Vrijheid (PvdV) en later de VVD en D66 bestudeerd. Bij de confessionelen worden de programma's van de Anti Revolutionaire Partij (ARP), Christelijk-Historische Unie (CHU), Roomsch-Katholieke Staatspartij (RKSP), Katholieke Volkspartij (KVP) en uiteindelijk het CDA bestudeerd. De partijen en hun voorlopers zijn wat de socialistische stroming betreft de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP), Vrijzinnig Democratisch Verbond (VDB)¹⁴, Communistische partij van Nederland (CPN), PvdA, Politieke Partij Radikalen (PPR), Pacifistisch Socialistische Partij (PSP), SP en GroenLinks.

Samenvattend is de indeling van de partijen in stromingen als volgt:

Stroming	Geselecteerde partijen o.b.v. >5% in 2010	Voorgangers
Liberaal	VVD, D66	LU, LSP, PvdV
Confessioneel	CDA	ARP, CHU, RKSP, KVP

¹⁴ De VDB 'hoorde' bij de liberale stroming en bestond uit de zogenoemde 'hervormingsgezinde liberalen' maar is na de oorlog opgegaan in de PvdA (samen met de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij en de Christelijk-Democratische Unie, Lucardi, 2007). Omdat deze partij één van de voorlopers is van de PvdA, is gekozen de VDB bij de socialistische stroming te plaatsen, hoewel zij dus feitelijk niet bij de socialistische stroming hoorde. Daarbij valt nog op te merken dat oud VDB-partijleider Pieter Oud zich kort na de fusie met de PvdA aansloot bij de PvdV wat weer leidde tot oprichting van de VVD. Bron: 'Ken uw klassieken: Pieter Oud' <<http://www.vvd.nl/actueel/827/ken-uw-klassieken-pieter-oud>> (3 mei 2012)

Socialistisch	PvdA, SP, GroenLinks	SDAP, VDB, CPN, PPR, PSP
---------------	----------------------	--------------------------

Alvorens over te gaan naar de analyse van de verkiezingsprogramma's wordt eerst kort nader uiteen gezet wat de drie politieke stromingen inhouden. Lucardi (2007: 1) omschrijft een politieke stroming als een *“geheel van opvattingen en wensen die mensen hebben over de manier waarop ze hun toekomst gezamenlijk willen vormgeven”*. De eerste stroming is de liberale stroming omdat die - naast de conservatieve stroming – in de eerste helft van de negentiende eeuw de hoofdstroming was. Vervolgens wordt de stroming van de confessionelen besproken, omdat deze stroming zich daarna ging ontwikkelen en met de oprichting van de ARP bezat deze stroming ook als eerste een echte politieke partij. Tot slot komt de socialistische stroming aan bod, omdat deze zich in het laatste kwart van de 19^e eeuw ontwikkelde als een zelfstandige politieke stroming (Lucardi, 2007: 22).

§ 2.2 Liberale stroming

Het liberalisme (net zoals overigens het socialisme) is ontstaan aan het einde van de Franse revolutie ('Vrijheid, Gelijkheid en Broederschap'). De liberalen richten zich vooral op het onderdeel vrijheid en minder op gelijkheid. Wel willen zij dat iedereen gelijke kansen krijgt zodat men zich kan ontplooiën. Hiervoor moet het onderwijs, armenzorg en het belastingstelsel zo worden geregeld dat iedereen gelijke kansen heeft. De liberalen richten zich verder voornamelijk op het individu. Binnen deze stroming kan weer onderscheid worden gemaakt tussen liberalen die meer aandacht hebben voor hervormingen en gelijkheid en liberalen die vrijheid belangrijker vinden (de zogenaamde radicale/hervormingsgezinde liberalen en de conservatieve/vrije liberalen). Tevens kan ook een middenstroom worden onderscheiden, zodat deze stroming vele vleugels kent. De liberalen waren zoals gezegd van oudsher minder goed georganiseerd in één partij en er was vaak sprake van verdeeldheid. De vorming van een politieke partij binnen deze stroming heeft dan ook langer op zich laten wachten in vergelijking met de confessionelen terwijl de liberalen in aantal in die tijd wel vaak een meerderheid in het parlement hadden.

Het eerste verkiezingsprogramma vanuit de liberale stroming dateert uit 1901 en was van de Liberale Unie. Deze partij heeft slechts drie verkiezingsprogramma's geschreven en ging vervolgens over in de Liberale Staatspartij De Vrijheidsbond (later kortweg: LSP). Een aantal liberalen dat zich had aangesloten bij de PvdA, die in 1946 was ontstaan, richtte in hetzelfde jaar eerst de PvdV en in 1948 de VVD op. Deze laatstgenoemde partij benadrukte meer de vrijheid op economisch gebied. Democraten 66 (later D'66 en nu kortweg D66) is in

1966 opgericht. Deze partij eist meer inspraak voor de burgers en wil meer vrijheid op politiek en cultureel gebied (Lucardi, 2007: 89).

§ 2.2.1 Onderwijs in verkiezingsprogramma's van de liberale stroming

Hoewel pas in 1901 het eerste verkiezingsprogramma verscheen, werd in het parlement door (onder andere) de liberalen wel al over het onderwijs en de financiële gelijkstelling gedebatteerd. Ondanks dat de liberaal Thorbecke in 1848 vrijheid van onderwijs in de grondwet verankerde, waren de liberalen er geen voorstander van dat de staat dan ook moest betalen voor dit klassieke grondrecht. De liberale minister-president Kappeyne van de Coppello verwoordde het in het debat in de Tweede Kamer over de Lager-Onderwijswet (1878) tegen de confessionelen als volgt:

“wij belemmeren u niet in het oprichten van uwe eigen kerkelijke scholen uit uwe eigene middelen. Wij dwingen uwe ouders niet om hunne kinderen naar onze openbare scholen te zenden (...). Maar wij kunnen niet nog een stap verder gaan en het wereldlijk gezag dienstbaar maken aan de uitbreiding van uwe kerkelijke macht, en aan u de beschikking geven over de gelden, door de Nederlandse belastingschuldigen opgebracht.”¹⁵

Dit standpunt zette de verhoudingen tussen de liberalen en de confessionelen nog meer op scherp, waarover later meer bij de confessionele stroming. Ook Tweede Kamerlid Otto van de Liberale Unie sprak in 1916 bij het uitkomen van het rapport van de ‘bevredigingscommissie’ (de staatscommissie die zich moest buigen over het onderwijsartikel) duidelijk zijn voorkeur uit voor de openbare school. Hij zei dat de zelfstandigheid van een kind het beste kon worden bevorderd op een openbare school want daar leerde het:

“nadenken, uit eigen oogen zien, zijn ontwikkelend denkvermogen tje wordt er niet gedwongen of gedrongen in een bepaalde richting.”¹⁶

a. De Liberale Unie, de Vrijheidsbond, Liberale Staatspartij (LSP) en de Partij van de Vrijheid (PvdV)

De Liberale Unie is in 1885 opgericht en domineerde de Nederlandse politiek tussen 1891 en 1901. De Liberale Unie geeft in 1918 in haar verkiezingsprogramma aan dat de overheidsschool de leiding moet behouden maar toont zich ook geen tegenstander van bijzonder onderwijs:

¹⁵ Citaat uit Lijphart, p. 102 (1968)

¹⁶ Uit Van Schie (2006) ‘Scheiding van Kerk en staat artikel 23 Grondwet’ website Teldersstichting <http://www.teldersstichting.nl/> (22 juni 2012)

“De financieele gelijkstelling van het aan de eischen van deugdelijkheid beantwoordend, zich overigens vrij bewegend, bijzonder onderwijs verwerve onbekrompen toepassing, maar niet minder worde er voor gewaakt, dat de overheidsschool de leiding behoude en het peil blijve bepalen van het geheel.”

Uit de volgende passage valt op te maken dat het openbare onderwijs volgens de Liberale Unie destijds juist was bedoeld voor de minderheden in de samenleving. De Liberale Unie spreekt namelijk in hetzelfde jaar van een:

“uitbreiding van de gelegenheid tot het ontvangen van onderwijs van overheidswege ter bescherming van de gewetensvrijheid der minderheden.”

In 1921 fuseerde deze partij met de Bond van Vrije Liberalen en enkele kleinere partijen tot de Liberale Staatspartij ‘De Vrijheidsbond’¹⁷. Onder deze naam bracht zij twee verkiezingsprogramma’s voort waar het thema onderwijs weliswaar wordt genoemd maar waarin niet specifiek wordt ingegaan op het bijzonder dan wel het openbaar onderwijs. Vanaf midden jaren twintig van de vorige eeuw liet deze partij het achtervoegsel ‘De Vrijheidsbond’ vallen en noemde zich kortweg de Liberale Staatspartij (LSP).

In 1929 sprak de LSP van een bevordering van het Openbaar Lager Onderwijs. Deze partij sprak in 1933 haar zorgen uit over het *“buitengewoon hooge peil der kosten van het lager onderwijs”* en wilde bezuinigen door het stellen van strengere eisen voor het oprichten van bijzondere scholen en het vereenvoudigen van het schoolwezen. De LSP was geen voorstander van het bijzonder onderwijs maar uit de verkiezingsprogramma’s kan ook niet worden opgemaakt dat ze er een fervent tegenstander van was.

In 1946 werd de PvdV opgericht. Deze partij werd gezien als de opvolger van de LSP¹⁸ en heeft – gezien de korte duur van haar bestaan – slechts één verkiezingsprogramma kunnen voortbrengen. In dat programma werd gesteld dat de financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs gehandhaafd moest blijven maar dat er wel maatregelen moesten worden genomen om er voor te zorgen dat de openbare school in de praktijk gelijke mogelijkheden heeft als de bijzondere. Waar (het risico op) ongelijkheid dan precies in zit, wordt hier niet duidelijk.

¹⁷ Bron: parlement & politiek <<http://www.parlement.com/9291000/modulesf/g6eazchd>> (7 mei 2012)

¹⁸ Bron: Rijksuniversiteit Groningen, documentatiecentrum Nederlandse politieke partijen <<http://www.rug.nl/dnpp/politiekepartijen/opgehp/pvdv/index>> (7 mei 2012)

b. De Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD)

De VVD doet in 1948 voor het eerst mee met de verkiezingen en in het programma wordt gesteld dat de financiële gelijkstelling gehandhaafd blijft en dat de positie van de openbare school wordt versterkt. Dit standpunt wordt in 1956 herhaald. In 1963 gaat de VVD voor het eerst uitgebreid in op dit onderwerp. De partij wil dat de financiële gelijkstelling niet alleen in het lagere, maar ook in het gehele onderwijs wordt uitgestrekt, maar waarschuwt tegelijk voor het gevaar van achterstelling van het openbare onderwijs. De VVD pleit in haar verkiezingsprogramma bovendien specifiek voor de openbare school, omdat deze de saamhorigheid en verdraagzaamheid zou versterken:

“Het beginsel van gelijke behandeling der verschillende richtingen wordt door de V.V.D. ten volle aanvaard. Zij is dan ook alleszins bereid ertoe mede te werken, dat het beginsel van de financiële gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs, bij de herziening van 1917 door de Grondwet voor het algemeen vormend lager onderwijs aanvaard, wordt uitgestrekt tot de andere takken van onderwijs. Zij komt er echter met nadruk tegenop, als aan het beginsel een zodanige uitwerking wordt gegeven, dat de openbare school bij de bijzondere wordt ten achter gesteld. Deze achterstelling is een der hoofdredenen, waarom haar afgevaardigden in de Staten-Generaal aan de wet op het voortgezet onderwijs – de z.g. Mammoetwet - hun stem niet hebben kunnen geven. De V.V.D. verwerpt de zienswijze, als zou de openbare school slechts de betekenis hebben van een "vluchtheuvel", waartoe men in arren moede zijn toevlucht neemt, omdat een school van de eigen richting ontbreekt. Zij ziet deze school bovenal als een "ontmoetingschool", waar kinderen uit de meest verschillende levenskring te zamen komen. Een dergelijk samentreffen zal het gevoel van nationale saamhorigheid versterken en de jeugd ermede vertrouwd maken, dat zij verdraagzaamheid tegenover andersdenkenden heeft te betrachten. Voorts zal ook voor de openbare school het streven bij voortdurend zijn te richten op het versterken van de band tussen ouders en school.”

De VVD refereert in bovenstaande passage aan de Mammoetwet. Tot invoering van deze wet (1968) was er in de onderwijswetgeving een onderscheid tussen het openbaar en het bijzonder onderwijs. In de Mammoetwet vallen voor het eerst het openbaar en het bijzonder onderwijs onder dezelfde regelgeving (Van Dijk, 2008). De VVD was bang voor de grootschaligheid en de nivellering die de ontplooiing van het individuele kind zou belemmeren (Goslinga in Trouw, 2008). In 1967 is de aandacht voor dit thema bij de VVD enigszins weggezaakt maar in dat jaar stelt deze partij wel dat de vrije keuze van de ouders voorop moet worden gesteld en dat het openbaar onderwijs dient te worden bevorderd en de bijzonder-neutrale vorm dient te worden nagestreefd. Dit laatste zou volgens de VVD het geval moeten zijn waar het beperkte aantal scholen de *“verwezenlijking van de doelstellingen van dit onderwijs in de weg staat”*. In 1971 maakt de VVD zich zorgen dat er in veel gemeenten geen openbaar onderwijs aanwezig is. De VVD vindt het de plicht van de gemeente te zorgen dat de openbare school

ook aanwezig is in gebieden waar deze school voor een minderheid van de bevolking nodig is. In 1977 toont de VVD zich een expliciet voorstander van de vrijheid van onderwijs en er wordt gerefereerd aan het liberalisme dat de persoonlijke levensovertuiging van een ieder “erkent en acht”. Zij gelooft in een maatschappij van verscheidenheid. De partij vindt verder dat het bijzonder neutraal onderwijs zich moet kunnen ontplooien en dat in het openbaar onderwijs het beginsel van vrijheid van onderwijs meer gestalte moet krijgen. In 1981 is de VVD afwijzend tegen het aantonen van de behoefte aan bijzonder of openbaar onderwijs door middel van gegevens uit het bevolkingsregister.

In de navolgende verkiezingsprogramma's gaat de VVD niet expliciet in op dit onderwerp tot in het verkiezingsjaar 2006. In dat jaar gaat deze partij in op artikel 1 van de Grondwet. In het programma staat dat dit artikel voorrang moet krijgen op onze andere grondrechten. In dat geval kunnen scholen geen beroep meer doen op de vrijheid van onderwijs of religie om bijvoorbeeld een homoseksuele docent of een islamitische stagiaire te weren. In het meest recente verkiezingsprogramma maakt de VVD zich zorgen over de slechte integratie van kinderen op sommige (bijzondere) scholen. Zij doelt hier zeer waarschijnlijk op islamitische scholen aangezien kort ervoor wordt gerefereerd aan sommige islamitische scholen die de integratie van moslims zouden tegenwerken. De VVD bepleit hier dat het recht van een kind op goed onderwijs en een eerlijke kans om later volwaardig in onze samenleving mee te draaien zwaarder weegt dan het recht van ouders om hun kind naar slechte of “anti-integratieve” scholen te sturen. De VVD vindt hier dus de vrijheid van onderwijs ondergeschikt aan gelijke kansen voor het kind.

c. D66

Pas in 1982 gaat de in 1966 opgerichte D66 in haar verkiezingsprogramma in op dit specifieke onderwerp binnen het onderwijs. D66 vindt de financiële gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs een groot goed, maar is wel kritisch. Zij geeft aan dat dit systeem niet goed werkt in die gevallen waarin het openbaar onderwijs gelden nodig heeft voor noden die het bijzonder onderwijs niet kent. D66 pleit daarom voor een bijstelling van het systeem van financiële gelijkstelling in die zin, dat elke school een gelijk basisbedrag krijgt, dat per school wordt aangevuld met een toeslag op grond van nader te omschrijven bijzondere omstandigheden. Er wordt niet uitgelegd welke “noden” worden bedoeld. In dit programma wordt tevens gesteld dat bijzonder scholen algemene toegankelijk moeten zijn, wil er ook sprake zijn van een wettelijke gelijkstelling van bijzondere scholen aan openbare scholen:

“Een bijzondere school, die de toegankelijkheid voor iedereen garandeert, zich openstelt voor openbare controle op haar doen en laten en uitgaat van de gelijkwaardigheid van alle levensbeschouwelijke en maatschappelijke stromingen dient ook wettelijk gelijkgesteld te worden aan een openbare school.”

D66 stelt in het programma van 1989 dat in de financiering van het onderwijs een bevoordeling van het bijzonder onderwijs is geslopen. Het openbaar bestuur is verplicht elke extra investering in het openbaar onderwijs ook aan het bijzonder onderwijs te geven. Omgekeerd geldt deze verplichting niet. D66 wil deze ongelijkheid opheffen zodat er een reële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs wordt bereikt. Over de vrijheid van onderwijs wordt het volgende gesteld:

“D66 acht de vrijheid van onderwijs hoog. Deze wordt onvoldoende gegarandeerd door de historisch gegroeide en inmiddels verstarde zuilen-structuur. De dragers van de vrijheid zijn de leerlingen en hun ouders, de vormgevers ervan zijn de onderwijsgevers. Alleen vanuit die visie kan vruchtbaar worden gewerkt aan handhaving en verbetering van de wezenlijke kwaliteit van het onderwijs.”

Verderop stelt zij in het kader van gelijke behandeling dat de vrijheid van onderwijs geen absolute vrijheid is en dat zij beperkt wordt door de voor een ieder in het maatschappelijk verkeer geldende rechtsnormen. In 1994 herhaalt D66 haar standpunt uit 1989 over de bevoordeling van het bijzonder onderwijs. In dit programma wordt het volgende gesteld:

“De vrijheid van onderwijs is een levend begrip. In de praktijk is het vastgelopen in historisch gegroeide vanzelfsprekendheden, in koepels, zuilen, convenanten en een eindeloos, ondoordringbaar netwerk van centrale regels en besluiten. Er is een doorbraak nodig om terug te keren tot de wezenlijke kern van de onderwijsvrijheid: de directe verantwoordelijkheid, in zelfgekozen verbanden, van ouders en docenten voor zo goed mogelijk onderwijs, daartoe in staat gesteld door een eenvoudig en doorzichtig stelsel van waarborgen door de overheid.”

In 1998 wordt in het verkiezingsprogramma genoemd dat D66 vanaf de oprichting stelt dat de ouders de dragers van de vrijheid van onderwijs zijn. D66 wil daarom het onderwijs verder democratiseren. De school zou moeten worden teruggegeven aan de ouders en die zouden moeten zeggen hoe de levensbeschouwelijke en pedagogische richting van de school eruit zal zien. Ouders mogen van D66 nooit buiten het bestuur gehouden worden. Ook niet wanneer zij de signatuur van de school niet onderschrijven.¹⁹ D66 sluit dit onderwerp af met de stelling dat de keuzevrijheid voor zowel openbaar als bijzonder onderwijs voor alle ouders gegarandeerd dient te zijn.

¹⁹ Zoals in hoofdstuk 1 nader is uitgelegd, houdt “onderschrijven” in dat de ouders van de leerling moeten verklaren dat zij de religieuze of levensbeschouwelijke opvattingen waar de school voor staat moeten aanhangen.

In 2006 heeft D66 een apart kopje over de acceptatieplicht bijzonder onderwijs in haar verkiezingsprogramma opgenomen waarin het volgende staat:

“D66 hecht aan de vrijheid van ouders om hun kind naar de school van hun keuze te laten gaan. Op dit moment kunnen scholen in het bijzonder onderwijs leerlingen weigeren. D66 wil een acceptatieplicht voor scholen wanneer leerlingen of ouders de grondslag van de school respecteren²⁰. Zo kan niet langer gediscrimineerd worden met een religieuze grondslag als argument. Het schrappen van artikel 23 uit de grondwet is hiervoor niet nodig.”

In 2010 gaat D66 wederom in op de acceptatieplicht in het bijzonder onderwijs. D66 vindt het huidige artikel 23 van de Grondwet op termijn niet houdbaar voor het onderwijs. D66 wil dat scholen niet langer kinderen mogen weigeren vanwege hun geloof of achtergrond. Streng religieuze scholen mogen vrijzinniger leerlingen én leraren niet weigeren. Hiermee lijkt D66 verder te gaan dan het eerder aangehaalde initiatiefwetsvoorstel waarin juist een uitzondering wordt gemaakt voor scholen die de voorafgaande tien jaar aantoonbaar een consequent en consistent beleid hebben gevoerd op grond van hun grondslag.

§ 2.2.2 Deelconclusie Verkiezingsprogramma's liberale partijen

Bij de liberale partijen valt op dat de meeste in principe een voorkeur hebben voor het openbaar onderwijs. De VVD sprak ook haar voorkeur uit voor bijzonder neutraal onderwijs en D66 geeft geen voorkeur maar benadrukt dat het openbaar onderwijs wel gelijkgesteld moet worden aan het bijzonder onderwijs. Een omgekeerde situatie dus in vergelijking met vóór 1917 toen het bijzonder onderwijs juist gelijkgesteld moest worden aan het openbaar onderwijs.

Tegelijkertijd tonen de liberalen zich voornamelijk een voorstander van de vrijheid van onderwijs. De opvatting van de VVD in de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw strookt met de liberale ideologie waarin het van belang is dat iedereen zich verschillend kan ontplooiën. De VVD stelt verder in één van haar verkiezingsprogramma's dat zij gelooft in een maatschappij van verscheidenheid. Ook dit past in de liberale ideologie. Vanaf 2006 kaart de VVD het integratiethema aan en noemt zij twee grondrechten die botsen: gelijke behandeling (art. 1 Gw) versus vrijheid van onderwijs (art. 23 Gw). De VVD legt hier het primaat bij de gelijke behandeling ten koste van de vrijheid. Dit lijkt niet liberaal. De verwachting zou zijn dat liberalen het zwaartepunt leggen bij de vrijheid van een ouder om

²⁰ Zoals in hoofdstuk 1 nader is uitgelegd, houdt “respecteren” in dat ouders zich onthouden van gedrag door henzelf of door de leerling waarbij daadwerkelijk afstand wordt genomen of onheuse bejegening plaatsvindt van de met de in de statuten vastgelegde richting samenhangende uitgangspunten van de school.

zijn kind naar een school van eigen keuze te sturen, ook al is die “anti-integratief” of zelfs “slecht”. Liberalen zouden hier namelijk ook kunnen betogen dat iedereen dat zelf moet weten, als er maar wel voldoende keuzemogelijkheden zijn zodat ouders daadwerkelijk wat te kiezen hebben. Hierbij dient wel de kanttekening te worden gemaakt dat deze beperking van keuzevrijheid wellicht meer te maken heeft met het feit dat het om islamitische scholen gaat dan dat deze partij de vrijheid van onderwijs/bijzondere scholen in het algemeen wil beperken.

Verder zou de voorkeur voor openbaar onderwijs – hoewel dit niet heel sterk naar voren komt - ook kunnen worden gezien als strijdig met liberale principes. Liberalen willen juist een beperkte invloed van overheid. Openbaar onderwijs wordt echter niet alleen bekostigd door de staat en de staat waarborgt de neutrale grondslag maar wordt ook geheel verzorgd door de staat. Als deze redenering wordt gevolgd, zouden scholen niet meer moeten worden verzorgd door de staat. De controle op de kwaliteit²¹ van onderwijs zou voor liberalen wel een taak voor de overheid kunnen zijn omdat het ontbreken daarvan ‘schade’²² aan het kind kan toebrengen. Daar zou de vrijheid dan kunnen ophouden.

D66 gaat als enige partij bij de liberalen in op een acceptatieplicht voor bijzondere scholen en noemt dit feitelijk al in haar verkiezingsprogramma in 1982. Zij wil een acceptatieplicht wanneer leerlingen of ouders de grondslag van de school respecteren, zodat er door de scholen niet kan worden gediscrimineerd. Zij benadrukt dat volgens haar de ouders de dragers van vrijheid van onderwijs zijn en dat de keuzevrijheid voor de ouders gegarandeerd dient te zijn. De onderwijsgeevenden zijn volgens deze partij slechts de vormgevers van de vrijheid van onderwijs. Bij D66 staat derhalve de vrijheid centraal maar dan wel de (individuele) vrijheid voor de ouders (en leerlingen) om een school te kiezen. Een school(bestuur)²³ zou deze vrijheid - om een leerling wel of niet toe te laten – volgens D66 dus niet moeten hebben. De vrijheid is in dit geval wel eenzijdig.

Dit dilemma hebben liberalen wanneer het over vrijheid gaat. Vrijheden moeten worden begrensd anders gaan de verschillende vrijheden botsen. Het dilemma hierbij is waar de begrenzing precies moet liggen en wiens vrijheid in hoeverre wordt beperkt. Dit dilemma komt ook bij andere thema’s naar voren.

Voor het overzicht zijn de argumenten kort in een schema opgenomen.

²¹ Overigens is dit ook sinds 1917 grondwettelijk verankerd in artikel 23: de overheid heeft plicht eisen te stellen aan de deugdelijkheid van het onderwijs.

²² Het schadebeginsel is ontleend aan J.S. Mill, liberale filosoof en econoom uit de 19^e eeuw.

²³ Eigenlijk wordt hier bedoeld: het bevoegd gezag: de vereniging of de stichting.

Liberale stroming		
Periode	Partij(en)	Standpunt inzake onderwijs
1918	LU	Overheidsschool heeft de leiding en is bedoeld voor minderheden in samenleving.
1948- jaren '60	VVD	Voorstander van openbaar onderwijs, positie moet worden versterkt, financiële gelijkstelling blijft gehandhaafd.
1977	VVD	Voorstander vrijheid van onderwijs (maatschappij van verscheidenheid).
Jaren '80	D66	Openbaar onderwijs moet dezelfde rechten hebben als bijzonder onderwijs. Openbare scholen moeten algemeen toegankelijk zijn.
Eind jaren '90, begin jaren '90	D66	Voorstander van vrijheid van onderwijs, waarschuwt voor versterde zuilen-structuur.
Eind jaren '80-eind jaren '90	D66	Het recht op individuele vrijheid prevaleert boven vrijheid van scholen/onderwijsgevers.
2006	VVD	Terughoudend over vrijheid van onderwijs, waarschuwt voor slechte integratie van kinderen door deze vrijheid.
2006 - 2010	D66	Is een voorstander van de acceptatieplicht.

§ 2.3 Confessionele stroming

De confessionele stroming heeft als uitgangspunt het geloof, waarbij het handelen in de politiek gebaseerd is op de godsdienst. In Nederland is van oudsher het christendom de grootste godsdienst.²⁴ Binnen het christendom zijn twee hoofdrichtingen te onderscheiden: het protestantisme (calvinisten) en het katholicisme. Binnen deze hoofdrichtingen kwamen - net zoals bij de liberalen - verschillende uitgangspunten voor.

De stroming binnen het protestantisme die opkwam in de negentiende eeuw die zich met politiek ging bezig houden, was het calvinisme. Calvinisten hechtten meer dan de katholieken belang aan eenheid binnen de eigen groep. Groen van Prinsterer legde de fundamenten voor de Antirevolutionaire Partij (ARP), die door Kuyper in 1879 zou worden opgericht. In 1908 ontstond de Christelijk-Historische Unie (CHU), die bestond uit conservatieve calvinisten die ontevreden waren met de ARP. De SGP²⁵ werd in 1918 opgericht door een groep calvinisten die vond dat de Bijbelse normen strenger moest worden gehanteerd. In 1980 ontstond het CDA uit ARP, CHU en KVP (Lucardi, 2007: 63).

²⁴ Politieke stromingen en politieke partijen <http://www.staatsinrichting.nl/Verkiezingen/Ver_stromingen.htm> (31 mei 2012)

²⁵ Gezien de constante beperkte grootte van deze partij, zal deze verder niet meer besproken worden.

In het katholicisme kwamen ook verschillende benaderingen voor. Er waren katholieken die openstonden voor samenwerking met liberalen bij de invoering van algemeen kiesrecht. Dit werd later christendemocratie genoemd. En er was een groep die conservatief was en weinig ophad met samenwerking met andere stromingen en tegen invoering van meer democratie was. Verder was er een groep die meer in het midden stond. Schaepman, de eerste katholieke leider, behoorde tot die laatste. In 1926 werd de Rooms-Katholieke Staatspartij (RKSP) opgericht. Onder deze naam was de in 1904 opgerichte Algemeene Bond van Kiesverenigingen bekend. De ideeën van de Algemeene Bond waren gebaseerd op het door Schaepman in 1896 opgestelde programma.²⁶ In 1946 werd de RKSP veranderd in de Katholieke Volkspartij (KVP). (Lucardi, 2007: 34)

§ 2.3.1 Onderwijs in verkiezingsprogramma's van de confessionele stroming

Confessionelen streden al langer - voordat er verkiezingsprogramma's (en politieke partijen) bestonden – voor een financiële gelijkstelling van bijzonder onderwijs. Er wordt kort ingegaan op de periode voordat er politieke partijen bestonden, om meer inzicht te krijgen in de situatie van de bijzondere scholen in die tijd en de standpunten van de confessionelen daarover.

Voor de confessionelen was het een vooruitgang dat op grond van de grondwet van 1848 niet meer in de wet een vergunning mocht worden geëist of de verplichting worden opgelegd dat de school zich zou houden aan een neutraal-christelijke grondslag (Vermeulen, 1999: 17). In 1857 werd de goedkeuring, die nodig was om een bijzondere school te stichten, geschrapt door de Schoolwet-Van der Brugghen, maar bijzondere scholen ontvingen nog geen subsidie van de overheid (Lijphart, 1968: 100). Hiermee verloor de antirevolutionair Groen van Prinsterer de strijd om een christelijk nationaal onderwijs en hij verliet de politiek (Van der Zwaag en Kievit, 2009). Deze schoolwet gaf wel de mogelijkheid dat bijzondere scholen – die voor iedere leerling toegankelijk moesten zijn - financieel konden worden gesteund door provincies en gemeentes (Vermeulen, 1999: 17). De katholieken die op dat moment in een coalitie met de liberalen zaten²⁷, steunden deze wet en waren tegen een volledige steun van de overheid. Een katholiek Eerste Kamerlid verwoordde het als volgt:

²⁶ Algemeene Bond van Kiesverenigingen < <http://www.parlement.com/9291000/modulesf/g8cbgqyi> > (31 juli 2012)

²⁷ In die tijd stonden liberalen en katholieken wel vaker aan dezelfde kant. De katholieken waren lang een minderheid die werd achtergesteld. Dankzij liberale hervormingen in 1848 was er sprake van volledige vrijheid van godsdienst. Veel katholieken steunden in die tijd dan ook liberale kandidaten bij Tweede Kamerverkiezingen (Lucardi, 2007).

“De afzonderlijke school moet leiden tot meerdere scheiding tussen de gezindheden en daardoor tot minder verdraagzaamheid. Dat acht ik nadelig”.

Dit standpunt veranderde al snel toen de paus zich in 1864 tegen het liberalisme keerde (Lijphart, 1968: 101). Groen van Prinsterer was inmiddels buiten de Tweede Kamer gaan samenwerken met de katholieken om te pleiten voor bijzondere scholen met volledige financiële steun van de overheid (Lijphart, 1968: 101).

a. Anti Revolutionaire Partij (ARP)

De ARP had als eerste politieke partij ook als eerste een verkiezingsprogramma in 1888. Deze partij spreekt daarin over herziening van het grondwetsartikel dat over het onderwijs gaat. Een aantal jaar later, in 1901, wil de ARP een *“finale oplossing van het onderwijsvraagstuk in den geest van het gewijzigde Unie- Rapport”*²⁸. In 1909 gaat de ARP in haar verkiezingsprogramma zeer uitgebreid in op deze *“quastie”* en wijdt enkele pagina’s aan bedragen die aan het openbaar onderwijs wel worden uitgegeven maar niet aan het bijzonder onderwijs. Het verkiezingsprogramma van deze partij noemt het een *“privilegie”* van het openbaar onderwijs en er wordt gesteld dat het bijzonder onderwijs niet te zeer mag achterblijven. In 1918 (net na de Pacificatie) stelt de ARP in haar verkiezingsprogramma dat zij verder wil dan dat zij tot dan toe hebben bereikt:

“De wijziging van art. 192 der Grondwet vinde zulk een uitwerking en toepassing, dat, met wegneming van alle geldelijke bevoorrechtiging van het openbaar boven het bijzonder onderwijs, de vrijheid en zelfstandigheid van het bijzonder onderwijs er in elk opzicht door gewaarborgd worde. Bleek het voorshands nog niet wel mogelijk alle

²⁸ In 1879 werd de Unie ‘Een School met den Bijbel’ gesticht. A. Kuiper geldt hierbij als naamgever van de bond. De oprichting hield nauw verband met het Volkspetitionnement tegen de schootwet- Kappeyne van de Coppello in 1878. Dit was op initiatief van A. Kuiper. Na aanneming van de schoolwet-Mackay in 1889 waarbij subsidie voor het eerst mogelijk was voor het bijzonder lager onderwijs, vroeg men zich af hoe nu verder. Een commissie werd opgericht bestaande uit verschillende politieke en kerkelijke schakeringen. Het rapport van de Unie werd later bekend als het “Unierapport”. Op 24 januari 1900 verscheen het gewijzigd Unierapport voor Schoolwetwijziging. In dit rapport bleef de schoolgeldkwestie buiten beschouwing. De vijf conclusies waar men wel overeenstemming had bereikt, waren als volgt:

1. Op de lager scholen worde, zo mogelijk door commissiën die voor het beheer der scholen zijn of worden aangesteld, van hen die niet tot de onvermogens behoren een proportioneel schoolgeld geheven naar bij wet vast te stellen regelen;
2. De gemeenten worden niet langer belast met de bekostiging van de lagere school;
3. Door het rijk worde ten behoeve van de lagere scholen aan de Schoolcommissiën een vaste bijdrage uitgekeerd, te berekenen naar regelen bij wet vast te stellen, zodanig dat de kosten rekening gehouden wordt met uitbreiding van leerstof en vermeerdering van het onderwijzend personeel;
4. De uitkering van de bijdrage worde..gebonden aan voorwaarden die de inrichting van het onderwijs vrij laten en alleen strekken om de besteding der rijks gelden voor het beoogde doel te verzekeren.
5. Voor zover de ingezetenen niet zelf in hun onderwijs voorzien treden in hun plaats de gemeentebesturen op, met dien verstande dat zij op tijd en wijze het beheer overdragen aan plaatselijke schoolcommissiën te benoemen door de ouders van de schoolgaande kinderen.” (Bloemendal, 1996)

Overheidsbemoeiing met het bijzonder onderwijs aanstonds geheel van de Gemeente los te maken, zoo drage toch de Gemeentebemoeiing ten deze geen ander dan een tijdelijk karakter, en blijve steeds het streven der antirevolutionaire partij gericht op algeheele en finale overbrenging van de schoolzorgen op het Rijk.”

In 1922 gaat de ARP wederom in op de financiële gelijkstelling. De ARP bepleit in haar verkiezingsprogramma de eerbiediging van vrijheid van onderwijs in het bijzonder ten aanzien van de interne aangelegenheden van de school. Wat die interne aangelegenheden precies inhouden wordt niet toegelicht. In 1929 verkondigde de ARP soortgelijke standpunten als in haar vorige verkiezingsprogramma's. Maar in 1933 is de aandacht voor het onderwijs weggezakt en blijft de ARP stil over onderwijs. Net na de oorlog in 1946 vermeldt zij de grondwettelijke gelijkstelling weer. Een aantal jaar later, in 1956 stelt de ARP het volgende:

“Bij dit alles dient voorop te staan, dat de vrijheid van onderwijs en de financiële gelijkstelling van het bijzonder met het openbaar lager onderwijs ten opzichte van de publieke kassen, strikt gehandhaafd blijven, zowel bij de te treffen maatregelen als bij het bestuursbeleid. Daarnaast dient met kracht te worden gestreefd naar volledige financiële gelijkstelling van het voorbereidend hoger- en middelbaar onderwijs, het nijverheidsonderwijs, het buitengewoon lager onderwijs en het lager- en middelbaar land- en tuinbouwonderwijs, ten aanzien van de schoolstichting.”

In 1963 formuleert de ARP dat de financiële gelijkstelling over de gehele lijn uitgangspunt dient te zijn voor de bekostiging van het onderwijs. Dit herhaalt deze partij in 1967 en in 1971 wil de ARP:

“de in de grondwet neergelegde vrijheid van onderwijs voluit handhaven. De financiële gelijkstelling mag niet worden aangetast, maar dient ook te worden toegepast in verband met nieuwe eisen, die aan de school gesteld worden.”

In hetzelfde jaar kwamen de drie partijen (ARP, CHU en KVP) met een gemeenschappelijk urgentieprogramma waarin onder andere staat dat de vrijheid van het onderwijs onverkort dient te worden gehandhaafd.

b. De Christelijk-Historische Unie (CHU)

In haar beginjaren wordt door de CHU nauwelijks iets over het bijzonder onderwijs in haar verkiezingsprogramma gesteld. In 1925 vermeldt de CHU in haar programma dat aan de financiële gelijkstelling niet tekort mag worden gedaan bij technische veranderingen in de regeling van het lager onderwijs. In 1929 waren de standpunten niet veel veranderd. In 1933 lijkt de aandacht voor het onderwijs weer weggezakt en vermeldt deze partij niets over onderwijs. Net na de oorlog, in 1946, pleit de CHU in haar verkiezingsprogramma voor een invoering van godsdienstonderwijs op alle openbare scholen met vrijstelling voor die

leerlingen, wier ouders zulks verlangen. In 1948 stelt de CHU ongeveer hetzelfde en in 1959 moet het christelijk onderwijs krachtig worden bevorderd.

c. De Roomsch-Katholieke Staatspartij (RKSP) en de Katholieke Staatspartij (KVP)

De RKSP bepleit in 1918 de “feitelijke gelijkstelling van het openbaar en het bijzonder lager onderwijs.” Een aantal jaar later in 1929 staat in het verkiezingsprogramma hetzelfde. In 1933 is de aandacht voor dit thema ook bij deze partij wat verwaterd en noemt de RKSP wel het onderwijs maar dat gaat niet over de financiële gelijkstelling. Net na de oorlog brengt de KVP (opvolger RKSP) haar eerste verkiezingsprogramma uit en gaat in op de financiële gelijkstelling. In dit programma staat dat “*De Openbare school worde beschouwd als een aanvulling van de Bijzondere*”. Hieruit blijkt duidelijk dat de KVP de openbare school als een uitzondering beschouwde. In 1956 bepleit deze partij vrijheid van het bijzonder onderwijs over de gehele linie door financiële gelijkstelling.

d. Christen-Democratisch Appèl (CDA)

In haar eerste verkiezingsprogramma gaat het CDA in 1977 kort in op het thema onderwijs en vindt dat daar waar “*samenwerking voor openbaar en bijzonder onderwijs tot stand komen, alleen privaatrechtelijke bestuursvormen aanvaardbaar zijn. De wettelijk te regelen subsidie wordt voor een deel via de scholen uitgekeerd.*” In 1981 wordt in het verkiezingsprogramma het volgende gesteld over de vrijheid van het toelatingsbeleid van bijzondere scholen:

“Binnen deze kaders hebben scholen voor bijzonder onderwijs de ruimte om zelf invulling te geven aan de algemene hoofddoelstellingen van het onderwijs en moeten zij zelf een beleid kunnen formuleren en uitvoeren met betrekking tot tal van zaken als: personeelsbeleid, schoolwerkplan, toelatingsbeleid, buitenschoolse activiteiten, groepering van de leerlingen, etc.”

In 1989 lijkt het CDA minder vast te houden aan vrijheid van scholen door het nu over gelijkwaardige kwaliteit van onderwijs te hebben:

“Gekozen wordt voor één landelijk bestel met openbaar en bijzonder onderwijs, waarin een ieder, ongeacht afkomst en/of inkomen, gelijke aanspraken heeft op onderwijs van gelijkwaardige kwaliteit.”

Hier staat niet dat elke leerling uit iedere school kan kiezen, zodat de vrijheid van scholen (om leerlingen te mogen weigeren) hier nog steeds in kan worden gelezen, als de scholen maar van gelijkwaardige kwaliteit zijn. In 2006 wordt impliciet gesteld dat er verschillen mogen zijn tussen de scholen:

“Scholen mogen volop hun identiteit tot uitdrukking brengen, in verbondenheid met

de waarden van onze rechtsstaat.”

In het meest recente verkiezingsprogramma spreekt het CDA zich ronduit duidelijk uit tegen een acceptatieplicht. De partij vindt een dergelijke plicht niet passen bij vrijheid van onderwijs dat bestaat uit vrijheid om een school op te richten en de vrijheid een school te kiezen naar eigen voorkeur en overtuiging. Dit laatste lijkt tegenstrijdig: hoe kan een leerling tegelijk een school kiezen naar eigen voorkeur en overtuiging terwijl er voor scholen geen acceptatieplicht mag gelden? Het CDA bedoelt hier mogelijk dat wanneer een school alle leerlingen moet accepteren die zich aanmelden, dat ten koste zou kunnen gaan van de identiteit en vrijheid van scholen. Ouders die een bepaalde overtuiging hebben zouden daardoor in hun keuze kunnen worden beperkt als de school volgens hen geen eigen identiteit meer zou hebben. De vrijheid om een school naar eigen keuze te kiezen geldt volgens het CDA dus niet voor alle leerlingen. De vrijheid van richting van scholen weegt zwaarder dan de vrijheid van schoolkeuze van (alle) ouders.

§ 2.3.2 Deelconclusie verkiezingsprogramma's confessionele partijen

Zoals verwacht zijn de meeste confessionele partijen voorstander van bijzondere (christelijke) scholen. Na bestudering van de verschillende verkiezingsprogramma's van de confessionele partijen valt op dat deze partijen nauwelijks iets zeggen over gelijke kansen van leerlingen. Alleen het CDA vermeldt een enkele keer dat ieder het recht heeft op onderwijs van gelijkwaardige kwaliteit, wat niet per definitie hetzelfde hoeft te zijn als gelijke kansen en vrije keuze. Dit is niet verrassend aangezien ook de verwachting is dat de vrijheid van onderwijs (vanuit de onderwijsgever, de scholen zelf dus) bij deze partijen belangrijker wordt geacht. Dit blijkt ook zo te zijn aangezien deze partijen vooral de vrijheid van onderwijs (vanuit de school) bepleiten.

In de beginfase benadrukken deze partijen vooral de financiële gelijkstelling, wat niet vreemd is, omdat dit toen nog niet (volledig) was geregeld. Verder wordt benadrukt dat het bijzonder onderwijs niet mag achterblijven. Bijzonder onderwijs lijkt gezien te worden (althans door de KVP) als de basis van het systeem met als aanvulling het openbaar onderwijs. Het CDA is duidelijk als het over het toelatingsbeleid van leerlingen gaat en stelt dat dit een zaak van de school zelf is. De vrijheid van de (bijzondere) school weegt dus zwaar.

De confessionele partijen zijn consequent in hun verkiezingsprogramma's. Bij de confessionelen draait alles om de vrijheid van onderwijs die door hen als een afgeleide kan worden gezien van de vrijheid van godsdienst. De overheid moet hier zo min mogelijk

invloed op kunnen uitoefenen aangezien dit in strijd met de scheiding van kerk en staat zou kunnen zijn. Noorlander (2007) stelt ook dat bij de godsdienstvrijheid (art. 6 Gw en art. 9 EVRM) de vrijheid om de godsdienst (of levensbeschouwing) uit te dragen en over te dragen in onderwijs hoort.

Ook in deze paragraaf worden de standpunten in een schema gezet.

Confessionele stroming		
Periode	Partij(en)	Standpunt inzake onderwijs
1888-1918	ARP	Sterk voorstander van invoering financiële gelijkstelling
1918-eind jaren '60	ARP, KVP	Uitbreiding financiële gelijkstelling in alle onderwijssectoren
1946	KVP	Openbare school is de uitzondering
1981	CDA	Het recht op vrijheid van inrichting (toelatingsbeleid etc.) is de vrijheid van de bijzondere scholen.
2010	CDA	Tegenstander van een acceptatieplicht, waarschuwt dat dit tegen de vrijheid van onderwijs ingaat. De vrijheid van richting van scholen weegt zwaarder dan de vrijheid van schoolkeuze van ouders.

§ 2.4 Socialistische stroming

De socialistische stroming kwam, net als de liberale stroming, voort uit de Franse revolutie. Deze stroming richt zich meer op de taak van de overheid om het verschil tussen arm en rijk te verkleinen. Socialisten zijn voorstanders van staatsbemoeienis zodat er gelijke kansen voor iedereen zijn. De socialistische stroming bevat ook meerdere richtingen. In 1894 werd de Sociaal-Democratische Arbeiderspartij (SDAP) opgericht waarin sympathie bestond voor het marxisme. Deze partij trachtte de steun van katholieke en calvinistische arbeiders te winnen. De marxisten binnen de SDAP sloten zich aan bij de Sociaal-Democratische Partij die vanaf 1919 de Communistische Partij Nederland (CPN) ging heten.

In 1946 ontstond onder andere uit de SDAP en de VDB de PvdA. In 1957 werd een nieuwe partij opgericht door voormalige kiezers van de PvdA en CPN: de Pacifistisch Socialistische Partij (PSP). De Politieke Partij Radikalen (PPR) ontstond in 1968 als afsplitsing van de KVP maar wees een directe koppeling van politiek en geloof af en

ontwikkelde zich steeds meer als een progressieve partij.²⁹ Dit is de reden dat deze partij bij de socialistische stroming is geplaatst.

De Socialistische Partij (SP) werd in 1971 opgericht met als oorspronkelijke naam ‘Kommunistiese Partij Nederland (Marxisties-Leninisties)’. Deze partij richtte zich later voornamelijk op ontevreden PvdA-stemmers. Een aantal kleinere linkse partijen (de eerder genoemde CPN, PSP, PPR en daarnaast de EVP³⁰) gingen in 1989 in GroenLinks op (Lucardi, 2007).

§ 2.4.1 Onderwijs in verkiezingsprogramma’s van de socialistische stroming

De socialisten speelden in het parlementaire debat over onderwijs in de tijd voordat er politieke partijen bestonden en verkiezingsprogramma’s werden geschreven een verwaarloosbare rol.³¹ Langedijk (1935: 178) heeft in zijn werk over de schoolstrijd gesteld dat de socialisten de staatschool propageerden en vijandig stonden tegenover de “vrije school met den Bijbel”. Verder verdedigden in 1904³² socialistische (en liberale) verenigingen de staatschool en bestempelden zij daarbij het bijzonder onderwijs als minderwaardig (Langedijk, 1935: 187). Vanuit de visie van het socialisme op een belangrijke rol voor de overheid in het verkleinen van sociaal-demografische verschillen, kunnen socialisten van oorsprong als voorstander van overheidsbemoeienis binnen het onderwijsstelsel en financiële steun daarvan over de gehele linie worden gezien. Kwalitatief onderwijs en betaalbaar onderwijs voor een ieder is de basis van gelijke kansen voor een ieder, en daarmee een belangrijke peiler van het socialistische gedachtengoed.

a. De Sociaal Democratische Arbeiderspartij (SDAP)

De SDAP gaat in haar opeenvolgende verkiezingsprogramma’s nauwelijks in op bijzonder dan wel openbaar onderwijs. Wel wil deze partij dat het lager onderwijs kosteloos is (1901). In 1918 wordt het volgende gesteld:

²⁹ Bron: Parlement en Politiek < <http://www.parlement.com/9291000/modulesf/g5unynap>> (29 mei 2012)

³⁰ Evangelische Volkspartij, gezien de geringe grootte (bij de verkiezingen in 1982 haalde deze partij 1 zetel) en de beperkte duur van bestaan (1981-1991), wordt deze partij verder niet besproken. Bron: Parlement & Politiek < <http://www.parlement.com/9291000/modulesf/g6gdlb6e>> (29 mei 2012)

³¹ Het eerste socialistisch Kamerlid was Domela Nieuwenhuis, die in 1888 in het parlement kwam. Domela Nieuwenhuis, Ferdinand (2005) < <http://www.protestant.nl/encyclopedie/themas/politiek-en-samenleving/domela-nieuwenhuis-ferdinand-2005>> (31 mei 2012)

³² In dat jaar bereikte de onderwijsnovelle de Kamer. Deze hield in dat aan de gemeenten en aan schoolbesturen van bijzondere scholen minimum salarissen door het rijk zouden worden uitgekeerd terwijl bijzondere onderwijzers ook pensioen zou worden toegekend.

“Voor voortzetting van den ouden antithese-strijd bestaat harerzijds geen reden, nu het algemeen kiesrecht veroverd en in zake den schoolstrijd een grondslag voor bevrediging is gelegd, waarop zij loyaal wenscht voort te bouwen tot verheffing der volksschool.”

De SDAP stelt in haar programma uit 1922 dat versplintering van scholen tegengegaan moet worden maar wel met behoud van de financiële gelijkstelling. In de jaren erna blijft het bij deze partij stil rond dit onderwerp.

b. Vrijzinnig Democratisch Verbond (VDB)

In 1909 benadrukt de VDB in haar verkiezingsprogramma dat zij verbetering van het algemene volksonderwijs wil met handhaving van de neutraliteit van de openbare school. Een aantal jaar later geeft de VDB in 1918 nogal bloemrijk aan dat zij belang hecht aan het openbaar onderwijs:

“Op den grondslag, voor het volksonderwijs gelegd, zal het nieuwe gebouw zijn op te trekken, dat de Grondwet voorschrijft. De eischen, te stellen voor den bloei van de openbare school en voor het verwezenlijken van de gedachte, waaruit de nieuwe bepalingen der Grondwet werden geboren, zullen onmiddellijk moeten worden bevredigd.”

In 1925 spreekt de VDB kort over verbetering van het onderwijs en handhaving van de openbare school. In 1929 spreekt de VDB over een kennelijk door haar gesignaleerde misstand maar blijft hierover zeer cryptisch:

“Handhaving der openbare school. Herziening van de onderwijswetgeving, teneinde de misbruiken, waartoe de financieele gelijkstelling tusschen openbaar en bijzonder onderwijs aanleiding geeft, weg te nemen, onder handhaving echter van het beginsel dier gelijkstelling.”

Hier valt op dat de VDB de onderwijswetgeving wil herzien, naar alle waarschijnlijkheid om misbruik van de verstrekte subsidies door het bijzonder onderwijs aan te kunnen pakken. Uit bestudering van andere literatuur kon niet worden achterhaald waar dit specifieke misbruik uit bestond. De VDB blijft consequent en hanteert in 1933 hetzelfde standpunt als in 1929. In 1937 staat in haar verkiezingsprogramma niets meer over misstanden, maar bepleit zij wel duidelijk de bevordering van het openbaar onderwijs en de gelegenheid voor een ieder om dat te genieten:

“Bevordering van het Openbaar Onderwijs, met rechtvaardige uitvoering van het beginsel der financieele gelijkstelling tusschen Openbaar- en Bijzonder Lager Onderwijs, met dien verstande, dat aan allen, die openbaar onderwijs voor hun kinderen verlangen, de gelegenheid tot het doen ontvangen daarvan wordt geboden.”

c. Communistische Partij van Nederland (CPN)

De CPN noemt een paar keer in haar verkiezingsprogramma's het openbaar onderwijs maar er staat nauwelijks iets over bijzonder onderwijs in. In 1956 maakt de CPN zich zorgen over de achterstelling van het openbaar onderwijs:

“Nieuwe verdeling van de Rijksuitgaven voor het onderwijs, waardoor een einde wordt gemaakt aan de tenachterstelling van het openbare onderwijs(..)”.

Na jaren niets over dit onderwerp te hebben gezegd, vermeldt de CPN in het programma in 1986 dat het bijzonder onderwijs niet ten koste van de bestaande openbare onderwijsvoorzieningen mag worden gestimuleerd. Het wordt uit het programma niet duidelijk of de CPN hiermee bedoelt dat (financiële?) stimulatie ten koste gaat van het openbare onderwijs bij een beperkt budget of dat de CPN alleen principieel tegen bijzonder onderwijs is. In feite kan worden gesteld dat de CPN zich in deze periode terughoudend opstelt als het gaat om bijzonder onderwijs.

d. De Partij van de Arbeid (PvdA)

De (net opgerichte) PvdA heeft het in 1946 en in 1948 in haar verkiezingsprogramma's wel over onderwijs maar niet over financiële gelijkstelling. In 1946 stelt de PvdA dat rechtstreekse invloed van de ouders, ook bij het openbaar onderwijs mogelijk moet zijn. In 1948 pleit de PvdA voor instelling van een onderwijsraad en noemt daarbij tevens het belang van onderwijsvrijheid:

“Instelling bij de wet van een onderwijsraad met verordenende bevoegdheid, onder waarborging van de onderwijsvrijheid, waarin alle direct bij het onderwijs belanghebbenden zijn vertegenwoordigd.”

In 1952 noemt de PvdA kort de “*erkenning van de grondgedachte van de pacificatie*”. Jaren later vermeldt de PvdA in 1986 in haar verkiezingsprogramma dat de openbare school de voorkeur geniet indien lokaal slechts één school kan blijven bestaan:

“(..) en moet samenhang worden gezocht met het totstandbrengen van het voortgezet basisonderwijs, met inachtneming van de plicht om te zorgen voor voldoende openbaar onderwijs in een genoegzaam aantal scholen. Waar door dalende leerlingentallen slechts één school kan blijven bestaan, is de openbare school een basisvoorziening.”

In 1989 wordt geformuleerd dat alle door het openbaar onderwijs gemaakte kosten niet meer automatisch worden toegekend aan het bijzonder onderwijs. In 1994 staat in het verkiezingsprogramma dat de consensusdemocratie tot op de dag van vandaag werkt en één

van de voorbeelden die hierbij wordt genoemd is de autonomie van het bijzonder onderwijs. In 2010 wordt gesteld dat de vrijheid van onderwijs (artikel 23) nooit mag worden uitgelegd als een recht op het geven van slecht of discriminatoir onderwijs. In het verkiezingsprogramma staat verder dat deze vrijheid in de eerste plaats van schoolbesturen vraagt dat zij verantwoording afleggen over de onderwijsprestaties en hun bestuurlijk handelen. In hetzelfde jaar staat het volgende over de acceptatieplicht:

“De toename van aparte witte en zwarte scholen in gemengde wijken moet een halt worden toegeroepen. Om dit te bewerkstelligen moet een algemene acceptatieplicht gaan gelden voor alle scholen van alle leerlingen die de grondslag van de school erkennen. Om het samen leren te bevorderen wordt een acceptatieplicht voor alle scholen ingevoerd.”

e. Pacifistisch Socialistische Partij (PSP)

De PSP is voorstander van opheffing van de zuilen in het onderwijs en is aldus geen voorstander van het bijzonder onderwijs. De PSP accepteert het bestaan en de financiële gelijkheid ervan schoorvoetend in 1971:

“Mocht er evenwel behoefte bestaan aan vormen van bijzonder onderwijs, dan aanvaardt de PSP de financiële gelijkstelling. Van de bestaande tendensen om de scheidingen tussen de zuilen in het onderwijs op te heffen, dient zoveel mogelijk gebruik gemaakt te worden, eventueel door het instellen van bijzondere samenwerkingsvormen.”

In 1977 bepleit de PSP in haar verkiezingsprogramma de opheffing van de verzuiling door het bevorderen van gedemocratiseerd openbaar onderwijs. Dit onderwijs zou meer vrijheid moeten worden gegeven om zich te ontplooiën tot een werkelijke ontmoetingsschool. De samenwerkingschool wordt opnieuw genoemd als eventueel middel om de overgang van verzuild onderwijs naar openbaar onderwijs te doen plaatsvinden. In 1981 wordt dit standpunt herhaald. De PSP vindt verder dat aan het bijzonder onderwijs als subsidievoorwaarde moet worden gesteld dat het van gelijkwaardig democratisch gehalte is als het openbaar onderwijs. In 1982 herhaalt de PSP dit. In 1986 staat in het verkiezingsprogramma dat de Grondwet zo moet worden gewijzigd dat de overheid zorg dient te dragen voor voldoende openbaar onderwijs op alle niveaus en stelt verderop dat de *“oneigenlijke financiële gelijkstelling”* van openbaar en bijzonder onderwijs moet worden opgeheven. Er wordt hier niet uitgelegd wat bedoeld wordt met deze *“oneigenlijke financiële gelijkstelling”*. Mogelijkerwijs gaat dit over

een (nadelig) effect³³ van (toenmalige) wetgeving waardoor bijzondere scholen relatief meer ontvingen dan openbare scholen omdat de bijzondere scholen profiteren van de hogere vergoeding die kleine openbare scholen ontvangen vanwege de hogere kosten per leerling.

f. Politieke Partij Radicalen (PPR)

De PPR noemt in haar eerste verkiezingsprogramma (1971) meteen al dat er “radikale” vernieuwingen van het kleuter- en lagere onderwijs moet plaatsvinden waardoor alle kinderen gelijke kansen krijgen. Zij wilde hiervoor een verdubbeling van de experimentenpot voor het starten van programma’s om “milieuachterstand” weg te werken. In 1977 pleit deze partij voor één vorm van onderwijs:

“1 Kleuterschool, lagere school en de eerste klassen van het voortgezet onderwijs zullen langzaam maar zeker opgenomen moeten worden in één onderwijsvorm, 'funderend onderwijs' genoemd, waar iedereen zijn eigen fundament kan leggen voor zijn latere leven.

2 Na deze basis zal het onderwijs er heel anders uit moeten zien dan tegenwoordig: géén volledig dagonderwijs, maar een sterk samengaan van werk en vorming, praktijkervaring en kennis: een open school voor iedereen, die zich graag wil verdiepen door een cursus te volgen vanuit het werk, dat hij doet.”

In haar laatste verkiezingsprogramma (1986) voordat de PPR opging in GroenLinks, gaat de PPR ver in het bieden van gelijke kansen voor iedereen en het erkennen van het recht op bijzonder onderwijs en het behoud van eigen identiteit, bijvoorbeeld door onderwijs in de eigen taal:

³³ In de handelingen van de Tweede Kamer over de vaststelling van de begroting van het ministerie van Onderwijs voor het jaar 1977 (TK 25 januari 1977, p. 2655) snijdt de woordvoerder van de PvdA aan dat de wetgeving kan leiden tot een onrechtvaardige situatie door de financiële gelijkstelling: “Mijnheer de Voorzitter! Ik wil op het financiële vlak enkele suggesties doen. In de eerste plaats op een onderdeel van de financiering van de Lager-onderwijswet. Er zit in deze wet ten behoeve van het gemeentebestuur een ruimte die kan leiden tot een situatie die ondanks de financiële gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs, in de ogen van betrokkenen als onrechtvaardig wordt ervaren. Ik noem een voorbeeld uit het leven gegrepen: In de gemeente A. zijn drie openbare scholen: een grote in de hoofdkern en twee zeer kleine in kleine kernen. Daarnaast is er in elke kern een bijzondere school. Uiteraard zijn de beide kleine openbare scholen relatief duur. Zo bedragen de vaste kosten voor deze kleine openbare scholen f 889 per leerling. De vaste kosten voor de grote openbare school bedragen slechtst 135 per leerling. Doordat het gemeentebestuur artikel 55quater van de LO-wet niet toepast, ontvangen de bijzondere scholen, waaronder zich in die gemeente geen enkele zeer kleine school bevindt, een vergoeding per leerling die een gemiddelde betekent van de openbare school die 135 per leerling ontvangt en de beide kleine openbare scholen die 889 per leerling ontvangen. Daardoor ontvangen de bijzondere scholen een vergoeding per leerling die op grond van de situatie waarin zij zich bevinden niet direct noodzakelijk is en die aanzienlijk hoger is, dan die welke de wat grotere openbare school in de hoofdkern ontvangt. Deze school voelt zich ondanks de financiële gelijkstelling ongelijk behandeld. Daarom stel ik de vraag of geen betere algemene richtlijnen te ontwikkelen zijn voor toepassing van regels als die van artikel 55, quater.”

“recht op onderwijs in eigen taal en cultuur voor etnische minderheden en intercultureel onderwijs voor allen wordt erkend. Zo'n beleid geeft de meeste garanties voor volwaardige deelname aan de Nederlandse samenleving met behoud van eigen cultuur en identiteit.”

Verderop in dit programma stelt deze partij dat zij ijvert voor de gelijke behandeling en gelijke kansen in opvoeding, onderwijs en vorming.

g. Socialistische Partij (SP)

De SP moet niet veel hebben van de verzuiling, wanneer zij in 1989 in het programma formuleert dat de verzuiling van het onderwijs veel meer geld kost dan een goed openbaar onderwijs aan middelen zou vragen. In 1989 wil deze partij onderzoeken hoe bijzonder en openbaar onderwijs beter kunnen worden geïntegreerd waarbij uiteindelijk een algemene vorm van onderwijs tot stand dient te komen met dezelfde rechten voor iedere school en iedere scholier en student. In 2002 pleit de SP (wederom) dat uiteindelijk een algemene vorm van onderwijs tot stand dient te komen en verwerpt een discriminerend acceptatiebeleid:

“dezelfde rechten voor iedere school en iedere scholier, deelnemer en student. Scholen mogen niet alleen leerlingen van de eigen denominatie toelaten en moeten zo nodig tot algemene toegankelijkheid worden gedwongen, op grond van artikel 1 van de grondwet dat elke vorm van ongeoorloofd onderscheid verbiedt.”

De SP toont zich een duidelijk voorstander voor een acceptatieplicht van het bijzonder onderwijs. In 2003 wordt dit standpunt herhaald.

h. GroenLinks

In 1989 pleit (het net opgerichte) GroenLinks dat de door de gelijkstelling bestaande financiële benadeling van het openbaar onderwijs moet worden beëindigd. De genoemde benadeling door GroenLinks wordt niet nader uitgelegd. Dit zou te maken kunnen hebben met de door D66 (ook) in 1989 genoemde verplichting van het openbaar bestuur om elke extra investering in het openbaar onderwijs ook aan het bijzonder onderwijs te geven. In 2002 wordt gewaarschuwd voor onwenselijke segregatie in het onderwijs als gevolg van en het weigeren van leerlingen door scholen en als gevolg van ‘witte vlucht’:

“Gemengde, pluriforme scholen zijn een groot goed voor de huidige en toekomstige samenleving. De school is niet alleen leerplaats, maar ook ontmoetingsplaats. Het ontstaan van zwarte scholen is soms een gevolg van de bevolkingssamenstelling in de wijk. Maar net zo vaak zijn zwarte scholen het gevolg van ‘witte vlucht’. Overheid, onderwijsinstellingen en ouders kunnen veel meer doen om segregatie in het onderwijs

(naar kleur en klasse) tegen te gaan. Bijzondere scholen hebben nog te veel mogelijkheden om leerlingen te weigeren.'

Deze partij stelt verderop in hetzelfde verkiezingsprogramma dat voor bijzondere scholen bij het afwijzen van leerlingen dezelfde regels moeten gaan gelden als voor openbare scholen, namelijk een acceptatieplicht tenzij de school 'vol zit'. In 2003 bepleit GroenLinks gelijke behandeling van iedereen en noemt het één van de verworvenheden van onze rechtsstaat. Dit betekent ook:

“dat we tegen verplichte spreiding van een bepaalde groep zijn. Wanneer witte ouders hun kroost van een gemengde school afhalen is het de wereld-op-zijn-kop als vervolgens zwarte leerlingen gedwongen worden verspreid. Om te komen tot gemengde scholen is het veel rechtvaardiger om afspraken te maken met schoolbesturen dat alle scholen in een bepaald gebied een vergelijkbaar percentage migrantenkinderen minimaal opnemen.”

In 2006 staat in het verkiezingsprogramma van GroenLinks dat artikel 23 Gw moet worden gemoderniseerd. Bijzondere scholen zijn verplicht leerlingen te accepteren indien de grondslag van de school wordt gerespecteerd en geen enkele school mag van GroenLinks kinderen weigeren. Zij vindt verder dat samen leven begint met samen wonen in de buurt. Steden moeten meer doen om witte en zwarte wijken tegen te gaan.

§ 2.4.2 Deelconclusie verkiezingsprogramma's socialistische partijen

Uit de partijprogramma's van de socialistische partijen blijkt dat zij nog nadrukkelijker dan de liberalen een voorkeur hebben voor openbaar onderwijs. De (financiële) achterstelling van het openbaar onderwijs ten opzichte van het bijzonder onderwijs komt ook relatief vaak ter sprake. Opvallend is dat de PvdA in haar programma's vrij weinig zegt - uitgezonderd in 2010 - over dit specifieke thema terwijl deze partij wel één van de initiatiefnemers is van het wetsvoorstel over de regeling toelatingsrecht onderwijs (initiatiefwetsvoorstel Hamer c.s.). De PSP aanvaardt de financiële gelijkstelling in eerste instantie wel maar ziet bezwaren en zou een overgang willen zien van verzuild naar openbaar onderwijs. De PPR benadrukt de gelijke kansen van de kinderen en pleit voor één onderwijsvorm. De SP is ook geen voorstander van verzuiling en wenst een algemene vorm van onderwijs. Scholen moeten worden gedwongen tot een algemene toegankelijkheid. Ook GroenLinks wil dat de financiële benadeling van het openbaar onderwijs wordt beëindigd. GroenLinks pleit voor gemengde scholen door afspraken met schoolbesturen over de acceptatie van leerlingen. Dat socialistische partijen een voorkeur hebben voor openbaar onderwijs strookt met hun opvatting dat de staat in het

onderwijs een (actieve) rol moet hebben om gelijke kansen voor iedereen te creëren. Zij hebben minder - en sommige partijen zelfs geen - moeite met nivellering zodat zelfs één vorm van onderwijs voor iedereen wordt bepleit (PSP, PPR en SP). De nadruk op gelijke kansen past ook binnen deze stroming. Deze partijen zijn overigens geen tegenstander van diversiteit maar dit zou ook op één soort school kunnen samengaan.

In een schema zien de standpunten er als volgt uit.

Socialistische stroming		
Periode	Partij(en)	Standpunt inzake onderwijs
1918-1922	SDAP	Sterke voorstander van de “volkschool”, wil financiële gelijkstelling behouden.
1909-1937	VDB	Voorstander van openbaar, waarschuwt voor misbruik door de financiële gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs.
1956	CPN	Openbaar onderwijs mag niet worden achtergesteld.
1971-1977 en 1986	PPR	Gelijke kansen voor iedereen en één vorm van onderwijs.
1977-1982	PSP	Opheffing verzuiling door bevordering van gedemocratiseerd openbaar onderwijs.
1986	PSP	Wijziging grondwet om oneigenlijke financiële gelijkstelling van openbaar en bijzonder onderwijs op te heffen.
1986	PvdA	Openbare scholen genieten de voorkeur indien lokaal slechts één school kan blijven bestaan.
1989	PvdA	De door openbaar onderwijs gemaakte kosten worden niet meer automatisch aan bijzonder onderwijs toegekend.
1989	GL	Financiële benadeling van openbaar onderwijs door de gelijkstelling moet worden beëindigd.
1989 – 2003	SP	Een algemene vorm van onderwijs met voor iedereen dezelfde rechten. Later bepleit zij acceptatieplicht.
1994	PvdA	Consensusdemocratie werkt en bijzonder onderwijs is hiervan een voorbeeld.
2002 – 2006	GL	Maakt zich zorgen over segregatie en wil acceptatieplicht invoeren.
2010	PvdA	Acceptatieplicht moeten worden ingevoerd.

§ 2.5 Analyse van het zwaartepunt in standpunten van de stromingen

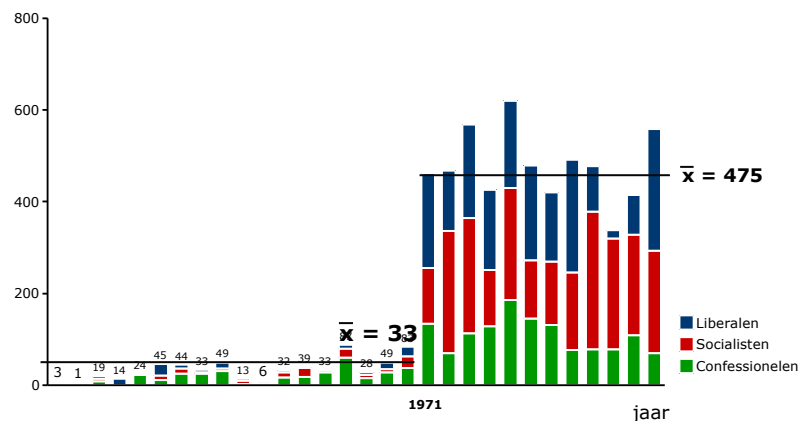
Om nader te onderbouwen waar de verschillende stromingen de nadruk op leggen, is een analyse uitgevoerd door bepaalde (kern)woorden te tellen over een periode van meer dan 120 jaar aan verkiezingsprogramma's. De woorden die in de verkiezingsprogramma's zijn geteld,

zijn de volgende: ‘onderwijs’, ‘bijzonder onderwijs’, ‘openbaar onderwijs’, ‘financiële gelijkstelling’, ‘vrijheid van onderwijs’ en ‘gelijke kansen’. Gekozen is voor deze woorden omdat dit in de eerste plaats kernwoorden zijn bij de vrijheid van onderwijs en daarnaast omdat hieruit de tegenstellingen tussen de verschillende stromingen kunnen blijken. Naar verwachting hechten socialisten meer belang aan gelijkheid en liberalen (en in dit geval ook confessionelen) meer aan vrijheid. Door deze analyse kan aan de eerder beschreven standpunten van de partijen een bepaalde dimensie worden toegevoegd. Deze inkleuring is weliswaar beperkt door de relatief subjectieve keuze van steekwoorden, maar geeft in beknopte vorm toch een aardige indruk van de globale aandacht die het onderwerp onderwijs kreeg in een lange historie aan verkiezingsprogramma’s. Er wordt getracht om de citaten die worden gebruikt in dit rapport te plaatsen in een breder kader, zodat momentopnames worden voorkomen en een enkele passage niet oneigenlijk groot wordt gemaakt.

In de eerste plaats is geteld hoe vaak de verschillende partijen het woord ‘onderwijs’ hebben gebruikt. Hieruit valt op te maken hoe belangrijk de verschillende stromingen onderwijs op zichzelf vinden. Uit tabel 1 blijkt dat het woord onderwijs pas in het laatste kwart van de vorige eeuw tot en met heden relevant is geworden aangezien het woord vanaf 1971 exponentieel meer wordt genoemd in verkiezingsprogramma’s. Hierbij moet de kanttekening worden gemaakt dat verkiezingsprogramma’s in de loop der jaren steeds omvangrijker zijn geworden. Tevens blijkt uit ondertaande tabel dat socialisten het vaakst over onderwijs hebben, dan de liberalen en onderaan staan de confessionelen.

Tabel 1

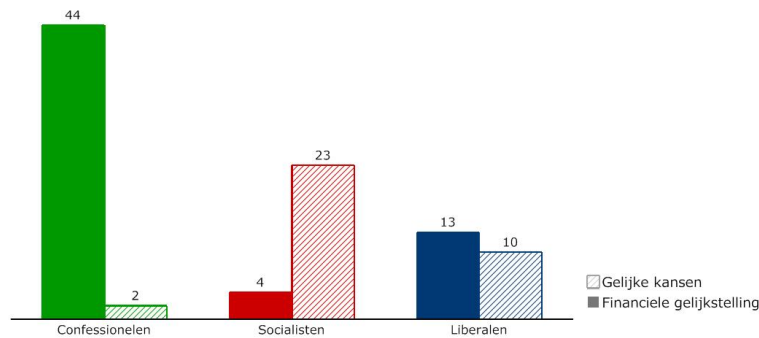
Aantal keren over onderwijs gesproken, verkiezingsprogramma’s 1888-2010

In tabel (2) staan de resultaten van de telling van de woorden “gelijke kansen” en “vrijheid van onderwijs”. Hieruit komt naar voren – zoals ook de verwachting is - dat socialisten zich concentreren op gelijke kansen en dat confessionelen meer spreken over vrijheid van onderwijs. Confessionelen spreken nauwelijks over gelijke kansen. De liberalen zitten er tussenin.

Tabel 2

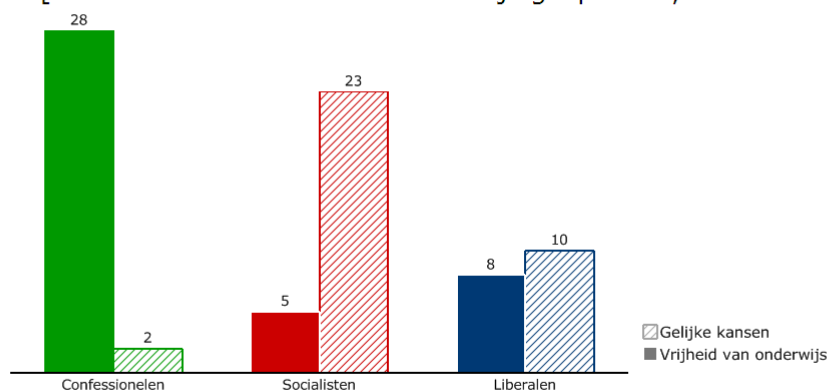
Telling woorden in verkiezingsprogramma [1888-2010]

Uit de volgende tabel (3) blijkt dat de confessionele partijen het zeer regelmatig hebben over de financiële gelijkstelling, wat ook niet verrassend is omdat zij hier het meeste belang bij hebben. In de beginjaren noemden de confessionelen het onderwerp om de financiële gelijkstelling te realiseren en vervolgens noemden ze het om deze ook te behouden. Uit bestudering van de verkiezingsprogramma's blijkt dat socialisten en liberalen de financiële gelijkstelling ook bespreken, maar dan wanneer zij hun zorgen uiten dat deze is doorgeschoten ten voordele van het bijzonder onderwijs. De woordtelling laat echter zien dat socialisten en liberalen het woord 'financiële gelijkstelling' veel minder vaak benoemen dan de confessionelen. Niet onbelangrijk is om op te merken dat de programma's van de verschillende partijen gedurende de tijdshorizon ongeveer vergelijkbaar in omvang van totaal aantal woorden waren.

Tabel 3

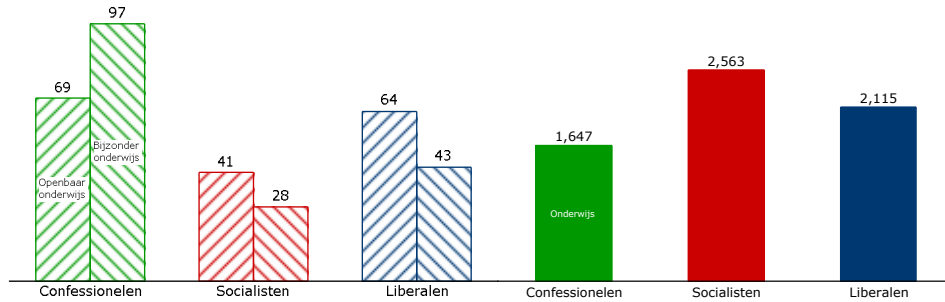
Telling woorden in verkiezingsprogramma
[% van aantal keren over onderwijs gesproken, 1888-2010]

De volgende tabel (4) laat zien dat – ondanks liberalen en socialisten vaker in hun verkiezingsprogramma's spreken over onderwijs dan de confessionelen (zie de drie balken aan de rechterkant van tabel 4) - de termen 'bijzonder onderwijs' en 'openbaar onderwijs' minder vaak worden genoemd door deze partijen in vergelijking met de confessionelen. Dit is opvallend aangezien de socialisten het vaakst van alle stromingen het onderwerp onderwijs in het algemeen bespreken en daarnaast de verwachting was dat zij openbaar onderwijs vaak zouden noemen om het belang ervan te onderstrepen. Uit de woordtelling blijkt dat de confessionelen het onderwerp onderwijs in het algemeen in vergelijking met de andere stromingen minder belangrijk vinden, dan het onderwerp openbaar/bijzonder onderwijs in het bijzonder.

Tabel 4

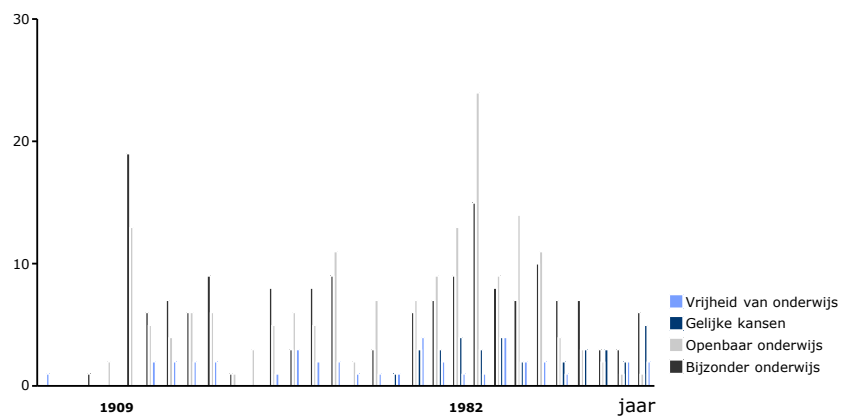
Openbaar en bijzonder onderwijs, verkiezingsprogramma's 1888-2010

Tot slot laat onderstaande tabel (5) zien dat de verschillende onderwerpen gerelateerd aan onderwijs ('vrijheid van onderwijs', 'gelijke kansen', 'openbaar onderwijs', 'bijzonder onderwijs') in de afgelopen 120 jaar steeds weer terugkomen met pieken rond 1909 en 1982.

Tabel 5

Vrijheid van onderwijs, gelijke kansen, openbaar onderwijs, bijzonder onderwijs, verkiezingsprogramma's 1888-2010

§ 2.6 Analyse en conclusie

Uit bestudering van de verkiezingsprogramma's van 1888 tot en met de laatste verkiezingen blijkt dat de verschillende stromingen de nadruk leggen op verschillende grondrechten.

Zowel de liberalen als de confessionelen hechten aan vrijheid. Vrijheid wordt hier echter wel verschillend geïnterpreteerd. Confessionelen zien hier de vrijheid om een school op te richten maar ook om vanuit de school leerlingen te kunnen weigeren. Hiermee blijft volgens de confessionelen de identiteit van een school bewaard waardoor de betreffende ouders en leerlingen keuzevrijheid hebben. Die keuzevrijheid geldt voor de confessionelen dus niet voor alle leerlingen, maar alleen voor die leerlingen die een school wensen die (grof gezegd 'onvervuild') bij hun grondslag past. Bij de liberalen ligt de nadruk ook op vrijheid, maar dan - voor D66 - vanuit de ouder/leerling gezien. Voor elke leerling moet de vrijheid om een school te kunnen kiezen gelden. Met de beperking van de vrijheid van toelating - zoals D66 en overigens ook de socialistische partijen wensen - wordt er een inbreuk gemaakt op de vrijheid van onderwijs. Deze twee soorten vrijheden (vanuit school en vanuit ouders) staan op gespannen voet met elkaar. Het is niet mogelijk tegelijkertijd scholen de vrijheid te geven leerlingen te weigeren en tegelijk elke leerling de vrijheid te geven elke school te kunnen kiezen.

Ook blijkt dat sommige standpunten in strijd zijn met de grondwet. De wens van bijvoorbeeld de SP dat er één soort onderwijs komt – wat feitelijk inhoudt dat bijzonder onderwijs zal verdwijnen – is in strijd met de grondwet omdat bijzonder onderwijs immers zelf ook grondwettelijk is vastgelegd. Daarnaast zou dit ook in strijd met godsdienstvrijheid (art. 6 Gw) kunnen zijn.

In tegenstelling tot de confessionelen en liberalen leggen de socialisten de nadruk meer op gelijkheid van kansen voor leerlingen. Ook gelijkheid blijkt verschillend te worden geïnterpreteerd. De confessionelen spreken liever over gelijkwaardigheid dan gelijkheid en de liberalen (en dan specifiek de VVD) vinden gelijkheid wel van belang als het om leerlingen op anti-integratieve scholen gaat. De vrijheid van de leerling/ouder is in dat geval wel ondergeschikt.

Zowel uit de kwalitatieve als de kwantitatieve analyse blijkt dat de verschillende stromingen de nadruk leggen op verschillende grondrechten. Dit is op zich niet verrassend want het onderwijsartikel 23 Gw heeft zelf ook verschillende (soorten) grondrechten in zich, zoals betoogd in paragraaf 1.6.

Omdat het onderwijsartikel 23 Gw in zekere mate multi-interpretabel blijkt, is het gevolg daarvan dat elke stroming eruit kan halen wat past binnen de ideologie. Hierdoor

botsen de verschillende (partij)standpunten niet alleen met elkaar maar ook met sommige grondrechten. De confessionelen vinden de vrijheid van onderwijs (vanuit de onderwijsverstrekker gezien) het belangrijkste. Dit botst met de gelijke behandeling (nondiscriminatiebeginsel) en de individuele vrijheid van ouders en leerlingen. Het nondiscriminatiebeginsel dat weer voortvloeit uit het gelijkheidsbeginsel is bij de socialisten en liberalen van belang, die pleiten voor acceptatieplicht. Zoals al aangegeven zetten de socialisten de gelijke behandeling bovenaan, wat weer in strijd is met vrijheid van onderwijs (vanuit de onderwijsverstrekker gezien). De liberalen (in het bijzonder D66) stellen individuele vrijheid weer bovenaan en willen ook wel dat er iets te kiezen valt. De VVD is ook voor vrijheid maar maakt een uitzondering voor islamitische scholen die de integratie zouden belemmeren. Wanneer echter die gewenste vrijheid alleen vanuit de ouders en leerling komt, botst dit weer met de vrijheid van onderwijs (vrijheid van inrichting). Dit is een vicieuze cirkel.

Naast bovengenoemd€spanningsveld(en) tonen de confessionele partijen zich bezorgd dat het bijzonder onderwijs (financieel) niet mag worden achtergesteld terwijl de socialisten en in mindere mate de liberalen zich weer zorgen maken dat juist het openbaar onderwijs (financieel) niet mag worden benadeeld ten opzichte van bijzondere scholen. In de 19^e eeuw was het bijzonder onderwijs ook achtergesteld, het kreeg toen nog geen subsidie. Het bijzonder onderwijs wilde ook de subsidie die het openbaar onderwijs kreeg. Blijkens de aandacht die socialisten en liberalen in hun verkiezingsprogramma's schenken aan de achterstelling van het openbaar onderwijs, is de balans nu doorgeslagen en is het bijzonder onderwijs juist bevoordeeld ten opzichte van het openbaar onderwijs. Het bijzonder onderwijs is volgens de socialen en liberalen vanuit een achterstandspositie nu in een min of meer bevoorrechte positie gekomen.

HOOFDSTUK 3 PARLEMENTAIRE DISCUSSIE OVER VRIJHEID VAN ONDERWIJS

§ 3.1 Inleiding, keuze debatten

De vrijheid van onderwijs komt met enige regelmaat ter sprake in de debatten over onderwijs. In dit hoofdstuk worden twee recente Kamerdebatten die over dit onderwerp gaan geanalyseerd. Er is gekozen om een debat uit de ‘Paarse periode’ te bestuderen omdat voor het eerst in tachtig jaar geen confessionele partij deel uitmaakte van het kabinet. De ontzuiling had zich in de maatschappij al eerder ingezet maar in de politiek is het nog de vraag of de pacificatiedemocratie wel voorbij is. Volgens Lijphart (1968: 11) zijn de voornaamste eigenschappen: (1) verdeeldheid (verzuildheid), (2) samenwerking tussen leiders, (3) politieke passiviteit van de massa en (4) politieke stabiliteit. Verder zouden de leiders door de pacificatiepolitiek bereid moeten zijn tot het sluiten van compromissen en concessies, zelfs in gevallen van levensbeschouwelijke aard (Lijphart, 1968: 124).

Deze periode van samenwerking tussen de PvdA en de VVD in de Paarse kabinetten duurde van 1994 tot 2002.³⁴ Het aantal debatten dat echter (onder andere) over de acceptatieplicht in het onderwijs ging, is beperkt. Er is in de handelingen van het parlement in de debatten die over onderwijs gingen gezocht op de woorden: ‘acceptatieplicht’ en ‘toelatingsrecht’ maar die woorden kwamen in de Paarse periode niet of nauwelijks voor. In de periode 1995³⁵ tot en met heden (een langere periode dan alleen Paars) kwamen slechts 17 treffers naar boven. Van deze 17 treffers bleken niet alle debatten relevant of gingen voldoende over dit onderwerp.

Uit de Paarse periode is een debat geselecteerd, dat uit twee onderdelen bestaat. Het eerste ‘onderdeel’ is het debat over de samenwerkingsscholen.³⁶ Dit debat gaat weliswaar niet specifiek over de acceptatieplicht maar er wordt wel indirect door een aantal partijen aan gerefereerd. Samenwerkingsscholen zijn scholen waarbinnen onderwijs wordt geboden dat

³⁴ Overigens heeft het CDA ten tijden van het schrijven van deze scriptie minder zetels dan destijds maar deze partij zit nu wel in het kabinet waardoor zij meer ‘macht’ heeft.

³⁵ Op de website: zoek.officielebekendmakingen.nl zijn parlementaire documenten vanaf 1 januari 1995 te downloaden. Op de website Staten-Generaal Digitaal zijn de Handelingen vanaf het zittingsjaar 1900-1901 tot 1 januari 1995 te vinden.

³⁶ Het eerste debat: Wijziging van de Wet op het basisonderwijs, de Interimwet op het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs en de Wet op het voortgezet onderwijs inzake samenwerkingsscholen (Kamerstuk 24 137). Het tweede debat: Verklaring dat er grond bestaat een wetsvoorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake het onderwijs (Kamerstuk 28 081)

uitgaat van meer dan één richting binnen het bijzonder onderwijs, of dat uitgaat van één of meer richtingen en het openbaar onderwijs.³⁷

Het tweede debat dat in dit hoofdstuk wordt besproken, is van meer recente datum. Dit is het debat met de regering over het eindrapport “Tijd voor Onderwijs” van de commissie Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen.³⁸ In dit debat wordt ook niet daadwerkelijk over acceptatieplicht en toelatingsrecht voor leerlingen gesproken maar wordt wel op het specifieke thema van vrijheid van onderwijs ingegaan, vooral tijdens de plenaire behandeling in de eerste termijn van de Kamer. Voor de volledigheid worden alle ‘termijnen’ van het debat³⁹ die over dit parlementaire onderzoek zijn gevoerd, behandeld maar die gaan nauwelijks in op de vrijheid van onderwijs. De nadruk bij de analyse ligt op het gebruik van principiële argumentatie, zoals de nadruk op de verschillende grondrechten (vrijheid van godsdienst, gelijkheidsbeginsel) maar ook de uitvoerbaarheid krijgt aandacht.

Samenvattend komen de volgende debatten aan de orde:

1. Kamerdebatten over samenwerkingsscholen

a. wet over de samenwerkingsscholen (24 137)⁴⁰

HTK 20 november 1997, 2050-2070; HTK 20 november 1997, 2107-2127; HTK 25 november 1997, 2161; HEK 21 april 1998, 1425-1433.

b. overwegingswet om grondwet te wijzigen (inzake het onderwijs) (28 081)⁴¹

HTK 6 februari 2002, 3381-3411; HTK 7 februari 2002, 3496-3497; HEK 26 maart 2002, 1201-1209; HEK 26 maart 2002, 1228-1235; HEK 26 maart 2002, 1235-1236.

2. Kamerdebat over rapport “Tijd voor Onderwijs”

³⁷ Uit de memorie van toelichting van Wijziging van de Wet op het basisonderwijs, de Interimwet op het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs en de Wet op het voortgezet onderwijs inzake Samenwerkingsscholen (Kamerstuk 24 137)

³⁸ Dit onderzoek wordt ook wel de “commissie-Dijsselbloem” genoemd. Dit parlementair onderzoek had tot doel inzicht te verwerven in de invoering (totstandkoming, implementatie en resultaten) van onderwijsvernieuwingen om daarmee lessen te trekken voor de toekomst. Tweede Kamer, vergaderjaar 2007–2008, 31 007, nr. 6

³⁹ Met “termijnen” wordt hier bedoeld de verschillende momenten dat de Kamer hierover heeft gedebatteerd (zowel plenair als in commissieverband).

⁴⁰ Wijziging van de Wet op het basisonderwijs, de Interimwet op het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs en de Wet op het voortgezet onderwijs inzake samenwerkingsscholen (Kamerstuk 24 137)

⁴¹ Het wetsvoorstel Verklaring dat er grond bestaat een wetsvoorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake het onderwijs (Kamerstuk 28 081)

HTK 15 april 2008, 5319-5380; HTK 17 april 2008, 5457-5476; HTK 17 april 2008, 5477-5501; HTK 17 april 2008, 5502-5519; HTK 17 juni 2008, 6839-6886; HTK 18 juni 2008, 6925-6986.

§ 3.2 Vrijheid van onderwijs in het parlementaire debat samenwerkingscholen

Het eerste debat gaat over de samenwerkingscholen. In 1995 was het wetsvoorstel in oorspronkelijke vorm ingediend.⁴² Dit wetsvoorstel vloeide voort uit het toenmalige regeerakkoord en het kabinetsstandpunt, zoals dat werd uitgebracht naar aanleiding van het rapport van de Tijdelijke Adviescommissie Samenwerkingscholen. Dit wetsvoorstel ging over een institutionele fusie. Na kritiek van de Raad van State en de Onderwijsraad is het wetsvoorstel gesplitst.⁴³ Vervolgens ging het ‘slechts’ over een bestuurlijke fusie (samenwerkingsbestuur). Toenmalig staatssecretaris Tineke Netelenbos (PvdA) gaf het tijdens het debat als volgt aan:

“Er is bij samenwerking geen sprake van één school. Het gaat om één bestuur waar diverse scholen onder vallen. Daarbij kan het gaan om zowel openbare als bijzondere scholen.” (1429)

De Raad van State adviseerde overigens ook negatief over dit wetsvoorstel.⁴⁴ De wet heeft wel het staatsblad gehaald maar omdat de regering vond dat het de voorkeur verdiende de grondwet hiervoor te wijzigen, waren de samenwerkingscholen in 2002 weer onderwerp van debat.⁴⁵ De regering vond het niet absoluut noodzakelijk om de grondwet te wijzigen maar vond het toch beter de “Koninklijke weg” te bewandelen. Ook dit debat speelde zich nog in de Paarse periode af en wordt hier besproken. Het eerste wetsvoorstel (hierna ook te noemen: “samenwerkingscholen”) is in 1997 in de Tweede Kamer aangenomen. De leden van de confessionele fracties van het CDA, het GPV, de SGP en de RPF hebben tegengestemd. In april 1998 is het wetsvoorstel ook door de Eerste Kamer – zonder stemmingen - aangenomen met de aantekening (conform artikel 121 van het Reglement van Orde) dat de fracties van het CDA, de SGP, het GPV en de RPF zich niet met het wetsvoorstel hebben kunnen verenigen. Het tweede hier te bespreken wetsvoorstel over samenwerkingscholen ging over de overweging om de grondwet te wijzigen (hierna ook te noemen: “overwegingsvoorstel”) en is

⁴² WBO, ISOVSO, WVO; wijziging inzake de bestuursvorm van het openbaar onderwijs en van samenwerkingscholen (Kamerstuk 24 137).

⁴³ In wetsvoorstel 24 138 inzake de bestuursvorm van het openbaar onderwijs en het (afgeslankte) wetsvoorstel 24 137 inzake de samenwerkingscholen (Onderwijsraad).

⁴⁴ Het wetsvoorstel was volgens de Raad van State in strijd met artikel 23 Gw.

⁴⁵ Het wetsvoorstel Verklaring dat er grond bestaat een wetsvoorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake het onderwijs (Kamerstuk 28 081).

op 7 februari 2002 in de Tweede Kamer aangenomen (CDA, SGP en ChristenUnie stemden tegen). In de Eerste Kamer hebben net zoals in de Tweede Kamer de christelijke partijen tegengestemd en de overige partijen voor, waardoor het wetsvoorstel is aangenomen. De grondwet kan alleen worden gewijzigd als de wet in tweede lezing ook wordt aangenomen. Dan geldt overigens geen gewone meerderheid (de helft plus 1), maar is een tweederde meerderheid noodzakelijk. De behandeling van het wetsvoorstel in tweede lezing vond plaats in de periode van 2004 tot en met 2006.⁴⁶ Op 6 april 2006 is die wet in het Staatsblad gepubliceerd en sindsdien luidt artikel 23, vierde lid Gw:

*“In elke gemeente wordt van overheidswege voldoende [sic] openbaar algemeen vormend lager onderwijs gegeven in een genoegzaam aantal **openbare** scholen. Volgens bij de wet te stellen regels kan afwijking van deze bepaling worden toegelaten, mits tot het ontvangen van zodanig onderwijs gelegenheid wordt gegeven **al dan niet in een openbare school.**”* (Het vetgedrukte is toegevoegd, fml).

a. VVD

In de schriftelijke ronde⁴⁷ naar aanleiding van het wetsvoorstel over de samenwerkingsscholen verwijzen de leden van de VVD-fractie naar de mogelijkheid om leerlingen tot de bijzondere stroming te weigeren en dat deze vrijheid gebaseerd is op grond van de grondwettelijk gegarandeerde vrijheid van (in)richting voor scholen. Het wordt hieruit verder niet duidelijk wat deze partij zelf vindt van het weigeren van leerlingen. De regering verwijst in het antwoord daarop naar het Maimonides-arrest.⁴⁸ In deze zaak mocht een leerling door de school worden geweigerd omdat hij niet aan de door die instelling gehanteerde toelatingsnormen van religieuze aard voldeed.

De VVD stelt in het debat in de Tweede Kamer over de samenwerkingsscholen dat bevoegde “gezagen” de dragers van de vrijheid van onderwijs zijn. De woordvoerder van de VVD stelt vervolgens in een interruptiedebat met de SGP de vraag of deze dragers van vrijheid van onderwijs dan niet meer uit vrije wil zouden mogen kiezen te gaan samenwerken en om samen vorm te geven aan onderwijs, waarbij dan wel rekening moet worden gehouden met het duale stelsel. Hiermee stelt de VVD zich op het standpunt dat als de bijzondere school en de openbare school in vrijheid kiezen om samen verder te gaan, dit ook zou moeten mogen en dat dit niet in strijd is met de onderwijsvrijheid. Tijdens het debat in de Tweede

⁴⁶ Gezien de grootte van deze scriptie wordt dat wetsvoorstel niet behandeld.

⁴⁷ Tweede Kamer, vergaderjaar 1995-1996, 24 137, nr. 6 (nota naar aanleiding van het verslag)

⁴⁸ HR 22 januari 1988, NJ 891

Kamer over het overwegingsvoorstel merkt de woordvoerder van de VVD op dat het samenwerkingsbestuur een voorloper kan zijn van een “samenwerkingsschoolbestuur”. Met andere woorden: een fusie tussen een openbare en een bijzondere school mogelijk is.

Het duale karakter van het onderwijsbestel moet volgens de VVD wel gehandhaafd blijven. In een interruptiedebat wijst de ChristenUnie de VVD erop dat zij van mening is dat de regering het advies van de Onderwijsraad niet heeft overgenomen om een aantal inhoudelijke waarborgen in de wet vast te leggen voor de samenwerkingsschool. In dat advies wordt onder andere gewezen op de toelating van leerlingen. De woordvoerder van de VVD geeft hierop als antwoord dat de regering dit wel heeft overgenomen en verder zegt de woordvoerder dat indien een school niet in staat zou zijn om verschillende ‘streams’ te organiseren binnen de samenwerkingsschool het karakter van het openbaar onderwijs dan moet prevaleren. De VVD zegt niet letterlijk dat alle leerlingen toegelaten moeten worden op zo’n school, maar indirect zou dit hier wel uit kunnen worden opgemaakt, aangezien openbare scholen niet mogen weigeren (tenzij de school ‘vol’ zit).

b. D66

In de Tweede Kamer merkt de woordvoerder van D66 op dat de ouders en deelnemers de werkelijke dragers van vrijheid van onderwijs zijn. De D66-fractie in de Eerste Kamer stelt dat het wetsvoorstel over de samenwerkingsschool de toets van de kritiek op art. 23 Grondwet kan doorstaan en vindt het jammer dat slechts een bestuurlijke fusie aan de orde is en geen institutionele samenwerkingsschool. De D66-woordvoerder verklaart niet nader waarom dit wetsvoorstel de toets van de kritiek kan doorstaan.

D66 vindt het zwak dat in het wetsvoorstel over het overwegingsvoorstel de samenwerkingsschool een uitzonderingspositie in lijkt te nemen en had graag een meer reguliere variant gezien. Daarnaast had deze partij gewild dat een samenwerkingsschool bij stichting mogelijk had kunnen worden gemaakt in plaats van alleen bij een fusie. De woordvoerder van D66 in de Eerste Kamer benadrukt dat zijn partij het duale onderwijsstelsel overtuigd respecteert. De woordvoerder zegt echter wel het volgende:

“Waar het steeds weer om gaat, is de interpretatie en daar gaan soms de meningen uiteen. Over de aspecten van benoembaarheid, de algehele toegankelijkheid en de keuze van leermiddelen kunnen wij breed in discussie komen bij de Wet op het onderwijstoezicht, maar ook bij het voorliggende voorstel speelt iets dat duidelijk tot dat verschil van inzicht leidt.” (1206)

Op vragen van de ChristenUnie tijdens een interruptiedebat gaat D66 in op een tv-programma waarin de toenmalige voorman van D66 (Thom de Graaf)⁴⁹ een opmerking had gemaakt dat er discussie moet zijn over de vraag of het bijzonder onderwijs leerlingen mag weigeren. De woordvoerder van D66 blijft op dit punt voorzichtig maar vraagt in het kader van de algemene toegankelijkheid wel aandacht van de minister voor het “van kleur verschieten” van een school als het bijzonder onderwijs wel openstaat voor alle gezindten. D66 wil weten of het schoolbestuur ouders dan ook mag vragen – naast de vraag naar respect voor de levensbeschouwing - geen stem uit te brengen die bepaalt wat de richting van de school zou moeten zijn. Deze partij zou het niet wenselijk vinden dat de school op elk ogenblik zou kunnen worden overgenomen door ouders van een andere overtuiging. De staatssecretaris antwoordde dat dit in een ander debat aan de orde zal komen.

In het debat in de Eerste Kamer over het overwegingsvoorstel stelt de woordvoerder van D66 dat de VVD destijds bang was dat het openbaar onderwijs socialistisch zou worden en daarom voorstander was van het duale stelsel. De woordvoerder formuleert het als volgt:

“Het lijkt net of het duale stelsel van 1917 gebaseerd is op overtuigingen van confessionele grondslag. In principe is die grondslag een belangrijke drijfveer geweest, maar met name de SDAP en anderen hebben toentertijd het duale stelsel ondersteund. Wellicht leefde daarbij de gedachte van het ontstaan van een socialistische school. Die droom heeft wel geleefd. Door de VVD is daarover ten tijde van het kabinet-Den Uyl, toen Van Kemenade minister was, in deze raadszaal gesproken. De vrees van de liberalen dat de socialistische school niet behoefde te worden opgericht omdat de overheid ervoor zou zorgen dat de openbare school socialistisch werd, bracht het bewustzijn naar voren dat de openbare school geïndoctrineerd kan worden en dat er kanttekeningen te plaatsen zijn bij de waardevrijheid en de algemene lijn. Om die reden was er sprake van overtuiging ten aanzien van het duale stelsel.” (1232)

De VVD nam niet deel aan dit debat en heeft dit niet kunnen ontkennen of bevestigen. Het wordt in dit debat verder ook niet duidelijk of D66 dit zelf ook vindt of dat zij medestanders probeert te krijgen voor haar argument dat het duale stelsel destijds ook door andere

⁴⁹ Op de website van D66 staat nog het volgende nieuwsbericht van 25 februari 2002:

“Thom de Graaf vindt dat bijzondere scholen geen leerlingen mogen weigeren op grond van religieuze overtuiging van de leerling of zijn ouders. Wel mag ouders gevraagd worden de grondslag van de school te respecteren. 'Wij willen, indien nodig, daartoe art.23 van de Grondwet aanpassen', aldus de Graaf. D66 wil het onderwijsbestel moderniseren, want de vrijheid van onderwijs is nu vooral de vrijheid van schoolbesturen om leerlingen te weigeren omdat ze niet tot de eigen kleur behoren. D66 wil een onderwijsvrijheid die betekent dat de ouders in vrijheid kunnen kiezen. Een onderwijsvrijheid die zorgt dat we het publieke geld goed besteden om leerlingen met leerachterstanden echt te helpen, om zwarte scholen tegen te gaan en om goed toezicht op de kwaliteit mogelijk te maken.” http://www.d66.nl/d66nl/nieuws/20020225/bijzondere_scholen_voor_elke> (2 juni 2012)

stromingen dan alleen de confessionelen gewenst was maar dan vanwege andere redenen, namelijk het voorkomen van een socialistische school in plaats van het uiting geven aan godsdienstvrijheid.

c. CDA

Tijdens het plenaire debat over de samenwerkingscholen hebben alle confessionele partijen moeite met het wetsvoorstel en verwijzen hierbij naar artikel 23 Gw. Het CDA begint in haar termijn over het overwegingsvoorstel met een verwijzing naar de historie van artikel 23 Gw en het maatschappelijk debat en discussies die hieraan zijn voorafgegaan. Het CDA wijst er verder op dat het er bij de ontstaansgeschiedenis om ging dat ouders onderwijs wensten dat aansloot bij hun eigen waarden- en normenpatroon en dat er daarnaast openbaar onderwijs is dat voor iedereen toegankelijk was. Het CDA wil wel de samenwerkingschool overwegen voor de scholen die in hun bestaan worden bedreigd. Het CDA refereert aan het toelatingsbeleid van bijzondere scholen en zegt dat de overheid zich niet met de richting mag bemoeien en dat bijzondere scholen eisen aan de toelating van leerlingen kunnen stellen. Tegelijkertijd moet de overheid zorgen voor voldoende openbaar onderwijs dat voor iedereen toegankelijk moet zijn en de overheid mag geen voorkeur hebben voor een bepaalde richting. De woordvoerder constateert dat die twee zaken elkaar uitsluiten. Bij de samenwerkingschool worden volgens het CDA die twee hiervoor genoemde tegengestelde visies gecombineerd tot een nieuwe, waarin beide richtingen herkenbaar moeten blijven. Dat lijkt het CDA in de praktijk niet werkbaar. De staatssecretaris stelt tijdens het debat in de Eerste Kamer dat de grondwet niet statisch is en dat je moet kijken naar de ontwikkelingen van de maatschappij:

“Het is mij te rigide om alleen op historische gronden te kijken naar artikel 23. Dat leidt er op den duur toe dat je een geconserveerd en bevroren bestel krijgt, dat absoluut niet meer past in een samenleving anno 1998 of – dat klinkt mooier – een samenleving van het jaar 2000.” (1431)

De CDA-woordvoerder in de Eerste Kamer maakt zich tijdens het debat over het overwegingsvoorstel zorgen over de dominantie van de openbare scholen bij samenwerkingscholen en meent dat daarbij o.a. het probleem zou zijn:

“Leerlingen kunnen de jure niet worden geweigerd, ook niet indien de ouders de grondslag van het bijzonder onderwijs niet wensen te respecteren.” (1202)

d. PvdA

De PvdA beargumenteert tijdens het debat over het overwegingsvoorstel dat de samenwerkingschool ook bij stichting mogelijk had kunnen worden gemaakt in plaats van alleen bij een fusie. De PvdA wil dus net als D66 verder gaan dan het wetsvoorstel. De PvdA merkt in de Eerste Kamer op dat niet het duale stelsel ooit heilig is verklaard maar de interactie van vrijheid en gelijkheid. Het Eerste Kamer lid vindt dat het duale onderwijsbestel plaats maakt voor een samenwerkingschool waarbij de *“samenstellende delen in onderling respect en met eerbiediging van elkaars vrijheid en gelijkheid hun taken vervullen”*. De essentie van onderwijsvrijheid is volgens hem de gelijkberechtiging en dat beide scholen dezelfde vrijheid en mogelijkheden hebben om zichzelf te ontwikkelen. Als daarentegen de gelijkberechtiging verstarrend werkt en het onmogelijk maakt een praktische oplossing te kiezen voor voorkomende problemen is dat volgens hem in strijd met de kern van de onderwijsvrijheid.

e. GroenLinks

De GroenLinks-fractie vindt in het debat over het overwegingsvoorstel dat de politiek op dit terrein achterblijft bij de maatschappelijke ontwikkelingen en dat dit wetsvoorstel niet meer is dan een poging om de praktijk te legaliseren. Deze partij wil dat de samenwerkingscholen juist wel een derde weg zouden vormen (naast de openbare en bijzondere scholen). Een eeuw na art. 23 Gw zou een actualisering van de behoeften in de samenleving zeer legitiem zijn.

§ 3.3 Deelconclusie debat samenwerkingscholen

In de debatten rond de samenwerkingscholen wordt duidelijk dat het CDA geen voorstander is van een samenwerkingschool omdat dit de onderwijsvrijheid in de zin van vrijheid van richting zou aantasten. Het CDA stelt dat niet alle leerlingen zouden moeten worden toegelaten en al helemaal niet als die leerlingen de grondslag van de school niet zouden respecteren. De overige partijen, zowel van liberale als socialistische huizen, wensen wel een samenwerkingschool. De VVD vindt dat het niets afdoet aan de onderwijsvrijheid. Zij lijkt geen bezwaar te hebben tegen het weigeren van leerlingen in het kader van onderwijsvrijheid. Verder vindt zij dat de bevoegde “gezagen”, waarmee het schoolbestuur wordt bedoeld, de dragers van onderwijsvrijheid zijn. D66 merkt – zoals in de verkiezingsprogramma’s – op dat de ouders de dragers van onderwijsvrijheid zijn.

D66 is een voorstander van het duale stelsel maar stelt dat zaken die hiermee samenhangen steeds weer anders geïnterpreteerd worden. Deze partij wil een institutionele fusie. Noorlander (2011) betoogt dat deze bestuursvorm indruist tegen de scheiding van kerk en staat en het ten aanzien van het onderwijs hierop toegespitste onderscheid tussen openbaar en bijzonder onderwijs. Daarnaast zou deze vorm niet overeenkomen met het beginsel van een herkenbare overheid. De PvdA beargumenteert dat het niet alleen draait om de vrijheid maar ook om gelijkheid. GroenLinks ziet in de samenwerkingscholen een ‘derde weg’ niet als vervanging van, maar naast de twee bestaande soorten scholen.

In een schema zien de standpunten er als volgt uit.

Samenwerkingscholen	
Partij(en)	Standpunt inzake onderwijs
VVD	Benadrukt dat bevoegde “gezagen” dragers van onderwijsvrijheid zijn. Samenwerkingscholen zijn niet in strijd met onderwijsvrijheid. Voorstander van het duale karakter.
D66	Ouders en deelnemers zijn de dragers van onderwijsvrijheid. Samenwerkingschool is mogelijk onder grondwetswijziging. Voorstander van duale stelsel.
CDA	Tegenstander van de samenwerkingschool. Openbare scholen zouden domineren en probleem zou zijn dat leerlingen niet kunnen worden geweigerd, ook niet als zij de grondslag niet wensen te respecteren.
PvdA	Essentie van onderwijsvrijheid is gelijkberechtiging en dat beide scholen dezelfde vrijheid en mogelijkheden hebben om zichzelf te ontwikkelen.
GL	Samenwerkingscholen moeten een derde weg zijn (naast openbaar en bijzonder onderwijs).

§ 3.4 Vrijheid van onderwijs in het parlementaire debat “Tijd voor Onderwijs

Het tweede geselecteerde debat vond plaats naar aanleiding van het rapport “Tijd voor Onderwijs” van de Commissie Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen (ook wel “Commissie Dijsselbloem”). De onderzoeksopdracht werd verleend naar aanleiding van onrust over “het nieuwe leren”. De opdracht was nadrukkelijk om terug te kijken naar de ingrijpende vernieuwingen in het voortgezet onderwijs vanaf begin jaren negentig, te komen tot een oordeel over de kwaliteit van het onderwijs en lessen te trekken voor de toekomst.

Volgens deze commissie moet de overheid voortaan gaan over het 'wat' in het onderwijs, en het onderwijs zelf over het 'hoe' (rapport Commissie Dijsselbloem, 2008). Dit debat is

geselecteerd omdat er – voornamelijk door de SP - een verband wordt gelegd tussen de kwaliteit van onderwijs en de vrijheid van onderwijs.

a. VVD

De VVD brengt tijdens het debat met de regering over het rapport van de commissie Dijsselbloem de kleutertoets ter sprake.⁵⁰ Zij vindt dat het uitgangspunt hierbij gelijke kansen moet zijn. Zij stelt echter ook dat alle schoolklassen er last van hebben als er kinderen met een taalachterstand in de klas zitten. De VVD verwacht dat door goed monitoren en bijsturen alle kinderen gelijke kansen moeten krijgen om goed onderwijs te volgen, in een taal die zij beheersen. In een interruptiedebat in het debat met de regering zegt de woordvoerder van de VVD tegen GroenLinks het volgende:

“Ik hoor mevrouw Halsema praten over gelijke kansen. Ik stel vast dat wij een totaal andere opvatting hebben over die gelijke kansen. Mevrouw Halsema beoordeelt het veel meer vanuit de achterstandssituatie. Wat mij betreft betekent het verschillen erkennen. Ik hoor mevrouw Halsema echter pleiten voor een middenschool en dus voor ongelijke gevallen gelijk behandelen. Zij erkent de verschillen niet en gaat niet uit van de voorsprong van mensen. Zij wil slechts de achterstand van mensen een beetje optrekken. Dit riekt een beetje naar ongelijke gevallen gelijk behandelen, waarover geschreven is door de commissie-Dijsselbloem, en het riekt ook een beetje naar een zesjescultuur.” (6880)

Zij benadrukt dat leerlingen die voorlopen de kans moeten krijgen hun voorstand te behouden en dat het doel van gelijke kansen niet moet zijn alle leerlingen gelijk te maken door de uitschieters naar beneden te verhogen en door te uitschieters naar boven te verlagen.

b. D66

D66 gaat in de eerste termijn van het plenaire debat over het rapport niet uitgebreid in op de vrijheid van onderwijs dan wel acceptatieplicht, maar geeft wel te kennen het niet met de SP eens te zijn. Het gaat hier met name om het standpunt van de SP dat leerlingen gedwongen zouden moeten worden verplaatst, omwille van de integratie. De woordvoerder vindt dat artikel 23 Gw niet gemaakt is om “even een klein probleempje” op te lossen. Hij wil ook niet spreken van een verdeling tussen zwart en wit, maar tussen goede en foute scholen. De woordvoerder van D66 zegt onder meer het volgende richting de SP:

“Wij gaan, Jasper van Dijk, niet proberen te suggereren dat er rondom integratie van maakbaarheid sprake kan zijn, af te dwingen door wetgeving in de Schoolwet.” (6863)

⁵⁰ Deze toets is om te kijken welke kinderen leesproblemen zullen krijgen.

D66 vraagt zich verder af of de sturing volledig vanuit het Rijk moet komen. Hij geeft een voorbeeld van een school in Amsterdam waar het initiatief vanuit de ‘witte’ ouders zelf kwam om kinderen naar een bepaalde ‘zwarte’ school te sturen. Verder benadrukt hij dat dit soort problemen niet moeten worden opgelost met zaken die ingaan tegen vrijheden die zijn fractie hoog acht. Op het moment dat D66 door de SP voor het blok wordt gezet met de vraag of D66 dan maar accepteert dat er zwarte en witte scholen zijn, reageert de D66-woordvoerder min of meer bevestigend:

“Omwille van de scherpte van het debat zou ik nog bijna ja zeggen. Als u mij namelijk de keuze voorhoudt tussen het gedwongen verplaatsen van leerlingen vanwege hun huidskleur of het accepteren dat wij scholen hebben waar vanwege een kleur uniforme ideeën zijn, dan zeg ik: die emanciperen zich de komende laatste jaren wel. Dan zijn wij er als overheid om de excessen tegen te gaan om te zorgen dat er prikkels zijn.”
(6864)

c. CDA

Het CDA merkt in het debat met de commissie Dijsselbloem over het rapport op dat gelijke kansen voor kinderen met ongelijke talenten in een gelijkvormige aanpak voor ellende zorgt. De ontwikkelings- en ontplooiingskansen van kinderen nemen dan niet toe. De woordvoerder zegt in de eerste termijn van de Kamer tegen de regering:

“Dit onderwerp is wat ons betreft van groot belang om ervoor te zorgen dat iedereen zijn talenten tot ontwikkeling kan laten komen. Wij moeten ervoor zorgen dat niet wat toevallig het opleidingsniveau van je ouders is of hun financiële situatie, bepaalt of je de opleiding krijgt waarop je recht hebt. Wij weten dat niet iedereen een gelijk ontwikkelingsniveau meemaakt.” (6844)

d. PvdA

De PvdA gaat niet echt inhoudelijk in op de discussie over artikel 23 Gw die vooral de SP heeft gevoerd. De PvdA refereert weliswaar een aantal keer aan artikel 23 Gw maar wil niet zozeer de nadruk leggen op vrijheid van onderwijs – hoewel zij die wel belangrijk vindt – maar meer op het gedeelte in dit artikel dat zegt dat onderwijs een aanhoudende zorg van de overheid is. Zij wil dat de overheid meer aandacht geeft aan het bewaken van de kwaliteit van het onderwijs.

e. SP

De SP geeft in de eerste termijn met de commissie Dijsselbloem⁵¹ aan dat er niet mag worden geschermd met artikel 23 Gw als het gaat over de kwaliteit van onderwijs. De woordvoerder zegt daarover in een interruptiedebat met de ChristenUnie, die de SP er net op heeft gewezen dat de degenen die in het schoolbestuur zitten de dragers zijn van de onderwijsvrijheid:

“Dan kunt u wel aankomen met artikel 23 en autonomie, maar ik sta voor kwaliteit. Ik maak mij grote zorgen over de toegenomen macht van de schoolbesturen.” (5340)

In de eerste termijn van het plenaire debat met de regering⁵² gaat de discussie – in vergelijking met de andere debatten over en met de commissie Dijsselbloem – het vaakst over artikel 23 Gw en de vrijheid van onderwijs. Uit het schema van de woordtelling in bijlage 4 blijkt dat de SP deze woorden het meest gebruikt in dit debat. Die heeft het in dit specifieke debat 11 keer over bijzonder onderwijs, 14 keer over artikel 23 Gw en noemt nog 6 keer vrijheid van onderwijs. Het woord ‘acceptatieplicht’ wordt 4 keer genoemd door deze partij. Deze partij gaat tijdens dit debat vooral in op het risico van segregatie die door artikel 23 Gw in de hand wordt gewerkt en de oneerlijke verdeling van kansen die daar het gevolg van is. De SP zegt in haar termijn tegen de regering:

“Voor gelijke kansen is het van groot belang dat je elke vorm van tweedeling bestrijdt. Daarom is integratie en het tegengaan van segregatie ook zo belangrijk. Als wij niet zorgen voor een eerlijker verdeling van kansarme en kansrijke leerlingen over de scholen, zijn alle mooie woorden over gelijke kansen een wassen neus, want de segregatie is een tijdbom onder de samenleving. Wij kunnen niet accepteren dat er enerzijds scholen zijn met een opeenstapeling van problemen en anderzijds kleine elitescholen voor een rijke bovenlaag.” (6854)

Deze partij benadrukt verder dat zij een eerlijker verdeling van kansarme en kansrijke leerlingen over de scholen wil, als afspiegeling van de maatschappij. De woordvoerder zegt hierover:

“Ik ben mij ervan bewust dat dit een gevoelig onderwerp is, maar ik vraag de minister toch of hij toch eens hardop wil nadenken over de relatie tussen artikel 23 en gelijke kansen. Ziet hij bijvoorbeeld dat de vrijheid van onderwijs en de autonomie ervoor zorgen dat de scholen vooral met hun eigen leerlingen bezig zijn en de maatschappelijke context uit het oog verliezen?” (6854)

De SP stelt artikel 23 Gw niet meer van deze tijd te vinden maar beseft dat zolang er christelijke partijen in de regering zitten, er niets kan worden gedaan aan artikel 23 Gw. Deze partij vindt dit artikel een belemmering voor de integratie. De reden dat de SP iets aan artikel

⁵¹ Handelingen II, 15 april 2008, p. 5319-5380

⁵² Handelingen II, 17 juni 2008, p. 6839-6886

23 Gw wil wijzigen, is dat de overheid aan de zijlijn staat ten aanzien van afspraken rondom integratie. De SP vindt dat de integratie actiever moet worden nagestreefd in het onderwijs. Het probleem van artikel 23 Gw is de vrijheid van onderwijs die deze scholen heel veel autonomie geeft. De SP benadrukt dat het probleem op zich niet geheel bij de bijzondere scholen ligt, omdat deze absoluut gezien al veel allochtone leerlingen opnemen, maar dat dit er relatief wel minder zijn. De SP wil in deze discussie een onderscheid maken tussen bijzondere scholen enerzijds en artikel 23 Gw en de vrijheid van onderwijs anderzijds. Zij denkt aan de mogelijkheid van de invoering van een acceptatieplicht maar gaat hier verder niet op in.

Tijdens het plenaire debat in de termijn van de regering reageert de SP op de minister en constateert dat de huidige onderwijswetgeving segregatie in het onderwijs laat bestaan. De woordvoerder van de SP merkt wederom op dat hij tweedeling van zwarte en witte scholen een grote zorg vindt.

f. GroenLinks

De woordvoerder van GroenLinks reageert in de eerste termijn van het plenaire debat⁵³ voornamelijk op de SP over het thema vrijheid van onderwijs. Zij is het (net zoals D66) niet eens met de SP. Zij stelt dat GroenLinks om heel andere redenen dan de SP heeft gepleit voor een acceptatieplicht. Zij vindt het onderscheid dat de SP maakt tussen bijzondere scholen en artikel 23 Gw kunstmatig omdat deze scholen gefundeerd zijn op artikel 23 Gw. Dit kan volgens haar niet los van elkaar worden gezien. GroenLinks verdedigt het bijzonder onderwijs, maar wil daarbij ook een acceptatieplicht. Zij zegt letterlijk:

“Het bijzonder onderwijs is ons dierbaar. Het bijzonder onderwijs rust voor ons op de gedachte dat ouders de mogelijkheid hebben om hun kinderen een school van hun denominatie te kiezen of te stichten. Het bijzonder onderwijs heeft niet de bedoeling om kinderen van een andere denominatie te weigeren.” (6880)

Even later zegt de woordvoerder dat een acceptatieplicht geen instrument is voor het oplossen van integratieproblemen en verwijst ook naar ‘witte vlucht’.⁵⁴ Waarom GroenLinks dan een voorstander is van een acceptatieplicht wordt in dit debat minder goed duidelijk.

Verder zegt GroenLinks in de eerste termijn van de Kamer in een interruptiedebat met de VVD dat GroenLinks juist geen voorstander is van gelijkheidsdenken dat gaat over gelijke

⁵³ Handelingen II, 17 juni 2008, p. 6839-6886

⁵⁴ Bij een witte vlucht vertrekken witte leerlingen naar scholen in de randgemeenten van grote scholen. Bron Zwarte en witte scholen <<http://mens-en-samenleving.infonu.nl/onderwijs/2449-zwarte-en-witte-scholen.html>> (8 juni 2012)

uitkomsten en dat er juist mensen tot een zo groot mogelijke variatie dienen te worden opgeleid door het onderwijs.

§ 3.5 Deelconclusie debat “Tijd voor Onderwijs”

De VVD benadrukt in de debatten dat zij wenst dat leerlingen zich verschillend kunnen ontplooiën. D66 hecht voornamelijk aan de vrijheid en het zo min mogelijk bovenaf opleggen door de overheid, ook al zijn er bepaalde problemen zoals het bestaan van witte en zwarte scholen. Dit past in de liberale stroming waarbij vrijheid belangrijker wordt geacht dan gelijkheid. Aan de andere kant strookt die gehele vrijheid van keuze van school (of die nu ‘zwart’ of ‘wit’ is) dan weer niet helemaal met de wens van liberalen dat iedereen gelijke kansen krijgt en dat dit onder andere in het onderwijs moet worden geregeld.

Het CDA is van mening dat er verschil mag zijn en dat “gelijke kansen voor kinderen met ongelijke talenten in een gelijkvormige aanpak voor ellende zorgt”. Het past bij een confessionele partij dat gelijke behandeling in dit kader niet van belang is, maar wel de vrijheid van onderwijs. De PvdA legt in dit debat de nadruk op de kwaliteit van onderwijs. Dit wordt ook als een grondwettelijke taak van de overheid gezien. Artikel 23 Gw kent overigens de term ‘kwaliteit’ van onderwijs niet, maar de grondwetgever spreekt van ‘deugdelijkheid’.⁵⁵ De SP beklemtoont meerdere malen de oneerlijke verdeling van kansen en de segregatie die zouden samenhangen met vrijheid van onderwijs. Dit zou komen door de vrijheid die artikel 23 Gw aan schoolbesturen geeft. De SP toont zich geen voorstander van de vrijheid van onderwijs en de bijzondere scholen maar legt de nadruk op gelijkheid voor iedereen. Zij wil verder een acceptatieplicht. GroenLinks pleit net zoals de SP ook voor een acceptatieplicht maar geeft te kennen dat dit om andere redenen is dan de SP. GroenLinks ziet het niet als een oplossing voor integratieproblemen omdat segregatie ook kan worden veroorzaakt door ‘witte vlucht’. GroenLinks is geen voorstander van het opheffen van vrijheid van onderwijs. Sterker nog, het bijzonder onderwijs is de partij zelfs “dierbaar”. Zij wil alleen niet dat scholen kinderen van een andere denominatie kunnen weigeren. Hier wordt de vrijheid dus eenzijdig aan de leerling toegekend en niet aan de onderwijsgever. Zij is verder ook een voorstander van zo groot mogelijke variatie.

⁵⁵ In het rapport van de Onderwijsraad worden twee functies van deugdelijkheidseisen genoemd. Volgens de huidige opvatting hebben deugdelijkheidseisen een kwaliteitsnormerende functie ten aanzien van onderwijs. Daarnaast hadden de deugdelijkheidseisen ook een stelselbeschermende en pacifierende functie. Met als doel het uitsluiten van negatieve concurrentie tussen openbaar en bijzonder onderwijs. Vaste Grond onder de Voeten, Een verkenning van artikel 23, Onderwijsraad (2002).

De PvdA gaat niet, zoals de SP, in op de gelijkheid maar maakt zich zorgen over de kwaliteit van onderwijs. Opvallend is dat de PvdA hier niet opmerkt dat zij werkt aan een wetsvoorstel over een toelatingsrecht.

In een schema zien de standpunten er als volgt uit.

Tijd voor onderwijs	
Partij(en)	Standpunt inzake onderwijs
VVD	Voorstander van gelijke kans, het doel mag niet zijn om alle leerlingen gelijk te maken.
D66	Benadrukt de vrijheid ook al houdt dit in dat er zwarte en witte scholen zijn.
CDA	Is tegen gelijke kansen voor kinderen met ongelijke talenten in een gelijkvormige aanpak.
PvdA	Benadrukt de kwaliteit van onderwijs en minder op vrijheid van onderwijs.
SP	Heeft niet zo veel met artikel 23 Gw en zou een belemmering zijn voor integratie door de autonomie van scholen. Benadrukt het belang van kwaliteit van onderwijs, waarschuwt voor segregatie en oneerlijke verdeling van kansen.
GL	Is een voorstander van bijzonder onderwijs maar deze scholen mogen geen kinderen van een andere denominatie weigeren. Is verder voorstander dat mensen door het onderwijs tot een zo groot mogelijke variatie moeten worden opgeleid.

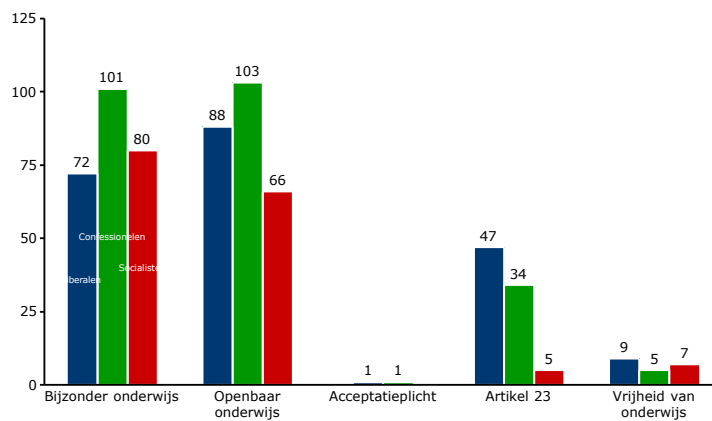
§ 3.6 Analyse van het zwaartepunt in standpunten van de stromingen

Om nader te bezien waar de verschillende stromingen tijdens deze twee debatten de nadruk op leggen, is ook op dit onderdeel een kwantitatieve analyse uitgevoerd. Het gaat om de volgende woorden: ‘bijzonder onderwijs’, ‘openbaar onderwijs’, ‘acceptatieplicht’, ‘artikel 23’, ‘vrijheid van onderwijs’ en ‘gelijke kansen’. Aangezien de debatten over onderwijs gaan, is hierbij niet gekozen het woord ‘onderwijs’ te gaan tellen. Dit woord wordt zo veel genoemd dat het niets toevoegt. Financiële gelijkstelling kwam nauwelijks voor dus dit woord is eruit gelaten. In plaats daarvan is gekozen om de woorden ‘acceptatieplicht’ en ‘artikel 23’ te tellen om te bezien in hoeverre partijen het over nieuwe ontwikkelingen zoals een acceptatieplicht hebben en in hoeverre partijen (letterlijk) verwijzen naar de grondwet in de discussie over veranderingen in het onderwijs.

Uit onderstaande tabellen 6 en 7 blijkt dat de drie stromingen in de debatten over samenwerkingscholen⁵⁶ in min of meer gelijke mate spreken over bijzonder en openbaar onderwijs (zie de linkerkant van tabel 6 en de twee meest linkse balken in tabel 7). Tabel 6 geeft de absolute cijfers weer en tabel 7 de percentages. De confessionele partijen noemen overigens bijzonder en openbaar onderwijs het vaakst en de liberalen komen op de tweede plaats met het benoemen van het openbaar onderwijs en de socialisten bezetten de tweede plaats met het bijzonder onderwijs. Verder blijkt uit het rechtergedeelte van tabel 6 en de vierde balk in tabel 7 dat socialisten weinig spreken over artikel 23. De liberalen benoemen dit artikel en vrijheid van onderwijs het vaakst.

Tabel 6

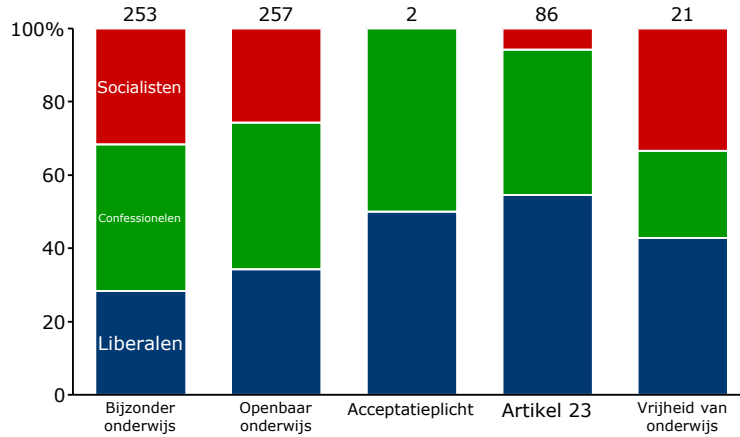
Partijen over bijzonder & openbaar onderwijs, "samenwerkingscholen" (absoluut)

⁵⁶ Dit is inclusief de debatten over het "overwegingsvoorstel".

Tabel 7

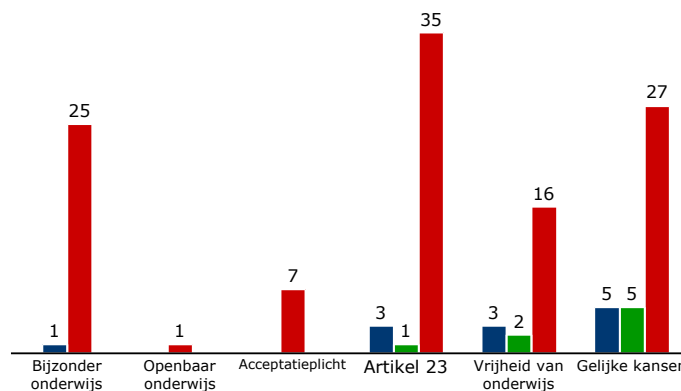
Partijen over bijzonder & openbaar onderwijs, "samenwerkingscholen"
(procentueel)

Uit onderstaande tabellen 8 (absolute cijfers) en 9 (percentages) blijkt dat de socialistische partijen veelvuldig spreken over onderwijsrechten- en verworvenheden (artikel 23, vrijheid van onderwijs en gelijke kansen) in vergelijking met de liberalen en confessionelen in het debat "tijd voor onderwijs". De hoge score bij de socialisten komt overigens voornamelijk door de SP die een verband legt tussen kwaliteit en vrijheid van onderwijs. In tegenstelling tot het CDA en de liberalen, deze partijen noemen de vrijheid van onderwijs nauwelijks.

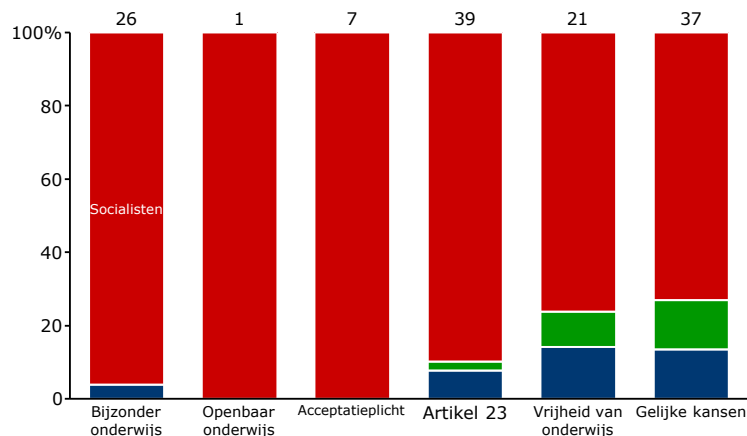
Tabel 8

Partijen over onderwijsrechten- en verworvenheden, "tijd voor onderwijs" (absoluut)

Tabel 9

Partijen over onderwijsrechten en –verworvenheden, “Tijd voor onderwijs” (procentueel)

§ 3.7 Analyse en conclusie

Een verklaring voor de actieve rol van de SP kan zijn dat zij in haar oppositierol in debat haar standpunten onbelemmerd naar voren kan brengen en dat heeft zij ook gedaan. Net zoals in haar verkiezingsprogramma's laat de SP zich in het debat niet positief uit over het bijzonder onderwijs. De SP bevestigt tijdens de debatten haar voorkeur voor een meer algemene vorm van onderwijs, hoewel zij probeert de bijzondere scholen niet direct de schuld te geven van segregatie. Die schuld legt zij wel bij de vrijheid van onderwijs zoals vastgelegd in de grondwet. Het valt verder op dat de VVD en het CDA tijdens het debat over de Commissie Dijsselbloem minder nadrukkelijk aanwezig zijn dan de andere partijen wanneer het over dit specifieke thema gaat. De VVD toont zich wel een voorstander van de onderwijsvrijheid maar heeft het niet over een toelatingsrecht of acceptatieplicht, die overigens alleen door de socialisten wordt genoemd. Dit strookt met de standpunten in haar verkiezingsprogramma's waarin de onderwijsvrijheid aan de school wordt toegekend en niet aan de ouder/leerling. Dit is opvallend aangezien de VVD op andere beleidsterreinen wel uitgaat van het individu. De VVD verkondigt een standpunt dat strookt met de huidige juridische interpretatie maar wenst kennelijk deze situatie niet (actief) te veranderen zoals de initiatiefnemers van het wetsvoorstel toelatingsrecht. De PvdA is niet heel zichtbaar wanneer het over dit specifieke thema gaat. Dit is opmerkelijk omdat deze partij wel één van de initiatiefnemers is van het wetsvoorstel over het toelatingsrecht. Zij noemt dit woord ook niet. De kanttekening die

hierbij valt te maken is dat deze partij tijdens de twee besproken debatten steeds deel uitmaakte van het kabinet. In de regeerakkoorden van de twee Paarse kabinetten (1994 en 1998) is over een acceptatieplicht niets geregeld. De handen van de PvdA (althans op papier) waren toen ‘vrij’. Uit het regeerakkoord van Balkenende IV (2007) blijkt echter dat afgesproken is dat er geen acceptatieplicht komt:

“Segregatie in het onderwijs moet worden bestreden. Zonder dat er sprake is van een acceptatieplicht, zal hier sterk op worden ingezet.”

Dit verklaart de zwijgzame houding van de PvdA over een acceptatieplicht ten tijde van het laatste debat terwijl deze partij een wetsvoorstel in voorbereiding hierover heeft. Dit verklaart wellicht ook waarom de SP zich hier zeer nadrukkelijk op profileert. De SP kan zo tijdens het debat het verschil uitleggen tussen deze partij en ‘concurrent’ PvdA. Het meest actief op dit terrein zijn dus de SP, GroenLinks en D66. Dit schept geen verbazing aangezien partijen in oppositie altijd meer actief in debatten kunnen zijn dan regeringspartijen omdat zij niet gebonden zijn aan een regeerakkoord. D66 zat ten tijde van het debat over de samenwerkingsscholen echter wel in de regering. Uit het regeerakkoord van ‘Paars I’ blijkt dat - naast de afspraak over samenwerkingsscholen – het volgende over bijzonder/openbaar onderwijs is overeengekomen:

“ het automatisme van de zogenaamde overschrijdingsregeling wordt vervangen door een regeling die materiële financiële gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs regelt.”⁵⁷

Een verklaring waarom D66 in beide debatten actief was, is dat ook uit de verkiezingsprogramma’s blijkt dat D66 zich profileert op het gebied van onderwijs. Deze partij noemt het woord ‘onderwijs’ vaak in haar verkiezingsprogramma’s (zie bijlage 2). GroenLinks maakt zich wel zorgen over segregatie in haar verkiezingsprogramma’s en bepleit daarbij gelijke kansen. Opvallend is dat GroenLinks in het debat benadrukt dat zij wil dat mensen tot een zo groot mogelijke variatie worden opgeleid en zegt geen voorstander te zijn van gelijkheidsdenken. Verder ziet deze partij deze vrijheid ook vanuit de leerling. Beide partijen zijn het ook niet eens met de SP wanneer die spreekt over het stimuleren van integratie door de overheid. D66 vindt dit geen taak van de overheid. Dit past bij de liberale

⁵⁷ Met de overschrijdingsregeling wordt bedoeld dat wanneer een gemeente meer besteedt aan het openbaar onderwijs dan zij aan rijksvergoeding ontvangt, het meerdere automatisch dient te worden doorbetaald aan het bijzonder onderwijs in de gemeente, ‘Verordening materiële gelijkstelling onderwijs gemeente Maassluis’ <http://decentrale.regelgeving.overheid.nl/cvdr/xhtmloutput/historie/Maassluis/122795/122795_1.html> 16 juni 2012)

stroming waarbij de gedachte is dat het zo veel mogelijk vanuit het individu zelf moet komen. GroenLinks lijkt hierbij overigens meer bij de liberale stroming dan de socialistische te passen. Deze partij heeft namelijk geen problemen met vrijheid van onderwijs (en heeft geen voorkeur voor openbaar onderwijs), zij lijkt niet vanuit de overheid iets te willen regelen om segregatie aan te pakken en beziet de onderwijsvrijheid vanuit het individu.

Net zoals in de verkiezingsprogramma's benaderen D66 en GroenLinks de onderwijsvrijheid vanuit de leerling/ouder en niet vanuit de school. Uit literatuur en rechtspraak blijkt zoals eerder besproken dat het juist vanuit de school(onderwijsgever) moet worden gezien.

Concluderend kan worden gesteld dat in de standpunten tijdens de debatten de waarden die in de verkiezingsprogramma's verwoord zijn, terugkomen.

HOOFDSTUK 4 BEVINDINGEN EN CONCLUSIES

De aanleiding voor dit onderzoek was de constatering dat ondanks de ontzuiling in Nederland er in de politiek nooit een meerderheid is geweest voor een acceptatieplicht van alle scholen. Bij een acceptatieplicht zou feitelijk sprake kunnen zijn van een (wettelijke) gelijkstelling tussen het bijzondere onderwijs en het openbare onderwijs. Consequentie zou mogelijk wel zijn dat het de ‘kleur’ van de school kan beïnvloeden waardoor er feitelijk geen dual onderwijssystemeel meer bestaat.

Het Nederlandse onderwijssystemeel is gebaseerd op een artikel uit 1848 en kent twee bestanddelen: openbaar en bijzonder onderwijs. Het openbaar onderwijs dat vanuit de overheid wordt georganiseerd, levensbeschouwelijk neutraal en algemeen toegankelijk is en het bijzonder onderwijs dat georganiseerd wordt vanuit particulieren en gestuurd wordt door de vrijheid van onderwijs. In de tijd dat het onderwijsartikel werd geschreven ging het bij het bijzonder onderwijs voornamelijk om de godsdienst. In Nederland heeft inmiddels ontkerkelijking en secularisering plaatsgevonden maar dit heeft geen gevolgen gehad voor de ‘populariteit’ van bijzondere scholen. Er zijn immers meer bijzondere scholen dan openbare en er gaan meer leerlingen naar bijzonder dan naar openbaar onderwijs. Politieke partijen hebben er tot nu toe ook niets aan willen of kunnen veranderen. Deze studie geeft meer inzicht in de standpunten van de verschillende politieke partijen en de stromingen waar deze partijen toe behoren en in dit hoofdstuk wordt een antwoord geformuleerd op de onderzoeksvraag – *welke verschuivingen zijn waar te nemen in standpunten van (stromingen van) politieke partijen ten aanzien van het onderwijssystemeel in het algemeen en ten aanzien van de acceptatieplicht in het bijzonder* - maar allereerst worden de deelvragen beantwoord.

§ 4.1 Conclusie deelvragen

In deze paragraaf worden de deelvragen beantwoord. De eerste vraag luidt:

1. *Wat waren de oorspronkelijke standpunten van de partijen ten aanzien van bijzonder onderwijs en acceptatieplicht?*

Bij alle partijen wordt in deze periode niets gesteld over een acceptatieplicht, zodat dit buiten beschouwing wordt gelaten.

Het oorspronkelijke standpunt van de liberalen vóór de Pacificatie was dat als er bijzondere scholen zouden worden opgericht, dit dan ook zelf door de scholen (initiatiefnemers) moest worden bekostigd en niet door de belastingbetaler. Na de Pacificatie

tot aan de Tweede Wereldoorlog lieten de liberalen in hun verkiezingsprogramma's niet merken dat zij de financiële gelijkstelling weer zouden willen terugdraaien. Zij accepteerden dat de staat het bijzonder onderwijs financierde maar de openbare school moest hierbij wel de leiding behouden. Daarnaast moest de openbare school dezelfde mogelijkheden behouden/krijgen als de bijzondere.

In de beginfase benadrukken de confessionelen de financiële gelijkstelling en dat het bijzonder onderwijs niet mag achterblijven. Zij zien het bijzonder onderwijs als de basis met als aanvulling het openbaar onderwijs.

De socialisten hebben in de periode tot aan de Tweede Wereldoorlog een duidelijke voorkeur voor openbaar onderwijs maar uit de standpunten van de verkiezingsprogramma's blijkt dat ze de financiële gelijkstelling – en derhalve de bijzondere scholen - wel accepteren toen die er eenmaal was. De VDB⁵⁸ maakte zich als enige partij wel zorgen over het misbruik van subsidies door het bijzonder onderwijs maar aanvaardde de financiële gelijkstelling ook.

2. Zijn er sinds de invoering van de gelijke financiering tot en met heden verschuivingen in deze standpunten te constateren?

In de jaren '50 van de vorige eeuw waren de liberalen een voorstander van openbaar onderwijs en het versterken van de positie. Het lijkt erop dat in de meer recente jaren de liberalen de voordelen van de vrijheid van onderwijs zijn gaan inzien omdat dit bijdraagt aan verscheidenheid in de maatschappij en de mogelijkheid tot het verschillend kunnen ontplooiën van mensen. De liberalen zijn hierin – ogenschijnlijk - wel verdeeld. D66 laat zich expliciet uit over de invoering van een acceptatieplicht terwijl de VVD haar standpunt hierop (nog) in het midden laat. D66 kent de vrijheid van onderwijs toe aan de onderwijznemer (het kind) en de VVD legt de vrijheid van onderwijs bij de onderwijsgever (de school). Dit laatste geldt alleen niet voor scholen die “anti-integratief” zijn en voor scholen die homoseksuele docenten weigeren aan te nemen. In die gevallen legt de VVD de prioriteit bij de gelijke behandeling en niet bij de vrijheid (voor ouders om een “anti-integratieve” school te kiezen en voor de school om een bepaald personeelsaannamesbeleid te voeren).

De confessionelen achten de vrijheid van onderwijs belangrijker dan gelijke kansen. Zij blijven vasthouden aan de vrijheid een school naar eigen overtuiging te kunnen kiezen wat ook inhoudt dat leerlingen, als zij de grondslag van de school niet onderschrijven, mogen worden geweigerd.

⁵⁸ Die een liberale partij was maar opgegaan is in de PvdA.

De socialisten verzetten zich meer openlijk tegen het verzuilde onderwijs en leggen sterk de nadruk op gelijke behandeling en een aantal socialistische partijen wenst één soort onderwijs voor iedereen. De socialistische partijen (PvdA, SP en GroenLinks) pleiten voor een acceptatieplicht. De enige socialistische partij die in naoorlogse periode in de regering heeft gezeten is de PvdA maar die was door regeerakkoord (2007) gebonden om geen acceptatieplicht in te voeren en zegt in haar verkiezingsprogramma's nauwelijks en in de besproken debatten niets hier over.

3. *Hoe zijn (eventuele) verschuivingen in standpunten te verklaren?*

De liberalen waren in de negentiende eeuw tegen een (gelijke) financiering van het bijzonder onderwijs uit de algemene middelen (“de openbare kas”). In de negentiende eeuw gold nog de klassieke rechtsstaatsgedachte waarbij een overheid zo min mogelijk ingrijpt in de samenleving. In die tijd hield de vrijheid van onderwijs enkel een klassiek grondrecht in. De overheid was hier verplicht zich te onthouden van ingrijpen. De vrijheid om onderwijs te geven was er wel maar niet dat de overheid daar actief aan zou meewerken door dit ook financieel mogelijk te maken. Sinds de Pacificatie behelst de vrijheid van onderwijs (feitelijk) ook een sociaal grondrecht omdat de overheid sindsdien zowel het openbare als het bijzonder onderwijs subsidieert. De liberalen hebben zich – zo blijkt uit hun standpunten in verkiezingsprogramma's – niet (meer) verzet tegen de financiële gelijkstelling toen die er eenmaal was. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat zij hiertoe weinig noodzaak meer zagen of hun kansen tot verandering daartoe gering acht(t)en. Verder zijn de liberalen voor een zo groot mogelijke keuzevrijheid en met het huidige duale onderwijsbestel is er wel meer keuze dan wanneer er alleen openbare scholen zouden zijn. Dit zou voor zowel de VVD als D66 kunnen gelden. Het is alleen de vraag of het standpunt van D66 voor een acceptatieplicht voor bijzondere scholen niet tot gevolg heeft dat scholen hun eigen identiteit verliezen, waardoor er uiteindelijk minder verschillende scholen – en dus minder keuze - zullen zijn. Een aanvullende verklaring voor het behoud van de huidige situatie is dat door secularisering en ontzuiling het religieuze deel in het bijzonder onderwijs minder overheersend is geworden en het kind minder wordt “*gedwongen of gedrongen in een bepaalde richting*”. Een uitzondering hierop zijn de islamitische scholen voor de VVD waarbij de gedachte is dat deze slecht voor de integratie van kinderen in de Nederlandse samenleving kunnen zijn. D66 bestaat ‘pas’ sinds 1966 zodat hun standpunten op dit onderwerp minder tijd hebben gehad zich te ontwikkelen en daarbij kan de vergelijking met de ‘historische’ standpunten (ten tijde van de Pacificatie) bij deze partij niet worden gemaakt. D66 heeft tijdens het debat betoogd

minder bezwaar te hebben tegen het bestaan van witte of zwarte scholen en hecht meer aan de vrijheid. Deze partij ziet – zoals besproken – de vrijheid van onderwijs vanuit ouder/leerling maar dit standpunt kan niet als een verschuiving worden gezien omdat eerdere standpunten hierover niet uit verkiezingsprogramma's blijkt.

De confessionelen blijken niet te zijn geschoven. Zij bepleitten in het begin de financiële gelijkstelling en vervolgens willen zij dat deze ook behouden blijft en houden vast aan de vrijheid van onderwijs vanuit de school gezien. Wel heeft het CDA tijdens het debat over de samenwerkingsscholen gezegd – hoewel zij tegen de wet hebben gestemd – een samenwerkingsschool eventueel mogelijk is voor de scholen die in hun bestaan worden bedreigd. Het lijkt erop dat het CDA – wellicht in de toekomst – bereid zal zijn tot het doen van enige concessies.

Van de socialisten is de PvdA het minst uitgesproken op dit onderwerp. In één van de programma's geeft zij haar voorkeur aan het openbaar onderwijs. In 2010 bepleiten zij wel de acceptatieplicht, terwijl in 1994 nog de autonomie van het bijzonder onderwijs als één van de voorbeelden van de consensusdemocratie wordt genoemd. De standpunten van deze partij lijkt hierop te zijn geschoven. De reden voor deze verschuiving kan zijn de constatering dat er sprake is van zwarte en witte scholen en hierbij mogelijk etnische segregatie ontstaat. Hierdoor zijn er minder kansen voor bepaalde bevolkingsgroepen. Dat deze partij in 1994 nog de consensusdemocratie noemt met daarbij het bijzonder onderwijs, kan te maken hebben dat de tijd toen minder gepolitiseerd was als in de afgelopen jaren. Vanaf 1994 begon de 'Paarse periode' die zo'n acht jaar heeft geduurd. Die tijd kan vergeleken worden met de periode van verzuiling omdat de elites – die normaal gesproken elkaars 'vijanden' waren - toen ook met elkaar samenwerkten. Hierbij wilde de PvdA wellicht - toen het verkiezingsprogramma werd geschreven voorafgaand aan de 'Paarse periode' - de minderheid in de vorm van de confessionelen niet van zich afkeren. Een andere verklaring kan zijn dat de PvdA destijds veel positieve effecten van het bijzonder onderwijs zag.

De SP bestond ten tijde van de Pacificatie nog niet zodat de standpunten niet kunnen worden vergeleken. Wat bij deze partij wel opvalt, is de zorg voor het ontstaan/bestaan van segregatie. Segregatie (op basis van 'kleur') speelde in de beginjaren ten tijde van de Pacificatie nog niet. Door verzuiling was er in die tijd wel sprake van segregatie door godsdienst of levensbeschouwing en was er in die tijd ook sprake van kinderen met meer en kinderen met minder kansen. Het in de afgelopen jaren gesignaleerde probleem van segregatie in onderwijs - door het bestaan van witte of zwarte scholen - was toen in ieder geval nog niet aan de orde. De overige socialistische partijen spraken in die tijd (nog) niet over gelijke

kansen. Dit probleem lijkt pas in de jaren daarna een thema te zijn geworden in het onderwijs. Socialisten hechten aan gelijke behandeling en door het bestaan van ‘zwarte’ scholen betekent dit dat er een tweedeling in de maatschappij kan ontstaan. Scholen waar leerlingen minder kansen hebben en scholen voor de meer ‘succesvollen’. Dit is ook reden dat sommige socialistische partijen (SP en PPR) de voorkeur hebben voor één onderwijsvorm aangezien de kans op het bestaan van verschillen dan minder groot is.

4. *Welke (eventuele) concessies hebben partijen gedaan bij het sluiten van eventuele compromissen?*

Uit de standpunten en debatten blijkt niet heel duidelijk dat deze partijen concessies zijn aangegaan met uitzondering van de PvdA die tijdens de regeerperiode met het CDA en de ChristenUnie in het regeerakkoord (2007) heeft opgenomen dat er geen acceptatieplicht komt terwijl deze partij (samen met andere partijen) wel een initiatiefwetsvoorstel in voorbereiding heeft. Overigens hebben de liberalen (VVD en D66) en de socialisten (PvdA) in de enige periode dat het CDA niet meeregeerde tijdens Paars er ook niet voor gezorgd dat er iets aan het huidige systeem is gewijzigd, met uitzondering van de samenwerkingsscholen, die overigens feitelijk toen al bestonden. Er was op dat moment in theorie wel een meerderheid van 2/3 aan ‘niet- confessionele zetels’ om de grondwet te kunnen veranderen. Een reden kan zijn dat deze partijen rekening hielden met de (ernstige bezwaren van de) minderheid (confessionelen) en er in feite nog steeds pacificatiepolitiek bestaat.

§ 4.2 Conclusie probleemstelling

De hoofdvraag luidt als volgt:

Welke verschuivingen zijn waar te nemen in standpunten van (stromingen van) politieke partijen ten aanzien van het onderwijsstelsel in het algemeen en ten aanzien van de acceptatieplicht in het bijzonder?

Een groot deel van hoofdvraag is door de beantwoording van de deelvragen al beantwoord. Ter aanvulling het navolgende. Het onderwijsartikel dateert uit 1848 en is dus al 164 jaar oud. De grondwetgever heeft destijds nooit kunnen voorzien hoe het onderwijs zich in de jaren daarna zou gaan ontwikkelen en de maatschappij er nu uit zou zien. Het artikel is in al die jaren niet (noemenswaardig) aangepast aan de veranderende situatie, met uitzondering van de financiële gelijkstelling. Zo blijkt uit de wetstekst dat het artikel formeel nog steeds ‘spreekt’

over het lager onderwijs terwijl het inmiddels voor alle soorten onderwijs geldt. Destijds was het artikel bedoeld ten behoeve van het religieus onderwijs. Nu is dit aspect minder belangrijk geworden – op uitzonderingen na – en zijn er bijzondere scholen waar het religieuze of levensbeschouwelijke concept minder een rol speelt en zijn er bijzondere scholen die naast een bepaalde religie of levensbeschouwing – ook een onderwijspedagogische opvatting hebben. Formeel moet de bijzondere school echter nog steeds van een erkende ‘richting’ zijn terwijl de feitelijke situatie wel is veranderd. De vraag is of dit nog steeds van deze tijd is. Verder is de vrijheid in dit onderwijsartikel destijds bedoeld – en dit is ook de interpretatie van de Hoge Raad – voor de onderwijsgever. Uit de memorie van toelichting van 1848 blijkt dat dit wel genuanceerd kan worden en dat de vrijheid – zij het in mindere mate -voor een deel ook aan de ouder toekomt (zoals D66 en GroenLinks betogen). Het lijkt er op dat de grondwetgever destijds een (kleine) ruimte voor interpretatie heeft opengelaten.

Het artikel bevatte destijds alleen een klassiek grondrecht maar is nu tegelijk ook een sociaal grondrecht. Artikel 23 Gw is in de loop der jaren enerzijds wel flexibel gebleken aangezien het zich door interpretatie – tot op zekere hoogte – heeft meebewogen in maatschappelijke ontwikkelingen. De samenwerkingsscholen zijn ontstaan voordat de grondwet hiervoor is veranderd. De meningen van de verschillende partijen verschilden of dit nu daadwerkelijk nodig was maar men wilde de ‘Koninklijke weg’ bewandelen. Anderzijds blijven sommige partijen (zoals het CDA) vasthouden aan een systeem zoals het bestaat en ontlenen hier ook rechten aan terwijl de maatschappij zich wel verder heeft ontwikkeld. Zo hebben alle confessionele partijen (tevergeefs) tegen de wet over de samenwerkingsscholen gestemd terwijl deze scholen feitelijk al bestonden. Verder is het aantal erkende richtingen beperkt terwijl religie voor veel ouders niet meer de hoofdreden is om het kind naar bijzonder onderwijs te sturen. Opvallend is dat de verschillende partijen hier in hun verkiezingsprogramma’s niets over zeggen.

Wat in de verkiezingsprogramma’s niet naar voren komt, is de vraag of het bestaan van door de overheid georganiseerde scholen (openbaar onderwijs) wel liberaal is. De VVD blijkt een voorkeur voor openbare scholen te hebben en vraagt (in het begin) aandacht voor de achterstelling van het openbaar onderwijs door de financiële gelijkstelling. Dit zou moeten worden rechtgetrokken. Daarnaast heeft zij een voorkeur voor de algemeen-bijzondere school. Alleen D66 suggereert tijdens het debat dat de VVD in de jaren ’70 (van de vorige eeuw) een voorstander van het duale stelsel zou zijn geweest uit angst voor oprichting van een socialistische school door de staat. Wanneer deze redenering wordt gevolgd, is het vanuit liberaal oogpunt niet vreemd als het oprichten van scholen juist volledig aan particulier

initiatief wordt overgelaten als er maar controle door de staat is op de kwaliteit en geen beperking is in het aantal richtingen zoals nu wel het geval is. Zowel D66 als de VVD gaan hier niet op in en lijken het openbaar onderwijs juist te willen behouden.

§ 4.3 Tot slot

Zoals de eerder aangehaalde Dijkstra al opmerkte, sturen ouders hun kind niet vaak vanwege religieus motief naar een confessionele school maar vanwege de betere onderwijskansen. Het symbool van de verzuiling/pacifitiedemocratie - de gelijke financiering van bijzonder onderwijs - heeft niet de (beoogde) maatschappelijke gelijkheid gebracht en geeft wellicht te veel rechten aan bijzondere scholen. Verder blijkt zoals hierboven is opgemerkt dat dit artikel op sommige punten star is en tegelijk voor meerdere uitleg vatbaar. Dit heeft niet alleen te maken met het feit dat het artikel al weer dateert uit 1848 maar ook met de wijziging in 1917. Dit artikel werd in 1917 aangepast na een jarenlange schoolstrijd die eindigde in een compromis. Alle betrokken politieke partijen moesten er wel mee kunnen leven. Het is om die reden ook niet vreemd dat partijen na zoveel jaar nog steeds hun eigen interpretatie (kunnen) geven. Anderzijds blijkt het artikel ook flexibel en zijn de samenwerkingscholen ontstaan. Daarnaast zou een uitbreiding van de erkende richtingen – en meer keuzevrijheid - wellicht in de toekomst ook een mogelijkheid kunnen zijn. Artikel 23 Gw lijkt dit niet uit te sluiten.

De vraag is of het spanningsveld – dat Akkermans (1980: 75) destijds constateerde tussen de verschillende grondrechten waarbij zowel opgelegde vrijheid als gediceerde gelijkheid is af te keuren – kan worden opgelost en zo ja, of hiervoor de grondwet moet worden gewijzigd of dat art. 23 zelfs uit de grondwet moet worden geschrapt. Het spanningsveld tussen de grondrechten vrijheid van onderwijs en gelijkheid is er dan niet meer. De vraag is of dit spanningsveld in feite dan wel is opgelost. Een gevolg zou kunnen zijn de bijzondere scholen hun identiteit verliezen waardoor de keuzevrijheid wordt beperkt. Daarnaast zou dit in strijd kunnen zijn met de vrijheid van godsdienst, die zoals eerder besproken volgens Noorlander ook inhoud de vrijheid om de godsdienst (of levensbeschouwing) uit te dragen en over te dragen in onderwijs betreft.

Concluderend kan worden gesteld dat er een groot spanningsveld tussen de verschillende grondrechten en de interpretatie van deze rechten bestaat. De verwachting is dat – als het economische zware weer wat is gaan liggen – de discussie hierover weer zal oplaaien. Het initiatiefwetsvoorstel over toelating kan zo op de parlementaire agenda worden gezet. Het hangt dan af uit welke partijen de coalitie bestaat of het wetsvoorstel een kans van slagen heeft. Maar zelfs dan zal het geen makkelijke strijd zijn. Het begrip vrijheid wordt door

de verschillende partijen zo uitgelegd dat het past binnen hun ideologie. De confessionelen zullen vrijheid van onderwijs – naar verwachting – niet weggeven. Ook als de confessionelen niet in de regering zitten, zullen ze nog wel hun invloed hebben waar ‘traditionele’ bestuurderspartijen als VVD en PvdA gevoelig voor kunnen zijn. De pacificatiepolitiek blijkt bij deze partijen nog steeds te gelden. Deze partijen weten ook dat zij met de confessionelen weer in een coalitie kunnen zitten en dit zou de verhoudingen verslechteren. De VVD blijkt ook een voorkeur te hebben voor het algemeen bijzonder onderwijs en zien hierin in ieder geval de voordelen. D66 profileert zich op onderwijs en bepleit een toelatingsrecht maar heeft in de periode dat zij in de regering zat niets aan veranderd terwijl zij het wel al sinds 1982 in haar verkiezingsprogramma heeft staan. Ook deze partij zal de voordelen van het bijzonder onderwijs zien en dat kan ook reden zijn dat zij wenst dat ieder individu hier gebruik van kan maken. Daarnaast zouden – vooralsnog theoretisch – liberale partijen kunnen bepleiten tot het opheffen van openbare scholen en dat al het onderwijs vanuit particulier initiatief moet komen. De vraag is of het huidige ‘gemengde’ systeem in de toekomst nog wel houdbaar is, nu openbare scholen minder presteren dan de bijzondere. Een zekere vorm van een acceptatieplicht zal dan noodzakelijk zijn, maar er zal moeten worden gewaakt dat dit dan weer niet koste gaat van de goede prestaties van bijzondere scholen. Van de ‘traditionele’ oppositiepartijen zoals SP en GroenLinks moet nog blijken hoe stevig de standpunten zullen blijven als die moeten onderhandelen over een regeerakkoord. Zij zullen dan bereid moeten zijn tot het sluiten van compromissen en de vraag is hoe belangrijk dit onderwerp werkelijk voor hen is.

Deze scriptie begon met een citaat van Dronkers en eindigt ook hiermee aangezien dit treffend de huidige situatie samenvat: *“De bijzondere scholen zijn in trek, maar niet om redenen die in de grondwet genoemd zijn”*.

BIJLAGE 1 LIJST VAN VERKIEZINGSPROGRAMMA'S 1888-2010

Jaartal	Partij	Naam
1888	ARP	Program van actie bij stembus van 1888
1891	ARP	Program van actie bij stembus van 1891
1901	ARP	Program van Urgentie
	Liberale Unie	Hervormingsprogramma
	SDAP	Verkiezingsprogramma
	VDB	Beginselverklaring en ontwerp-verkiezingsprogramma
1905	VDB	Werkprogramma
1909	ARP	Program van Actie 1909
	Liberale Unie	Program van Actie
	SDAP	Enkele punten
	VDB	Manifest
1913	In dit verkiezingsjaar hadden de geselecteerde partijen geen programma	
1918	ARP	Program van Actie 1918
	Liberale Unie	Program van Actie 1918
	RKSP	Program
	SDAP	Verkiezingsprogramma 1918
	VDB	Verkiezingsmanifest 1918
1922	ARP	Program van Actie 1922
	CHU	Verkiezingsmanifest 1922
	CPN	Program van Actie
	RKSP	Rooms-Katholiek Staatsprogramma
	SDAP	Verkiezingsprogramma
	VDB	Verkiezingsmanifest 1922
	VB	Program van actie 1922
1925	ARP	Stembusprogramma 1925
	CHU	Verkiezingsmanifest 1925
	CPN	Program van Actie
	RKSP	Program van Actie 1925
	SDAP	Verkiezingsprogramma 1925
	VDB	Verkiezingsmanifest 1925
	VB	Program van Actie
1929	ARP	Program van Actie voor de stembus van 1919
	CHU	Verkiezingsmanifest 1929
	LSP	Werkprogramma
	RKSP	Program van Actie 1929
	SDAP	Verkiezingsprogramma 1929
	VDB	Verkiezingsprogramma 1929
1933	ARP	Verkiezingsmanifest 1933
	CHU	Verkiezingsmanifest 1933
	LSP	Verkiezingsprogramma
	RKSP	Program 1933
	SDAP	Resolutie- en verkiezingsprogramma 1933
	VDB	Verkiezingsmanifest 1933
1937	ARP	Verkiezingsmanifest 1937
	CHU	Verkiezingsmanifest 1937
	LSP	Urgentieprogramma
	RKSP	Program van Actie 1937

	SDAP	Verkiezingsprogram 1937
	VDB	Verkiezingsmanifest 1937
1946	ARP	Program van Actie voor de verkiezingen van 1948
	CHU	Urgentieprogram 1946
	CPN	Program der C.P.N. (De Waarheid) voor de verkiezingen 1946
	KVP	Urgentieprogram 1946
	PvdA	Urgentieprogram 1946
	PvdV	Beknopt program van de Partij van de Vrijheid
1948	ARP	Program van Actie voor de verkiezingen van 1948
	CHU	Urgentieprogram
	CPN	Verkiezingsprogram voor de verkiezingen 1948
	KVP	Verkiezingsmanifest 1948
	PvdA	Verkiezingsprogram 1948
	VVD	Urgentieprogram
1952	ARP	Program van Actie voor de verkiezingen van 1952
	CHU	Verkiezingsmanifest 1952
	KVP	Werkprogram (verkiezingsprogramma 1952)
	PvdA	Verkiezingsprogram 1952
	VVD	Verkiezingsprogram 1952
1956	ARP	Program van Actie 1956
	CHU	Verkiezingsmanifest 1956
	CPN	Verkiezingsprogram CPN 1956
	KVP	Werkprogram (verkiezingsprogram 1956)
	PvdA	Verkiezingsprogram 1956
	VVD	Verkiezingsmanifest 1956
1959	ARP	Program van Actie 1959
	CHU	Verkiezingsmanifest 1959
	KVP	Verkiezingsmanifest 1959
	PSP	Verkiezingsmanifest
	PvdA	Verkiezingsprogram 1959
	VVD	Verkiezingsmanifest 1956
1963	ARP	Program van Actie 1963
	CHU	Verkiezingsmanifest 1963
	KVP	Verkiezingsmanifest 1963
	PSP	Verkiezingsmanifest 1963
	PvdA	Verkiezingsmanifest 1963
	VVD	Verkiezingsmanifest 1963
1967	ARP	Program van Actie 1967-1971
	CHU	Verkiezingsmanifest 1967
	CPN	Program 1967 van de Communistische Partij Nederland
	D66	Verkiezingsprogramma Democraten D'66
	KVP	Werkprogram 1967-1971: Dit wil de KVP
	PSP	Waar gaat het over bij de verkiezingen
	PvdA	Verkiezingsprogram 1967 van de Partij van de Arbeid
	VVD	Verkiezingsprogram 1967
1971	ARP	Program van Actie 1971-1975 van de ARP
	CHU	Politiek werkprogram
	CPN	Actieprogramma Communistische Partij Nederland 1971
	D66	Beleidsplan D'66
	KVP	Kernprogramma

	PPR	Verkiezingsprogram 1971 PR
	PSP	Werkprogramma '71-'75 PSP
	PvdA	Verkiezingsprogramma 1971-1975
	VVD	Verkiezingsprogram 1971-1975
1972	In dit verkiezingsjaar hadden	de geselecteerde partijen geen programma
1977	CDA	Niet bij brood alleen
	CPN	Actie-en eisenprogramma 25 ^{ste} congres CPN, juni 1975
	D66	Het redelijk alternatief
	PPR	Programma PPR Tweede-Kamerverkiezingen 1977
	PSP	Actieprogramma PSP 1977-1981
	PvdA	Programma PvdA Tweede Kamerverkiezingen 1977
	SP	Dit jaar voor het eerst!
	VVD	Programma VVD Tweede-Kamerverkiezingen 1977
1981	CDA	Programma CDA Tweede-Kamerverkiezingen 1981
	CPN	Verkiezingsprogramma 1981
	D'66	Verkiezingsprogramma Democraten '66 1981-1985
	PPR	Programma 1981-1985
	PSP	Verkiezingsprogramma PSP 1981-1985
	PvdA	Weerwerk – PvdA Verkiezingsprogram 1981-1985
	SP	Op 26 mei kan er veel veranderen
	VVD	Samen aan het werk
1982	CDA	Om een zinvol bestaan
	CPN	Verkiezingsprogram 1982
	D66	Programma D'66 Tweede-Kamerverkiezingen 1982
	PPR	Programma PPR Tweede-Kamerverkiezingen 1982
	PSP	Socialisme en Ontwapening
	PvdA	Programma PvdA Tweede-Kamerverkiezingen 1982
	VVD	Programma VVD Tweede-Kamerverkiezingen 1982
1986	CDA	Programma CDA Tweede-Kamerverkiezingen 1986
	CPN	Met alle macht
	D66	Het kan anders
	PPR	Verzet en handhaving
	PSP	Programma PSP Tweede-Kamerverkiezingen 1986
	PvdA	De toekomst is van iedereen
	SP	De SP maakt er werk van
	VVD	De toekomst ziet er beter uit
1989	CDA	Verantwoord voortbouwen
	D66	Programma D66 Tweede-Kamerverkiezingen 1989
	GL	Verder kijken
	PvdA	Programma PvdA Tweede-Kamerverkiezingen 1989
	SP	Voor een schone politiek
	VVD	Programma VVD Tweede-Kamerverkiezingen 1989
1994	CDA	Wat echt telt: werk, veiligheid en milieu
	D66	Ruimte voor de toekomst
	GL	Verkiezingsprogramma 94-98 voor de TK en EP
	PvdA	Wat mensen bindt
	SP	Stem tegen
	VVD	Nederland moet weer aan de slag:kernprogramma 94-98
1998	CDA	Samenleven doe je niet alleen
	D66	Bewogen in beweging

	GL	Verkiezingsprogramma
	PvdA	Een wereld te winnen
	SP	Tegengas
	VVD	Investeren in uw toekomst
2002	CDA	Betrokken samenleving, betrouwbare overheid
	D66	Toekomst in eigen hand
	GL	Overvloed en onbehagen
	PvdA	Samen voor de toekomst
	SP	Eerste weg links
	VVD	Ruimte, respect & vooruitgang
2003	CDA	Betrokken samenleving, betrouwbare overheid
	D66	Juist nu
	GL	Protest en perspectief
	PvdA	Samen voor de toekomst
	SP	Eerste weg links
	VVD	De VVD maakt werk van Nederland
2006	CDA	Vertrouwen in Nederland, vertrouwen in elkaar
	D66	Het gaat om mensen
	GL	Groei mee
	PvdA	Het Nederland van morgen
	SP	Een beter Nederland, voor hetzelfde geld
	VVD	Voor een samenleving met ambitie
2010	CDA	Slagvaardig en samen
	D66	Anders Ja
	GL	Klaar voor de toekomst
	PvdA	Iedereen telt mee
	SP	Een beter Nederland voor minder geld
	VVD	Orde op zaken

BIJLAGE 2 TABEL WOORDTELLING VERKIEZINGSPROGRAMMA'S

woorden	Onderwijs	Bijzonder onderwijs ⁵⁹	Openbaar onderwijs	(Financiële) gelijkstelling ⁶⁰	Vrijheid ⁶¹ van onderwijs	Gelijke kansen ⁶²
Pol. partij						
Liberale Unie						
1901	5					
1909	2					
1918	22	3	2	2	1	
Vrijheidsbond						
1922	7					
1925	4		1			
LSP						
1929	11	1	2			
1933	3	1				
1937						
PvdV						
1946	4	2	3			
VVD						
1948	1		1	1		
1952	1		1	1		
1956	8	1	1	1		
1959	6					
1963	14	2	5	1		
1967	15					1 ⁶³
1971	81	1	3		1	
1977	79	2	2		5	1 ⁶⁴
1981	92	1	1			1
1982	19	2	2			
1986	125					1
1989	90		2			
1994	23					
1998	60					
2002	56	1				
2003	8					
2006	8					
2010	82					1 ⁶⁵
D66						

⁵⁹ Onder bijzonder onderwijs is ook meegenomen 'bijzondere scholen', hetzelfde geldt bij het zoeken naar het woord 'openbaar onderwijs'.

⁶⁰ Bij deze zoekterm is naast de algemene gelijkstelling tussen openbaar en bijzonder onderwijs ook het financiële aspect meegenomen, zoals de (gelijke) financiering tussen de beide systemen, bijvoorbeeld zoals verwoord in het verkiezingsprogramma van de ARP uit 1909: "Het mag niet langer het streven der Wet wezen om de financiële kracht aan het Bijzonder Onderwijs te onthouden en daarentegen aan het Openbaar Onderwijs een privilege toe te kennen."

⁶¹ De ARP heeft het in haar verkiezingsprogramma uit 1888 over 'gewetensvrijheid op schoolgebied voor den arme'.

⁶² Ook is gezocht naar de woorden 'gelijkheid', 'gelijke behandeling', 'eerlijke kansen' en 'gelijke toegang' vanuit het gezichtspunt van leerlingen en ouders (dus niet naar gelijkheid tussen scholen, dat komt al bij gelijkstelling aan bod).

⁶³ Hier heeft de VVD het over gelijke kansen voor iedereen om aan te geven dat deze partij juist vindt dat het erom gaat dat een zoveel mogelijk gelijke aanvangspositie tot stand komt voor iedereen.

⁶⁴ De VVD heeft het hier over gelijke kansen door aan te geven dat zij juist niet vindt dat een middenschool gelijke kansen kan bieden omdat hier de ontplooiingsmogelijkheden worden genivelleerd.

⁶⁵ De VVD heeft het hier over gelijke behandeling van (o.a.) homoseksuele leerlingen die door confessionele scholen niet mogen worden geweigerd.

1967	6					
1971	125	1	2 ⁶⁶			1
1977	53				2 ⁶⁷	1
1981	112		1			1
1982	156	7	13	2		2
1986	65	1			2	
1989	117	3	6	1	3	
1994	128	4	6		2	
1998	186	3	1		1	
2002	43					
2003	11					
2006	79	2	1			
2010	183	3				8
ARP						
1888	3				1	
1891	1					
1901	8	1				
1909	22	19	11	3		
1918	4	3	1		2	
1922	18	4	2	2	1	
1925	18	4	2	2	1	
1929	16	4	1	3	1	
1933						
1937						
1946	5	1	1	1		
1948	9	1	1	2	2	
1952	14	3	2	4	3	
1956	11	1	1	3	1	
1959	8		1	1	1	
1963	18	1	1	1	1	
1967	26				1	
1971	39			1	1	
1971 ⁶⁸	25	1	1		1	
CHU						
1922						
1925	6	1	1		1 ⁷⁰	
1929	6	1	1	1	1	
1933				1		
1937						
1946	6	1	1		1 ⁷¹	
1948	6	1	1		1 ⁷²	
1952	2		1			
1956	4		1			
1959	4	1 ⁶⁹	1			
1963	4					

⁶⁶ D66 spreekt in haar verkiezingsprogramma uit 1971 in dit kader ook over openbare universiteiten en hoge scholen.

⁶⁷ D66 heeft het in haar verkiezingsprogramma uit 1977 hier over "vrijheid van inrichting".

⁶⁸ In 1971 kwamen de drie partijen ARP, CHU en KVP met een gemeenschappelijk urgentieprogramma.

⁶⁹ Bijzonder onderwijs wordt in het programma van de CHU in 1959 niet genoemd, wel christelijk onderwijs, aangezien dit onder bijzonder onderwijs, is dit wel meegeteld.

⁷⁰ De CHU Spreekt in haar verkiezingsprogramma van 1925 en 1929 niet letterlijk van openbaar onderwijs maar heeft het over: "De Overheid houde de openbare Universiteit in stand, tot ontwikkeling van het wetenschappelijk karakter der Natie, en doe op wetenschappelijk gebied belijdenis van de Christelijke religie door de instelling eener faculteit van Godgeleerdheid op den grondslag der Openbaring."

⁷¹ Letterlijk zegt de CHU hier: "Aan zending en bijzonder onderwijs worde alle vrijheid van ontwikkeling gelaten"

⁷² Zie noot bij 1946

1967	8					
1971	65	1	1		1 ⁷³	
RKSP						
1918	7	2 ⁷⁴	1	3		
1922	7	2	1	2	1 ⁷⁵	
1925	1	1	1	1		
1929	8	2	1	2		
1933	2					
1937	2					
KVP						
1946	6	3				
1948	3	1	1	1		
1952	12	5		3	3	
1956	45	7	5	4	3	
1959	3					
1963	5					
1967	3					
1971	30	2	2	1	1	
CDA						
1977	70	3	3			
1981	113	5	7		2	1
1982	128	5	5		2	1
1986	185	3	2		3	
1989	145	3	1		3	
1994	131	4	3	2	1	
1998	76	3	1			
2002	78		1			
2003	78		1			
2006	109				2	
2010	69	1	1		1	
SDAP						
1901	6					
1918	10			1		
1909						
1922	10					
1925	1					
1929	6					
1933	7					
1937	1					
VDB						
1901						
1905	14		2			
1909	3 ⁷⁶		2			
1918	2		1			
1922	1	1		1		
1925	2			2		
1929	2	1	1	1		
1933	1		1			

⁷³ In 1971 wordt in het verkiezingsprogramma van de CHU weer gesproken over de vrijheid van het bijzonder onderwijs.

⁷⁴ In het programma van de RKSP in 1918 wordt gesproken over “regeling van de wachtgelden, ook voor de bijzondere onderwijzers.” Dit is meegeteld bij het nomen van het bijzonder onderwijs.

⁷⁵ De RKSP spreekt hier letterlijk van de vrijheid van de bijzondere school en dus niet van het ‘neutralere’ vrijheid van onderwijs.

⁷⁶ In dit verkiezingsprogramma van de VDB wordt 1 keer het woord onderwijs gebruikt en twee keer het woord openbare school. Dit is bij elkaar opgeteld in de kolom ‘onderwijs’ en nog apart vermeld in de kolom ‘openbaar’.

1937	3		3			
CPN						
1922	1		1			
1925	1		1			
1946	3					
1948	1		1			
1956	4		2			
1967	2					
1971	5					
1977	5					
1981	28					
1982	15					
1986	57	2	1		1	
PvdA						
1946	8	1				
1948	19		1		1	
1952	4		1			
1956	15		1			
1959	6					
1963	7		1			
1967	6					
1971	43					1
1977	42	2	1			3 ⁷⁷
1981	60	2	1			
1982	20		1			
1986	70		3			1
1989	70	1	2			3
1994	57	1				
1998	94		1			2
2002	113					5
2003	113					3
2006	78					1
2010	93				1	1
PSP						
1959	1					
1963	1					
1967	17					
1971	71	1	1	1		
1977	171		3			
1981	87	1	3			2
1982	87	1	3			2
1986	62	2	3	1	1	1
PPR						
1971	3					1
1977	44					
1981	65					
1982	1					
1986	46					1
SP						
1977	4					
1981	11					
1982						
1986	10					
1989	18		1			
1994	24					
1998	35	1	1			1

⁷⁷ De PvdA vraagt zich hier af wat gelijke kansen eigenlijk zijn en benadrukt dat het in moet houden dat iederen zijn of haar talenten moet kunnen ontwikkelen.

2002	83	3	1			2
2003	116	3	1			3
2006	91					2
2010	40					1
GL						
1989	39		2	1		1
1994	57	1	2			
1998	41					1
2002	104	3	1			1
2003	12					1
2006	50	1			2	
2010	91	2				1

BIJLAGE 3 WOORDTELLING “SAMENWERKINGSSCHOLEN

Woordtelling bij het debat (TK) over samenwerkingscholen⁷⁸

woorden	Bijzonder onderwijs ⁷⁹	Openbaar onderwijs	Acceptatieplicht ⁸⁰	Artikel 23	Vrijheid van onderwijs ⁸¹	Gelijke kansen
Pol. partij						
VVD	9	11		12		
D66	8	9		14	5	
CDA	38	46		11	1	
PvdA	10	9			2	
SP ⁸²						
GroenLinks ⁸³						

Woordtelling bij de voortzetting van het debat (TK) over samenwerkingscholen⁸⁴

woorden	Bijzonder onderwijs ⁸⁵	Openbaar onderwijs	Acceptatieplicht ⁸⁶	Artikel 23	Vrijheid van onderwijs	Gelijke kansen
Pol. partij						
VVD	5	5	1 ⁸⁷	5		
D66				3	1	
CDA	10	13		8		
PvdA	8	10		1	1	
SP ⁸⁸						
GroenLinks ⁸⁹						

Woordtelling bij het debat (EK) over samenwerkingscholen⁹⁰

woorden	Bijzonder onderwijs ⁹¹	Openbaar onderwijs ⁹²	Acceptatieplicht ⁹³	Artikel 23	Vrijheid van onderwijs	Gelijke kansen
Pol. partij						
VVD ⁹⁴						
D66				4		
CDA	6	3		4		
PvdA	4	12			1 ⁹⁵	
SP ⁹⁶						

⁷⁸ Handelingen II, 20 november 1997, p. 2050-2070

⁷⁹ Ook is gezocht op ‘bijzondere scholen’ en ‘bijzondere universiteiten’.

⁸⁰ Ook is gezocht op ‘toelating’.

⁸¹ Ook is gezocht op ‘onderwijsvrijheid’.

⁸² De SP nam niet deel aan dit debat.

⁸³ GroenLinks nam niet deel aan dit debat.

⁸⁴ Handelingen II, 20 november 1997, p. 2107-2127

⁸⁵ Ook is gezocht op ‘bijzondere scholen’.

⁸⁶ Ook is gezocht op ‘toelating’.

⁸⁷ Dit gaat over toelating.

⁸⁸ De SP nam niet deel aan dit debat.

⁸⁹ GroenLinks nam niet deel aan dit debat.

⁹⁰ Handelingen II, 21 april 1998, p. 1425-1433

⁹¹ Ook is gezocht op ‘bijzondere scholen’.

⁹² Ook is gezocht op ‘openbare scholen’.

⁹³ Ook is gezocht op ‘toelating’.

⁹⁴ De VVD nam niet deel aan dit debat.

⁹⁵ De PvdA heeft het hier specifiek over vrijheid van personeelsbeleid in het bijzonder onderwijs.

⁹⁶ Deze partij nam niet deel aan dit debat.

GroenLinks	3					
------------	---	--	--	--	--	--

Woordtelling bij het debat (TK) over overwegingsvoorstel⁹⁷

woorden	Bijzonder onderwijs ⁹⁸	Openbaar onderwijs	Acceptatieplicht ⁹⁹	Artikel 23	Vrijheid van onderwijs	Gelijke kansen
Pol. partij						
VVD	28	46		5	2	
D66	14	9		1	1	
CDA	26	14	1 ¹⁰⁰	6		
PvdA	28	9		1		
SP ¹⁰¹						
GroenLinks	7	1		1		

Woordtelling bij het debat (EK) over overwegingsvoorstel¹⁰²

woorden	Bijzonder onderwijs ¹⁰³	Openbaar onderwijs ¹⁰⁴	Acceptatieplicht	Artikel 23	Vrijheid van onderwijs	Gelijke kansen
Pol. partij						
VVD	2	2				
D66	4	3		3		
CDA	16	21		5	5	
PvdA	4	2		1	3	
SP ¹⁰⁵						
GroenLinks	13	19		2	1	

Woordtelling bij de voortzetting van het debat (EK) overwegingsvoorstel¹⁰⁶

woorden	Bijzonder onderwijs ¹⁰⁷	Openbaar onderwijs ¹⁰⁸	Acceptatieplicht ¹⁰⁹	Artikel 23	Vrijheid van onderwijs	Gelijke kansen
Pol. partij						
VVD ¹¹⁰						
D66	2	3				
CDA	5	6				
PvdA ¹¹¹						
SP ¹¹²						
GroenLinks	3	4				

⁹⁷ Handelingen II, 7 februari 2002, p. 3381-3411

⁹⁸ Ook is gezocht onder 'bijzondere scholen'

⁹⁹ Ook is gezocht op 'toelating'.

¹⁰⁰ Het CDA heeft hier over toelating.

¹⁰¹ De SP deed niet mee aan dit debat.

¹⁰² Handelingen II, 26 maart 2002, p. 1201-1209

¹⁰³ Ook is gezocht op 'bijzondere scholen'.

¹⁰⁴ Ook is gezocht op 'openbare scholen'.

¹⁰⁵ De SP deed niet meer aan dit debat.

¹⁰⁶ Handelingen II, 26 maart 2002, p. 1228-1235

¹⁰⁷ Ook is gezocht op 'bijzondere scholen'.

¹⁰⁸ Ook is gezocht op 'openbare scholen'.

¹⁰⁹ Ook is gezocht op 'toelating'.

¹¹⁰ De VVD deed niet mee aan dit debat.

¹¹¹ De PvdA deed niet mee aan dit debat.

¹¹² De SP deed niet mee aan dit debat.

Woordtelling bij de debatten over samenwerkingscholen (totaal)

woorden	Bijzonder onderwijs	Openbaar onderwijs	Acceptatieplicht	Artikel 23	Vrijheid van onderwijs	Gelijke kansen
Pol. partij						
VVD ¹¹³	44	64	1	22	2	
D66	28	24		25	7	
CDA	101	103	1	34	5	
PvdA ¹¹⁴	54	42		2	7	
SP ¹¹⁵						
GroenLinks	26	24		3		

¹¹³ De VVD deed niet mee aan dit debat.

¹¹⁴ De PvdA deed niet mee aan dit debat.

¹¹⁵ De SP deed niet mee aan dit debat.

BIJLAGE 4 WOORDTELLING “TIJD VOOR ONDERWIJS”

Woordtelling bij het debat met de commissie (1) over “Tijd voor Onderwijs”¹¹⁶

woorden	Bijzonder onderwijs ¹¹⁷	Openbaar onderwijs	Acceptatieplicht	Artikel 23	Vrijheid van onderwijs	Gelijke kansen
Pol. partij						
VVD					3	2
D66						
CDA						4
PvdA				3		6
SP				1	7	
GroenLinks						3

Woordtelling bij het debat met de commissie (2) over “Tijd voor Onderwijs”¹¹⁸

woorden	Bijzonder onderwijs ¹¹⁹	Openbaar onderwijs	Acceptatieplicht	Artikel 23	Vrijheid van onderwijs	Gelijke kansen
Pol. partij						
VVD						
D66						
CDA						
PvdA					2	1
SP						
GroenLinks						1

Woordtelling bij het debat met de commissie (3) over “Tijd voor Onderwijs”¹²⁰

woorden	Bijzonder onderwijs ¹²¹	Openbaar onderwijs	Acceptatieplicht	Artikel 23	Vrijheid van onderwijs	Gelijke kansen
Pol. partij						
VVD						
D66						
CDA						
PvdA					1	1
SP						
GroenLinks						

Woordtelling bij het debat met de commissie (4) over “Tijd voor Onderwijs”¹²²

woorden	Bijzonder onderwijs ¹²³	Openbaar onderwijs	Acceptatieplicht	Artikel 23	Vrijheid van onderwijs	Gelijke kansen
Pol. partij						
VVD						
D66						
CDA						
PvdA					1	1
SP						

¹¹⁶ Handelingen II, 15 april 2008, p. 5319-5380

¹¹⁷ Ook is gezocht onder ‘bijzondere scholen’.

¹¹⁸ Handelingen II, 17 april 2008, p. 5457-5476

¹¹⁹ Ook is gezocht onder ‘bijzondere scholen’.

¹²⁰ Handelingen II, 17 april 2008, p. 5477-5501

¹²¹ Ook is gezocht onder ‘bijzondere scholen’.

¹²² Handelingen II, 17 april 2008, p. 5502-5519

¹²³ Ook is gezocht onder ‘bijzondere scholen’.

GroenLinks						
------------	--	--	--	--	--	--

Woordtelling bij het debat met de regering (eerste termijn Kamer) over “Tijd voor Onderwijs”¹²⁴

woorden	Bijzonder onderwijs ¹²⁵	Openbaar onderwijs	Acceptatieplicht	Artikel 23	Vrijheid van onderwijs	Gelijke kansen
Pol. partij						
VVD						2
D66	1			2		1
CDA				1		1
PvdA				6		4
SP	11		4	14	6	8
GroenLinks	13	1	3	2		2

Woordtelling bij voorzetting over het debat met de regering (rest) over “Tijd voor Onderwijs”¹²⁶

woorden	Bijzonder onderwijs ¹²⁷	Openbaar onderwijs	Acceptatieplicht	Artikel 23	Vrijheid van onderwijs	Gelijke kansen
Pol. partij						
VVD						
D66			1	1		
CDA						
PvdA				5	2 ¹²⁸	3
SP	1			4		1
GroenLinks						

Woordtelling bij het debat over “Tijd voor Onderwijs” (totaal)

woorden	Bijzonder onderwijs	Openbaar onderwijs	Acceptatieplicht	Artikel 23	Vrijheid van onderwijs	Gelijke kansen
Pol. partij						
VVD					3	4
D66	1			3		1
CDA				1	2	5
PvdA				14	3	12
SP	12		4	19	13	9
GroenLinks	13	1	3	2		6

¹²⁴ Handelingen II, 17 juni 2008, p. 6839-6886

¹²⁵ Ook is gezocht onder ‘bijzondere scholen’.

¹²⁶ Handelingen II, 18 juni 2008, p. 6925-6986

¹²⁷ Ook is gezocht onder ‘bijzondere scholen’.

¹²⁸ Er wordt bij deze telling een keer verwezen naar ‘vrijheid van schoolkeuze’.

BRONNENOVERZICHT

Literatuur

Akkermans, P.W.C. (1980) *Onderwijs als constitutioneel probleem* (Alphen a/d Rijn/Brussel: Samson Uitgeverij)

Akkermans, P.W.C. (1992) 'Grondrechten' in: P.W.C. Akkermans en A.K. Koekkoek (red) *De Grondwet, een artikelsgewijs commentaar* 2^e druk (Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink)

Bloemendal, A. Th. (1996) *Inventaris van het archief van De Unie 'Een School met den Bijbel' ([1878] 1879-1968)* (Vrije Universiteit Amsterdam: Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme)

Dijkstra, A.B. (1997) 'Onderwijskansen en richting van de school' in: A.B. Dijkstra, J. Dronkers en R. Hofman (red) *Verzuiling in het onderwijs* (Groningen: Wolters-Noordhoff)

Dijk, van V. (2008) *Tussen Mammoetwet en Basisvorming, het politieke debat over de middenschool, 1973-1977* (scriptie Erasmus Universiteit Rotterdam)

Dronkers, J., A.B. Dijkstra en R.H. Hofman (1997) 'Inleiding. Waarom blijft de onderwijsverzuiling bestaan?' in: A.B. Dijkstra, J. Dronkers en R. Hofman (red) *Verzuiling in het onderwijs* (Groningen: Wolters-Noordhoff)

Goslinga, H. (2008) 'PvdA kan het ideaal van de gelijkheid maar niet loslaten', *Trouw* 16 februari 2002

Hout, W. en H. Pellikaan (1995) 'Het onderzoeksproces en methodologische problemen in de sociale wetenschappen' in: W. Hout en H. Pellikaan (red) *Leren van Onderzoek* (Amsterdam en Meppel: Uitgeverij Boom)

Jansen, W. (2007) 'Gebruikmaken van bestaande gegevens' in: H. 't Hart, H. Boeije en J. Hox (red) *Onderzoeksmethoden* 7^e druk (Boom Onderwijs)

Joosten, Th. (2010) 'Acceptatieplicht is onnodig en ongewenst', *Nederlands Dagblad* 15 april 2010

Karsten, S. (1997) 'Verzuiling als sociaal en politiek verschijnsel' in: A.B. Dijkstra, J. Dronkers en R. Hofman (red) *Verzuiling in het onderwijs* (Groningen: Wolters-Noordhoff)

Kessel, van N.T.J.M. en A.M.L. van Wieringen (1997) 'Onderwijsvoorzieningen en schoolkeuze' in: A.B. Dijkstra, J. Dronkers en R. Hofman (red) *Verzuiling in het onderwijs* (Groningen: Wolters-Noordhoff)

Koekkoek (1976) 'De vrijheid van onderwijs en de vrijheid van de minister in het nieuwe grondwetsartikel', *Inkom* 9: 252 e.v.

Langedijk, D. (1935) *De Schoolstrijd* ('s-Gravenhage: N.V. Drukkerij van Haeringen)

Lijphart, A. (1968) *Verzuiling, Pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek* 8e druk (Haarlem: Becht)

- Middelkoop, A.N. (2005) 'Bakens voor spreiding en integratie' *School en Wet* 85 5:5-10
- Mill, J.S. (2009) *Over vrijheid*, 9e druk (Amsterdam: uitgeverij Boom)
- Nieuwenhuis, M. en P. Wierenga (2007) 'En toch weer méér zwarte scholen', *Trouw* 13 maart 2007
- Noorlander, C.W. (2007) 'De identiteit van de bijzondere school en toelating van leerlingen', *NTOR* 1: 3-28
- Noorlander, C.W. (2011) 'Tertium non datur. De samenwerkingschool: een onderwijsconstitutioneel gedrocht', *De Gemeentestem* 7357: 419-430
- Rooy, de P. (2002) *Republiek van rivaliteiten. Nederland sinds 1813* 2^e druk (Alphen a/d Rijn: Haasbeek)
- Van Schie, van P. (2006) 'Scheiding van Kerk en staat artikel 23 Grondwet' website Teldersstichting <http://www.teldersstichting.nl/> (22 juni 2012)
- Twillert, van M. (2011) 'Minister van Bijsterveld neemt afscheid van het taboe op de 'zwarte school'; ouders vertellen over hun witte of zwarte school. 'Ik wil geen blauwdruk opleggen: jij zult niet mengen'', *NRC-Handelsblad*, 8 februari 2011
- Vermeulen, B.P. (1999) *Constitutioneel onderwijsrecht* ('s-Gravenhage: Elsevier bedrijfsinformatie bv)
- Vermeulen, H. (2009) 'Een gesprek over goed en slecht nieuws voor het religieus bijzonder onderwijs', interview met J. Dronkers, *DRSONline* 2009-2, <<http://www.drs-online.nl/artikel.php?ID=656>> (2 mei 2012)
- Wester, F. P.J. (red) (2006) 'Inhoudsanalyse: theorie en praktijk' (Alphen a/d Rijn: Kluwer)
- Zoontjens, P.J.J. (2003) 'Bijzonder en openbaar onderwijs' in: T. Bertjens e.a. (red) *Recht en religie, bijzonder nummer Ars Aequi* (Nijmegen)
- Zwaag, van der K. en H. Kievit (2009) 'SGP en de grondrechten: tactisch of principieel aanvaardden?', *Zicht* 35 4:32-35

Jurisprudentie

Hoge Raad 22 januari 1998, AB 1988, 96 (Maimonides-lyceum)

Sector Kanton Rechtbank 's-Gravenhage, 2 november 2011, 110800007\EJ VERZ 11 -83676 (ontslag homoseksuele leraar)

Parlementaire stukken

Kamerdebat over rapport "Tijd voor Onderwijs" van de commissie Parlementair Onderzoek Onderwijsvernieuwingen (Kamerstuk 31 007) HTK 15 april 2008, 5319-5380; HTK 17 april 2008, 5457-5476; HTK 17 april 2008, 5477-5501; HTK 17 april 2008, 5502-5519; HTK 17 juni 2008, 6839-6886; HTK 18 juni 2008, 6925-6986.

Memorie van Toelichting, Kamerstuk 30 417, nr. 3 (wetsvoorstel regeling toelatingsrecht bijzonder onderwijs)

Memorie van toelichting van voorstel van wet van de leden Hamer, Jasper van Dijk, Dibi en Pechtold houdende wijziging van de Wet op het primair onderwijs, de Wet op de expertisecentra, de Wet op het voortgezet onderwijs, de Wet educatie en beroepsonderwijs en de Algemene wet gelijke behandeling inzake toelating tot onderwijsinstellingen van leerlingen of deelnemers (regeling toelatingsrecht onderwijs) (Kamerstuk 30 417-3)

Regeerakkoord Kabinet-Kok I 'Keuzes voor de toekomst'

Regeerakkoord Balkenende IV 'Samen Werken, Samen Leven'

Verklaring dat er grond bestaat een wetsvoorstel in overweging te nemen tot verandering in de Grondwet van de bepalingen inzake het onderwijs (Kamerstuk 28 081) HTK 6 februari 2002, 3381-3411; HTK 7 februari 2002, 3496-3497; HEK 26 maart 2002, 1201-1209; HEK 26 maart 2002, 1228-1235; HEK 26 maart 2002, 1235-1236.

Wijziging van de Wet op het basisonderwijs, de Interimwet op het speciaal onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs en de Wet op het voortgezet onderwijs inzake samenwerkingsscholen (Kamerstuk 24 137), HTK 20 november 1997, 2050-2070; HTK 20 november 1997, 2107-2127; HTK 25 november 1997, 2161; HEK 21 april 1998, 1425-1433.

Rapporten

CBS (2010) 'Jaarboek onderwijs in cijfers 2010' (Den Haag)

Onderwijsraad (2002) 'Vaste grond onder de voeten. Een verkenning inzake artikel 23 Grondwet', uitgebracht aan de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (Den Haag)

Onderwijsraad (2010) 'Het recht op toelating nogmaals bezien, advies bij het Initiatiefwetsvoorstel regeling toelatingsrecht (scholen)', advies aan de Tweede Kamer

Onderwijsraad (2010) 'Ouders als partners', advies aan de Tweede Kamer

Onderwijsraad (2012) 'Artikel 23 Grondwet in maatschappelijk perspectief', advies aan de Tweede Kamer

Websites

Website D66, nieuwsbericht 25 februari 2002:

http://www.d66.nl/d66nl/nieuws/20020225/bijzondere_scholen_voor_elke> (2 juni 2012)

'Domela Nieuwenhuis', Ferdinand (2005)

<<http://www.protestant.nl/encyclopedie/themas/politiek-en-samenleving/domela-nieuwenhuis-ferdinand-2005>> (31 mei 2012)

'Kabinet Mackay', parlement & politiek
<<http://www.parlement.com/9291000/modulesf/g5uh7626>> (3 mei 2012)

‘Ken uw klassieken: Pieter Oud’ <<http://www.vvd.nl/actueel/827/ken-uw-klassieken-pieter-oud>> (3 mei 2012)

Openbaar en bijzonder onderwijs, Rijksoverheid [online, van het web gehaald op 2 mei 2012] <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/vrijheid-van-onderwijs/openbaar-en-bijzonder-onderwijs>

Parlement & Politiek <<http://www.parlement.com/9291000/modulesf/g6eazchd>> (7 mei 2012)

Parlement & Politiek <<http://www.parlement.com/9291000/modulesf/g5unynap>> (29 mei 2012)

‘EVP’, Parlement & Politiek <<http://www.parlement.com/9291000/modulesf/g6gdlb6e>> (29 mei 2012)

‘Algemeene Bond van RK-kiesverenigingen’, Parlement & Politiek <<http://www.parlement.com/9291000/modulesf/g8cbgqyi>> (31 juli 2012)

Politieke stromingen en politieke partijen <http://www.staatsinrichting.nl/Verkiezingen/Ver_stromingen.htm> (31 mei 2012)

Rijksuniversiteit Groningen, documentatiecentrum Nederlandse politieke partijen <<http://www.rug.nl/dnpp/politiekepartijen/opgehp/pvdv/index>> (7 mei 2012)

‘Programma’s Tweede-Kamerverkiezingen 1888-2010, Rijksuniversiteit Groningen, documentatiecentrum politieke partijen <<http://www.rug.nl/dnpp/verkiezingen/2ekamer/program/index?lang=en>> (1 juni 2012)

‘Verordening materiële gelijkstelling onderwijs gemeente Maassluis’ http://decentrale.regelgeving.overheid.nl/cvdr/xhtmloutput/historie/Maassluis/122795/122795_1.html (16 juni 2012)

‘Zwarte en witte scholen’ <<http://mens-en-samenleving.infonu.nl/onderwijs/2449-zwarte-en-witte-scholen.html>> (8 juni 2012)